KATOLICKA LITURGIKA.

UČEBNÁ KNIHA PRO STŘEDNÍ ŠKOLY.

NAPSAL

Dr. ANTONÍN PODLAHA.

SCHVÁLENO VYNESENÍM NEJDŮST. ARCIBISKUPSKÉHO ORDINARIÁTU V PRAZE 4. ČERVNA 1919 Č. 7582, BISK. ORDINARIÁTU V BUDĚJOVICÍCH 8. ŘÍJNA 1903 Č. 8207, BISK. ORDINARIÁTU V HRADCI KRÁLOVÉ 15. ŘÍJNA 1904 Č. 10.206, BISK. ORDINARIÁ U V LITOMĚŘICÍCH 10. LISTOPADU 1904 Č. 10.317, BISKUPSKÉHO ORDINARIÁTU V BRNĚ 13. LEDNA 1905 Č. 530, JAKOŽ I VYNESENÍM MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY 27. ZÁŘÍ 1930, Č. J. 134.562/30-II.

Jedenácté, nezměněné vydání.

S 91 OBRÁZKY V TEKSTU, S PŘÍLOHAMI.

CENA Kč 13·50.

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ V PRAZE.

1930.

Školní knihy, vydané Státním nakladatelstvím, nesmějí býti prodávány dráže, nežli za cenu, která jest udána na titulním listě.

———

Všechna práva vyhrazena.

Tiskárna Státního nakladatelství v Praze.

Úvod.

§ 1. Co jest katolická liturgika a kterak se dělí.

Liturgika katolická jest nauka o tom, kterak bohoslužba v církvi katolické se koná.

Slovo „liturgika“ utvořeno jest z řeckého slova λειτουργία (leitúrgia) a to ze slov λέϊτος (le-itos) = „obecný“, „veřejný“ a ἔργον (ergon) = „úkon“, „služba“; slovo λειτουργία (leitúrgia) značilo tedy původně úkon veřejný čili službu obci (vlasti) prokázanou.

Poněvadž pak bohoslužba koná se tím způsobem, že osoby k tomu oprávněné, užívajíce zvláštních rouch, nádob a knih, vykonávají posvátné obřady na určitých místech a v určitých dobách, pojednává liturgika katolická:

1. o osobách, které bohoslužbu konají,
2. o bohoslužebných místech,
3. o rouších, nádobách a knihách, jichž při bohoslužbě se užívá,
4. o posvátných obřadech a
5. o posvátných dobách.

Oddíl první.

O osobách, které bohoslužbu konají.

§ 2. Ježíš Kristus konal bohoslužbu způsobem nejdokonalejším.

Způsobem nejdokonalejším konal bohoslužbu Ježíš Kristus, plně svůj úřad kněžský: 1. obětoval se za nás smrtí na kříži Otci nebeskému, 2. ustanovil mši sv., v níž obět jeho ustavičně se obnovuje, 3. modlil se za nás a naučil nás modliti se, 4. ustanovil sedmero svatých svátostí.

§ 3. Ve jménu Ježíše Krista vykonávají bohoslužbu osoby k tomu ustanovené.

Kristus Pán odevzdal svůj kněžský úřad apoštolům, kteří počali jej vykonávati po seslání Ducha svatého. Slavili obět nekrvavou, Kristem Pánem nařízenou, modlili se a udělovali věřícím sv. svátosti.

Po vůli Ježíše Krista přešel kněžský úřad jeho s apoštolů na jejich nástupce.

Řádnými nástupci svatých apoštolů jsou: římský papež a biskupové, kteří trvají ve spojení s papežem.

Papeži jakožto nejvyšší viditelné hlavě církve katolické přísluší i kněžský úřad v míře nejvyšší; na něm jest, aby bohoslužbu v celé církvi katolické řídil.

Slovo papež pochází z řeckého slova *πάππας* (pappas), jež znamená: „otec“. Nazýváme papeže také tímto českým slovem říkajíce „svatý Otec“. Otcem neboli papežem nazýváme nejvyšší hlavu církve, poněvadž jest duchovním otcem všech věřících, kteří vespolek činí jednu velikou rodinu, církev

svatou. Nazýváme jej pak Otcem svatým, protože jest mu svěřen úřad svatý.

Papež má ku pomoci své v řízení církve zvláštní sbor duchovních, „**kardinálové**“ zvaných. Jméno kardinál pochází od latinského slova „cardo“ (kardo) = stěžeje. Zprvu byli údy tohoto sboru pouze kněží a jáhnové římští. Kardinálům-kněžím byly svěřeny hlavní kostely římské. Kardinálů-jáhnů bylo původně sedm; ti byli náčelníky sedmi chudinských okresů římských. Ve století osmém přibráni do sboru kardinálského i biskupové sedmi okolních diecésí. Tak vznikly tři stupně ve sboru kardinálském: 1. kardinálové-biskupové, 2. kardinálové-kněží a 3. kardinálové-jáhnové. Počet kardinálů byl v různých dobách rozličný, až konečně v patnáctém století počet jejich byl ustálen tak, že po příkladě počtu rádců Mojžíšových a učedníků Kristových má býti sedmdesáte kardinálův, a to: 6 kardinálů-biskupů, 50 kardinálů-kněží a 14 kardinálů-jáhnů. Od století dvanáctého uděluje se hodnost kardinálská též arcibiskupům a biskupům mimo Řím. Proto se stává, že nyní stupeň kardinálské hodnosti se neshoduje se skutečným svěcením dotyčného kardinála, na př. biskup nebo arcibiskup může býti kardinálem-knězem nebo kardinálem-jáhnem. Kardinály jmenuje sám papež. Každý kardinál má v Římě vlastní svůj chrám.

Kardinálové v Římě bydlící rozděleni jsou v několik poradných sborů („kongregací“). Jeden z těchto sborů bdí nad správným konáním bohoslužby, i nazývá se „kongregací posvátných obřadův“ („congregatio sacrorum rituum“).

Mimo papeže a kardinály vykonávají trojí úřad Kristův **biskupové.**

Slovo „biskup“ pochází z řeckého slova ἐπίσκοπος (episkopos), jež znamená: „dozorce, dohližitel“.

Území, jež jest svěřeno správě biskupově pod vrchním řízením římského papeže, nazývá se biskupství nebo diecése, z řeckého διοίκησις (dioikésis) = hospodaření, spravování, správa.

V Čechách jsou čtyři diecése: pražská (k ní patří i Kladsko), litoměřická, královéhradecká a budějovická; na Moravě dvě: olomoucká (k ní patří i část Slezska, totiž Opavsko, kdežto Těšínsko patří k diecési vratislavské) a brněnská; na Slovensku jest šest diecésí: banskobystrická, košická, nitrianská, rožnavská, spišská a trnavská; mimo to jsou tu dvě diecése obřadu východního: mukačevská a prešovská. (Viz přiloženou mapku.)

Některým z biskupů dostalo se časem vyššího stupně důstojenství a moci tím, že jim podřízeni byli biskupové některých jiných diecésí.

První místo bývalo zvláště přiznáváno oněm biskupstvím, jež přímo od apoštolů byla založena. Mimo Řím bylo to hlavně biskupství v Antiochii a Alexandrii. Později, koncem čtvrtého století, byla jim postavena na roveň též biskupství v Jerusalemě a v Cařihradě. Biskupům těchto měst byli podřízeni všichni ostatní biskupové krajin okolních. Vrchní tito biskupové nazývali se patriarchové (z řec. *πατριάρχης* [patriarchés] = náčelník rodu nebo kmene). Časem tyto patriarcháty zanikly; pouze titul jejich byl udělován některým biskupům. Toliko patriarchát jerusalemský byl r. 1847 znovu zřízen. Později vznikly ještě jiné patriarcháty, nazvané menší (na př. benátský a lisabonský).

Jiné důstojenství zaujímají primasové (z lat. „primus“ = první); jsou to nejvyšší biskupové v zemích, jež činí celek politický. S pražským arcibiskupstvím spojena byla důstojnost primasa království českého.

Arcibiskupem (z řeckého *ἀρχι-ἐπίσκοπος*, archiepiskopos = vrchní dozorce) nazývá se biskup, jemuž několik jiných biskupství jest podřízeno.

Arcibiskup nazývá se jinak také „metropolita“, poněvadž sídlí ve městě, z něhož jako z matky své později ostatní podřízená biskupství vznikla (*μητρόπολις* [métropolis] = město mateřské).

Arcibiskupu pražskému podřízena jsou biskupství: litoměřické, královéhradecké a budějovické; arcibiskupu olomouckému biskupství brněnské. — Biskupství arcibiskupu podřízená činí spolu s jeho diecésí tak zv. církevní provincii.

Diecése arcibiskupova nazývá se arcidiecése.

Ve větších diecésích bývá mimo biskupa nebo arcibiskupa diecésního ještě jeden nebo několik biskupův jiných, kteří mu pomáhají v úkonech biskupských. Biskup takový nazývá se biskupem světícím, protože vykonává hlavně různá svěcení biskupská.

Biskupům světícím dává se jako titul jméno některého z oněch biskupství v krajinách východních, jež zanikla, když nevěřící země ty opanovali.

Představení církve s pomocníky svými nazývají se „stav duchovní“ nebo „klerus“ (z řeckého *κλῆρος*, kléros = los, podíl), t. j. ti, jimž Bůh čili služba boží jest údělem, kteří k službě boží povoláni jsou.

Ostatní věřící nazývají se laikové (z řeckého λαός, láos = „lid“).

Biskupy podporují v jejich úřadě, tedy i ve vykonávání bohoslužby, hlavně **kněží** jim podřízení.

Slovo „kněz“ vzniklo ze slova „kníže“. Knížata v dobách pohanských byli náčelníky a zástupci lidu nejen ve věcech světských, nýbrž i náboženských. V době křesťanské ovšem jejich úřad náboženský přešel na osoby duchovní, které tudíž také „kněžími“ se nazývaly.

Některé kněží povolává biskup za bezprostřední své pomocníky a rádce. Sbor těchto kněží jmenuje se konsistoř a bdí spolu s biskupem také nad řádným konáním bohoslužby v diecési. Členy jejími bývají hlavně kanovníci, t. j. kněží, kteří žijí podle pravidel církevními zákony (canones) stanovených a služby boží v kostelích biskupských a arcibiskupských konají, ale i jiní od biskupa jmenovaní radové. Konsistoři předsedá buď biskup sám nebo zástupce jeho, zvaný generální vikář (z lat. „vicārius“ [vikarius] = zástupce).

Diecése dělí se na vikariáty nebo dekanáty, v jichž čele stojí vikáři (nebo děkani), t. j. kněží, kteří na místě biskupově dozírati mají k veškeré duchovní správě svěřeného jim okrsku.

Kněz, který v podřízenosti k biskupovi opatřen jest řádnou a stálou pravomocí k vedení správy duchovní v osadě sobě přikázané, jmenuje se farář (z lat. slova „parochus“ a to z řeckého παρέχω (par-echó) = udílím), ve větších městech někdy i děkan (z lat. „decanus“, původně náčelník desíti [„decem“] mnichů v klášteřích) anebo i arciděkan.

Kněží, kteří farářům pomáhají, jmenují se kaplani (z lat. capellanus = původně kněz k službě boží u nějaké kaple ustanovený) anebo kooperátoři (= spolupracovníci, z lat. co-operor).

Učitelský úřad ve školách a služby boží pro mládež školní vykonávají buď faráři a kaplani sami nebo zvláštní kněží zvaní katechetové (z řeckého κατηχέω, kat-écheó = vyučuji).

Při službách božích přisluhují biskupům a kněžím jáhnové, podjáhnové a akolyté, t. j. nižší duchovní, kteří na kněžství se připravují a příslušná svěcení byli obdrželi.

Pro nedostatek svěcených nižších duchovních připouští církev, aby některé jejich služby konali i bohoslovci, kteří ještě žádného

svěcení nepřijali, anebo i laikové: kostelníci a ministranti (z latinského „ministro“ = posluhuji).

Duchovní osoby žijí buď ve světě, t. j. mezi ostatními věřícími, i nazývají se duchovní světští, anebo v klášteřích, a slovou duchovní klášterní nebo řeholníci (z lat. „regula“ = pravidlo).

Řeholníci řídí se rozličnými pravidly a podle toho dělí se v různé řády anebo kongregace.

U nás jsou tito řeholníci: rytířský řád johanitů nebo maltézů, rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou, řád premonstrátský, řád sv. Benedikta (benediktini), řád tovaryšstva Ježíšova (ordo societatis Jesu, jesuité), řád pobožných škol (ordo piarum scholarum, piaristé), kongregace nejsv. Spasitele (congregatio ss. Redemptoris, redemptoristé), řád sv. Dominika (dominikáni), řád sv. Augustina (augustiniáni), řád sv. Františka (františkáni a minorité), řád kapucínů, řád Milosrdných bratří a kongregace školských bratří.

V čele klášterů stojí buď velmistr nebo převor (z lat. prior), opat (z hebrejského slova ab = otec), rektor (= ředitel), superior (z latinského = vyšší, představený) nebo kvardián (z vlašského guardiano = strážce).

Mapka diecési v republice Československé.

Příloha I.

Oddíl druhý.

O bohoslužebných místech.

Bohoslužebná místa jsou ona místa, která byla posvěcena k účelům bohoslužebným. Jsou to: kostely nebo chrámy a hřbitovy.

§ 4. Co jest kostel nebo chrám a které jsou nejhlavnější názvy budov chrámových.

Kostel nebo chrám jest budova k službám božím určená.

Slovo kostel vzniklo z latinského slova „căstĕllŭm“ (kastellum) = tvrz, hrad. Bývalyť za starých dob ve vesnicích a menších městech chrámy opevněny hradbami, aby byly obyvatelům útočištěm při vpádech nepřátelských.

Tak opevněn býval na příklad chrám v Sedlčanech (viz obr. 1.).

Slovo chrám značilo ve starém jazyku slovanském tolik co „dům“.

Latinsky slove chrám ecclēsia (ekklésia) z řeckého ἐκκλησία = „shromáždění“, „sbornice“.

Kostel nazývá se již od nejstarších dob také „dům boží“, poněvadž Bohu jest zasvěcen a Bůh Syn v nejsvětější svátosti oltářní v něm jest přítomen.

Z latinského názvu „dŏmŭs Dei“ = „dům boží“ vzniklo slovo dóm, jímž se označuje hlavní chrám diecése (na př. dóm sv. Víta v Praze, dóm sv. Václava v Olomouci).

Hlavní chrám diecése nazývá se jinak také chrám „katedrální“, poněvadž jest v něm trůn (καθέδρα, katedra) biskupský.

Chrám, při němž jest sídlo arcibiskupa nebo metropolity, slouje „metropolitní“.

Při každém kostele arcibiskupském a biskupském jest sbor („kapitola“) kanovníkův. Sbor kanovníků při chrámě arci-

biskupském nazývá se kapitolou metropolitní, sbor kanovníků při chrámě biskupském sluje kapitolou katedrální. Ale i při jiných přednějších chrámech bývají sbory čili „kolegia“ kanovníkův; takovéto kostely nazývají se kolegiátní (na př. kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, kostel sv. Václava ve Staré Boleslavi, kostel všech svatých v Praze, kostel sv. Mořice v Kroměříži, kostel sv. Václava v Mikulově).

Chrám, při němž jest farář, nazývá se farní; chrám, při němž jest děkan, děkanský.

Jiné svatyně v téže farní osadě, jež nemají zvláštního svého duchovního správce a v nichž duchovenstvo farní toliko občas

Obr. 1. Opevněný kostel („castellum“). Podle starého vyobrazení.

služby boží koná, nazývají se filiální, jsouť jako dcery (lat. filiae) chrámu farního.

Chrámy, při nichž jest klášter, zovou se chrámy klášterní anebo i opatské, je-li v čele kláštera opat.

Menší chrámové budovy slovou kaple (z lat. „capella“).

Slovo „capella“ značí vlastně „pláštík“. Tímto jménem označován byl ve Francii zvláště plášť sv. Martina, jejž králové franští uctivě chovali v malé svatyňce. Později nazývána byla i ona svatyňka „capella“ a název ten přešel pak i na všechny malé svatyně vůbec.

chrámy mají jm. dle světců nebo tajemství

§ 5. Chrám v dobách prvokřesťanských.

Prvním křesťanským chrámem bylo ono večeřadlo jerusalemské, v němž Kristus Pán při poslední večeři proměnil chléb a víno v tělo a krev svou a sebe sama pod způsobami chleba a vína svému Otci obětoval. Večeřadlo to bylo v soukromém domě, který stál na hoře Sionu.

První křesťané shromažďovali se k službám božím rovněž v domech soukromých. Zvláště tehdejší domy římské ke shromáž-

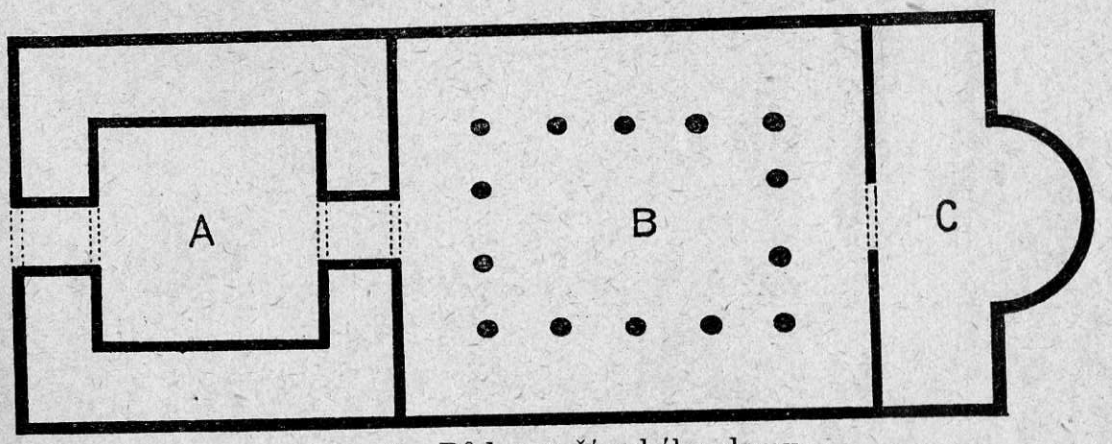

Obr. 2. Půdorys římského domu.
A. Atrium. — B. Peristyl. — C. Slavnostní síň.

děním dobře se hodily. Obsahovalyť obyčejně dvě nádvoří (ātrium a peristyl) a mimo mnohé menší síně také velikou síň slavnostní (viz obr. 2.). Prostory tyto bylo lze snadno spojiti, i poskytovaly

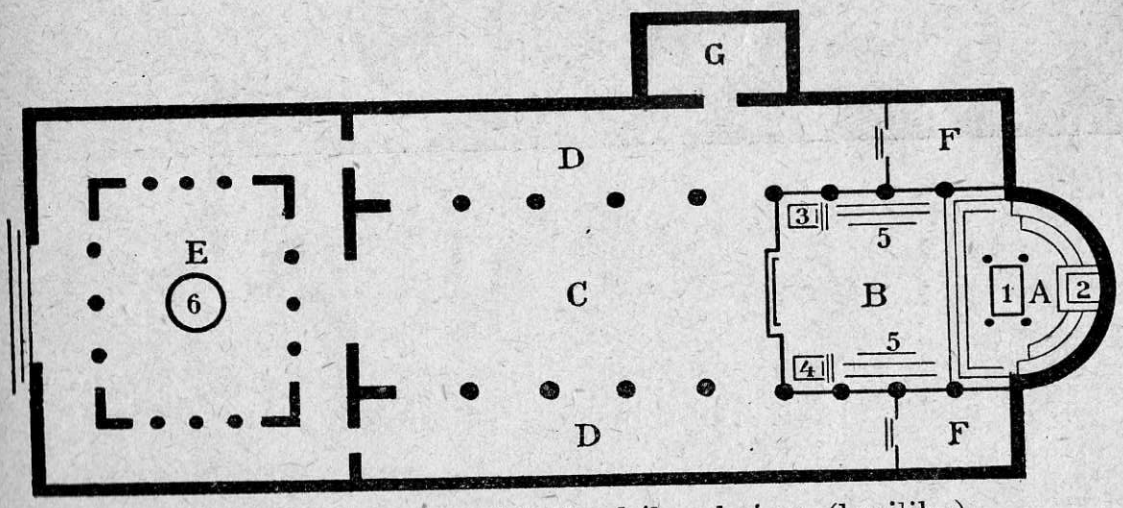

Obr. 3. Půdorys starokřesťanského chrámu (basiliky).
A. Místo určené pro kněžstvo. — B. Ohrazené místo pro zpěváky („chor"). — C. D. D. Prostora pro věřící. — E. Nádvoří. — F. F. Prostory vyhrazené osobám vznešeným. — G. Sakristie. — 1. Oltář. — 2. Trůn biskupův, vpravo a vlevo sedadla pro kněžstvo. — 3. Řečniště, s něhož se předčítalo evangelium. — 4. Řečniště, s něhož se čtla epištola. — 5. Sedadla pro nižší duchovenstvo a pro zpěváky. — 6. Kašna.

dosti místa velikému počtu věřících. Takovéto domy darovali někteří majetníci trvale ke službám božím, i byly pak k tomu účelu ještě příhodněji upraveny. V prvém nádvoří dleli ti, kteří teprve ke křtu se připravovali, a ti, kteří z hříchů svých se káli; v nádvoří druhém shromážděni byli věřící a v síni slavnostní bylo kněžstvo. V pozadí mívala slavnostní síň polokruhový výklenek, v němž stál oltář. Zevnějškem nelišily se chrámy takto vzniklé příliš od domů obyčejných.

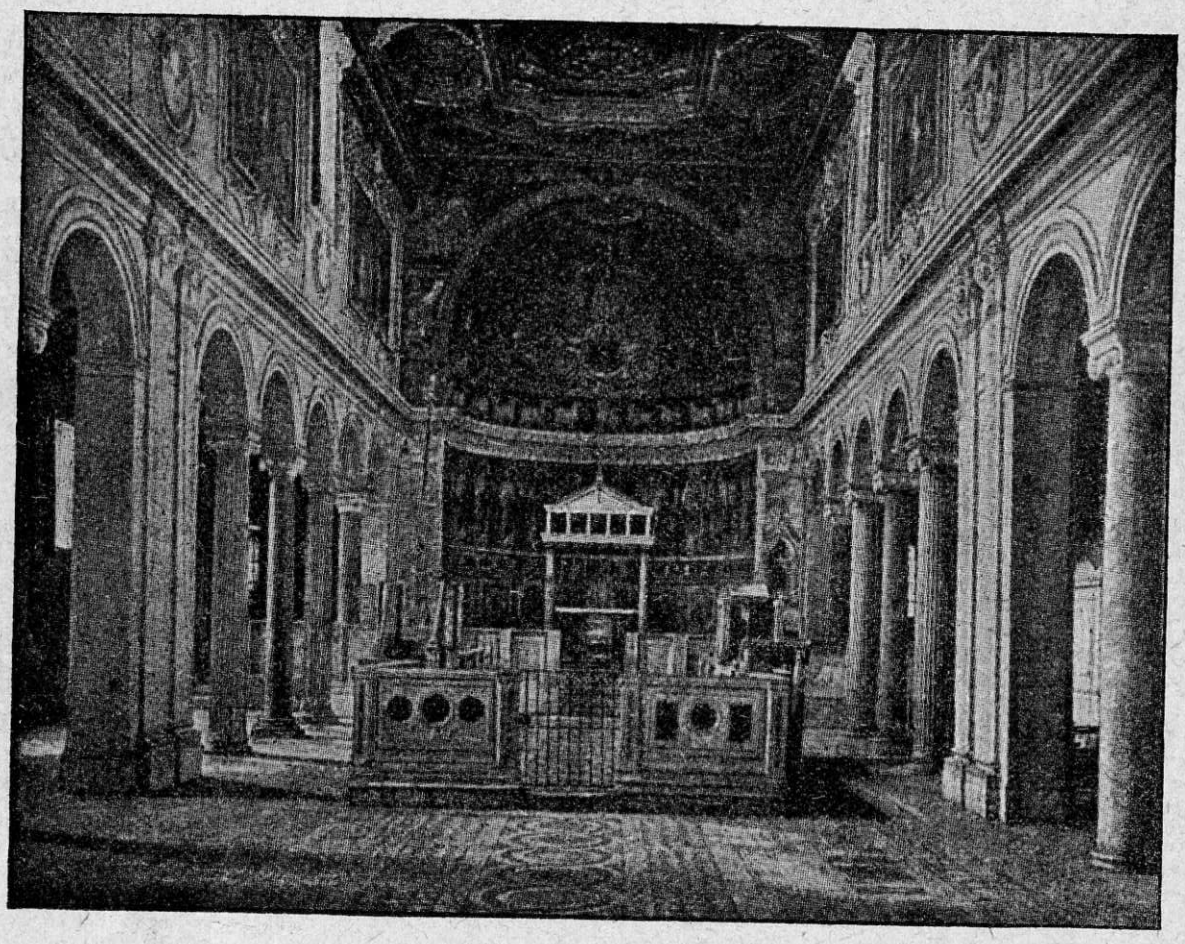

Obr. 4. Vnitřek basiliky (sv. Klementa v Římě).

Mimo tyto chrámy ve městech měli první křesťané ještě také svatyně v podzemních pohřebištích předměstských, tak zvaných katakombách. Tu hlavně v dobách, kdy byli od pohanů pronásledováni, konávali tajně služby boží. Podzemní svatyně byly čtverhranné komory zakončené polokruhovým výklenkem. Ve výklenku tom stála kamenná rakev některého mučedníka, a na kamenné desce ji přikrývající sloužena byla mše svatá.

Když pak za Konstantina Velikého křesťanství zvítězilo nad pohanstvím (r. 313), stavěny byly chrámy nové, a to podle vzoru oněch svatyň, jež z domů soukromých byly vznikly.

V průčelí bylo nádvoří („atrium“) kolkolem podloubím obklopené; uprostřed byla kašna. Nádvoří toto bylo určeno pro kajícníky a ty, kteří se připravovali ke křtu svatému.

Z nádvoří vcházelo se několika vchody do kryté prostory, která obyčejně dvěma řadami sloupů ve tři části byla rozdělena. Prostora tato vznikla z bývalého druhého nádvoří (peristylu) chrámů prvotních. V ní shromažďovali se ostatní věřící. Byla kryta střechou ze dvou šikmých ploch se skládající. Někdy nebylo nad touto prostorou stropu, takže uvnitř bylo viděti trámoví krovu i vnitřní plochy střechy. V některých chrámech byl však dřevěný plochý strop.

Oltář stál v polokruhovém výklenku, který se nazýval „apsida“ nebo „apsis“ (z řec. ἀψίς). Za oltářem u zdi byl vyvýšený trůn pro biskupa a po obou jeho stranách sedadla pro kněžstvo.

Před oltářem bývalo ohrazené místo určené pro duchovenstvo, které zpěvem bohoslužbu doprovázelo. Místo toto nazývalo se „chor“ (z řec. χορός = sbor pěvcův). Po obou stranách choru stála řečniště (ambony), s nichž byly čítány výňatky z Písma sv.: s jednoho čítalo se evangelium, s druhého epištola. Prostora pro duchovenstvo určená byla od ostatní prostory chrámové oddělena mřížkou. (Viz obr. 3. půdorys a na obr. 4. vnitřek starokřesťanského chrámu.)

Takovéto chrámy byly nazývány „basiliky“, t. j. domy „královské“ (z řec. βασιλεύς, basileus = král). Pohanští Římané označovali slovem tím nádherné budovy soudní, křesťané pak jménem tím nazývali případně své chrámy jakožto domy krále nebeského.

Někdy nazývají se „basilikami“ větší nádhernější chrámy, ač nejsou ve všem podobny basilikám starokřesťanským. Hlavně zovou se tak chrámy řadami sloupů ozdobené a plochým stropem kryté (na př. chrám sv. Václava na Smíchově).

§ 6. Části budovy chrámové.

Chrám jest zpravidla tou stranou, kde oltář stojí, obrácen k východu, jest „orientován“ (ŏrĭēns = východ). Mají věřící, zírajíce k té straně, odkud slunce vychází, vzpomenouti si,

že Kristus jest „světlo světa“ (evang. sv. Jana 8, 12), jež mrákoty pohanské rozptýlilo.

Ve velikých městech, kde poloha chrámů přizpůsobiti se musí směru ulic, jsou někdy chrámy obráceny i k jiným stranám světovým.

Budova chrámová skládá se ze tří částí: 1. z kněžiště, 2. lodi a 3. věže (viz obr. 5.).

1. *Kněžiště* neboli presbytář (z řeckého *πρεσβύτης*, presbytés = kněz) jest místo vyhrazené kněžstvu. Nazývá se jinak také chor čili kůr kněžský, poněvadž kdysi býval tu sbor (*χορός*) duchovních při bohoslužbách pějících. Dosud ještě ve chrámech katedrálních, kolegiátních a klášterních jsou tu po obou stranách proti sobě sedadla (viz obr. 6.) pro duchovenstvo, které společně tu pěje a se modlí. Kněžiště jest nejhlavnější částí chrámu, neboť stojí zde oltář, na němž nejsvětější obět se koná a nejsv. svátost chová.

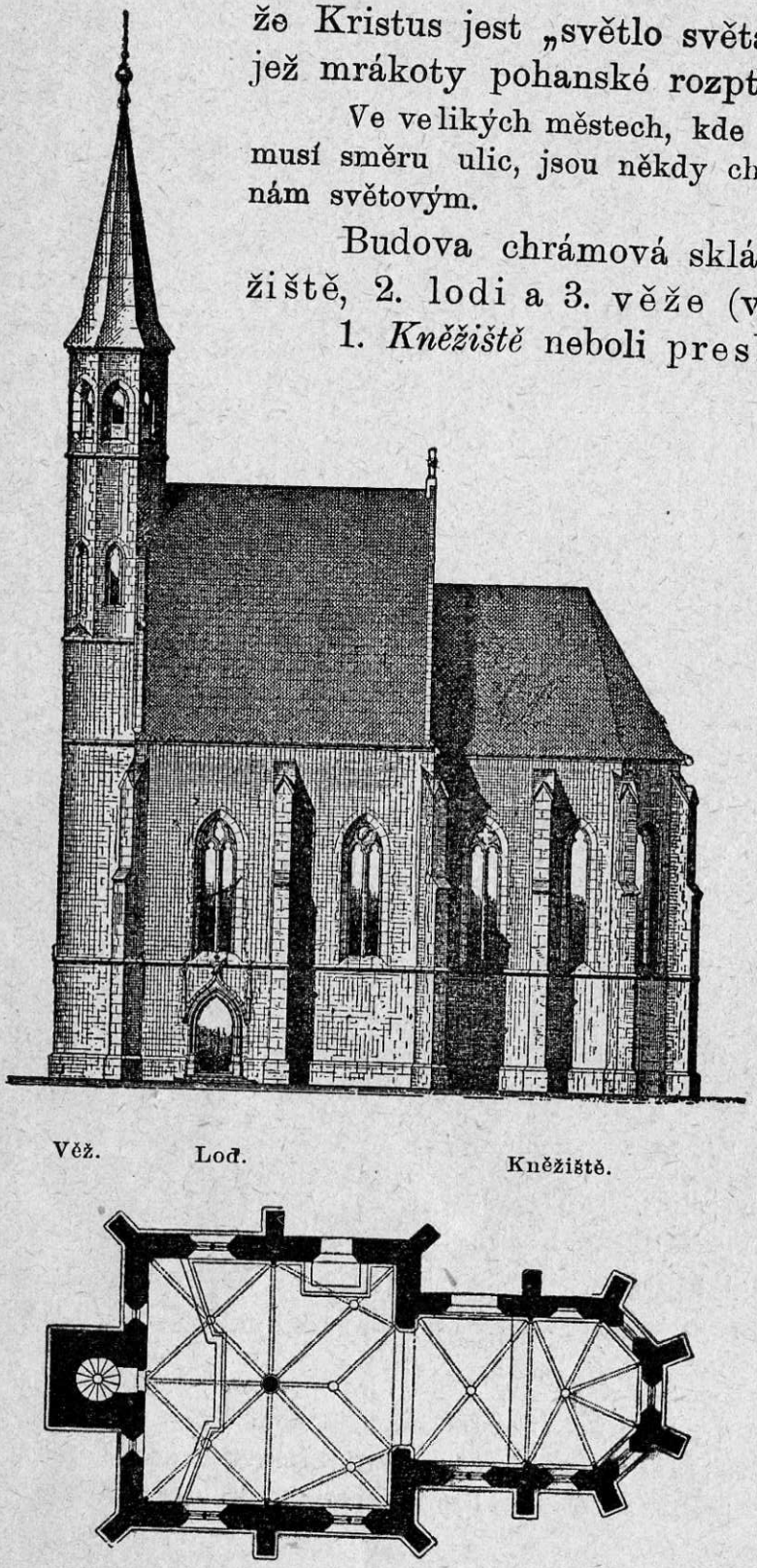

Obr. 5. Vnějšek a půdorys kostela (kostel zvěstování P. Marie ve Slupech v Praze, vystavěný v době Karla IV.).

Kněžiště bývá o několik stupňů povýšeno nad ostatní prostoru chrámovou, aby věřící dobře na oltář viděti mohli.

Na střeše kněžiště bývá malá vížka zvaná „sanktusník“, protože v ní visí zvonek, jímž se při mši sv. po prvé zvonívá, když kněz říká slova „Sanctus, sanctus, sanctus“ (= Svatý, svatý, svatý).

Mezi presbytářem a ostatní prostorou chrámovou bývá klenutý oblouk, nazvaný oblouk „vítězný“ neb „triumfální“ (viz obr. 16.), a nízká mřížka (viz na obr. 25.).

2. *Loď* jest prostora určená pro věřící. Nazývá se „lodí“, ne že by snad prostora tato skutečně lodi byla podobna, nýbrž proto, že věřícím v chrámě se shromažďujícím dostává se prostředků, aby v pokušeních tohoto světa na duši své zkázy nevzali a k životu věčnému uchováni byli, podobně jako učedníci Kristovi zachováni byli bez pohromy, když pluli po rozbouřeném jezeru Genezaretském na lodičce, v níž s nimi dlel Kristus Pán.

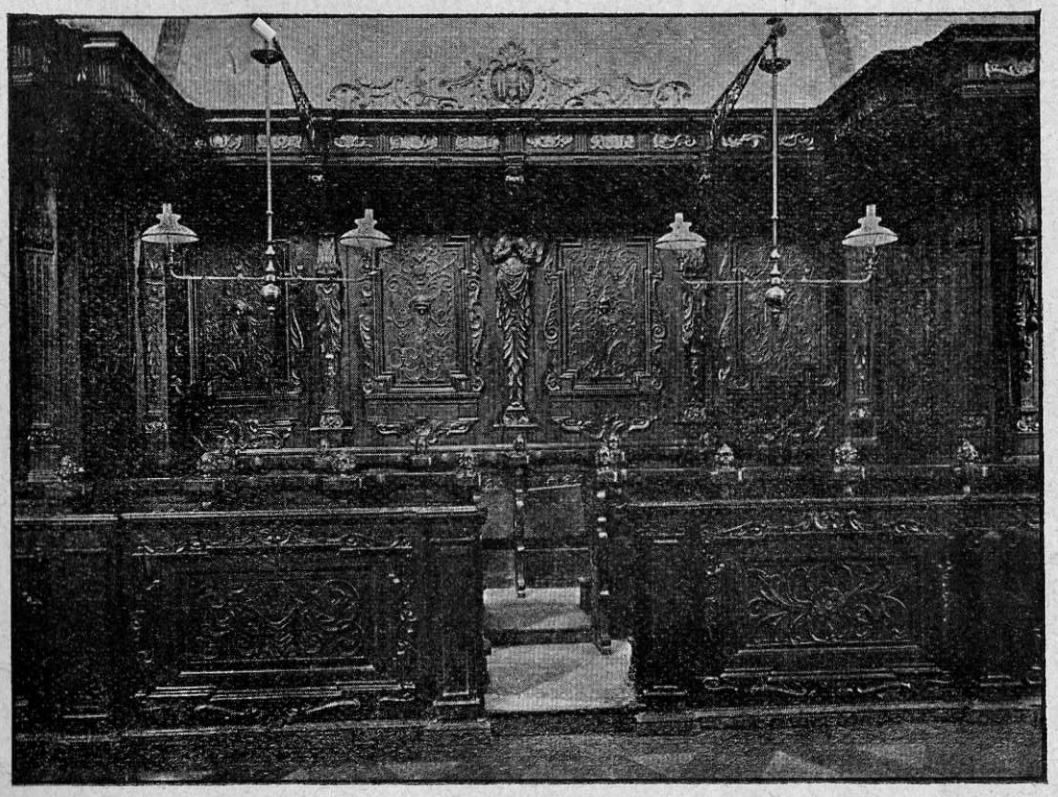

Obr. 6. Sedadla pro duchovenstvo v chrámech katedrálních, kolegiátních a klášterních.

Ve větších chrámech bývá loď rozdělena pilíři nebo sloupy ve tři nebo i v pět podélných částí. Část střední nazývá se „loď hlavní“, ostatní části slovou „lodi postranní“ neboli „vedlejší“ (viz obr. 7.). Loď hlavní bývá širší i vyšší nežli lodi postranní.

Některé větší kostely mají před kněžištěm ještě také loď příčnou, čímž vzniká v půdorysu kostela tvar kříže.

V průčelní zdi, obyčejně k západu obrácené, bývá vchod neboli portál (lat. porta = brána); někdy bývá i více vchodů.

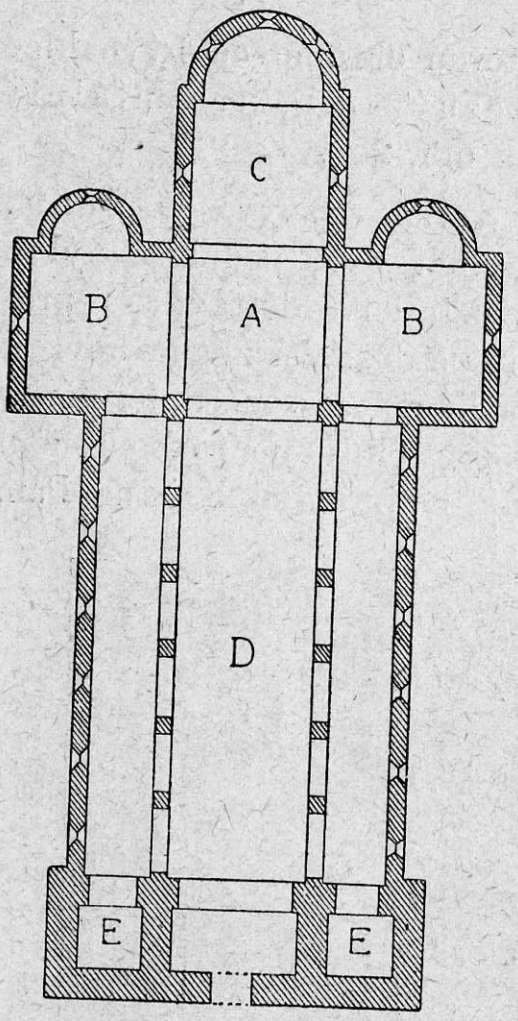

Obr. 7. Půdorys trojlodního chrámu románského.
BAB. Loď příčná. C. Kněžiště. EE. Věže. D. Loď hlavní.

Před vchodem bývá u některých chrámů otevřená předsíň na způsob podloubí.

Uvnitř lodi přiléhá k zadní straně průčelní zdi povýšené místo na způsob pavlánu na sloupech nebo pilířích spočívajícího; jest to kůr hudební (na rozdíl od kůru kněžského neb kněžiště) neboli kruchta.

3. *Věž* stojí buď v průčelí, anebo po boku kostela. Větší chrámy mají dvě nebo i tři věže. Na špici věže bývá železný kříž.

Věž jest významnou okrasou budov chrámových. Jest to takřka obrovský prst, jenž nám ukazuje k nebesům a vybízí nás, abychom pamětlivi byli posledního svého cíle.

Na věžích kostelních bývají hodiny. Kdykoli na ně pohlédneme, máme si vzpomenouti, jak rychle prchá čas života našeho, a že ho tedy dobře máme užívati podle vůle boží.

K boku presbytáře přiléhá sakristie; jest to menší, obyčejně klenutá místnost, v níž věci k bohoslužbě potřebné se chovají ve zvláštních skříních a v níž duchovní se oblékají v roucha bohoslužebná a připravují se ke službám božím.

§ 7. Rozličné slohy budov chrámových.

Budovy chrámové vynikají nejen velikostí, nýbrž i uměleckou výzdobou nad stavení jiná. V různých dobách minulých byla umělecká úprava chrámů různá. V témž období však byly veškery svatyně stavěny ne sice úplně stejně, ale přece tak, že jednotlivé části, z nichž úprava jejich byla složena, byly celkem stejny. Všeobecně obvyklý způsob, jímž stavby v určité době byly prováděny, nazýváme tudíž „slohem“.

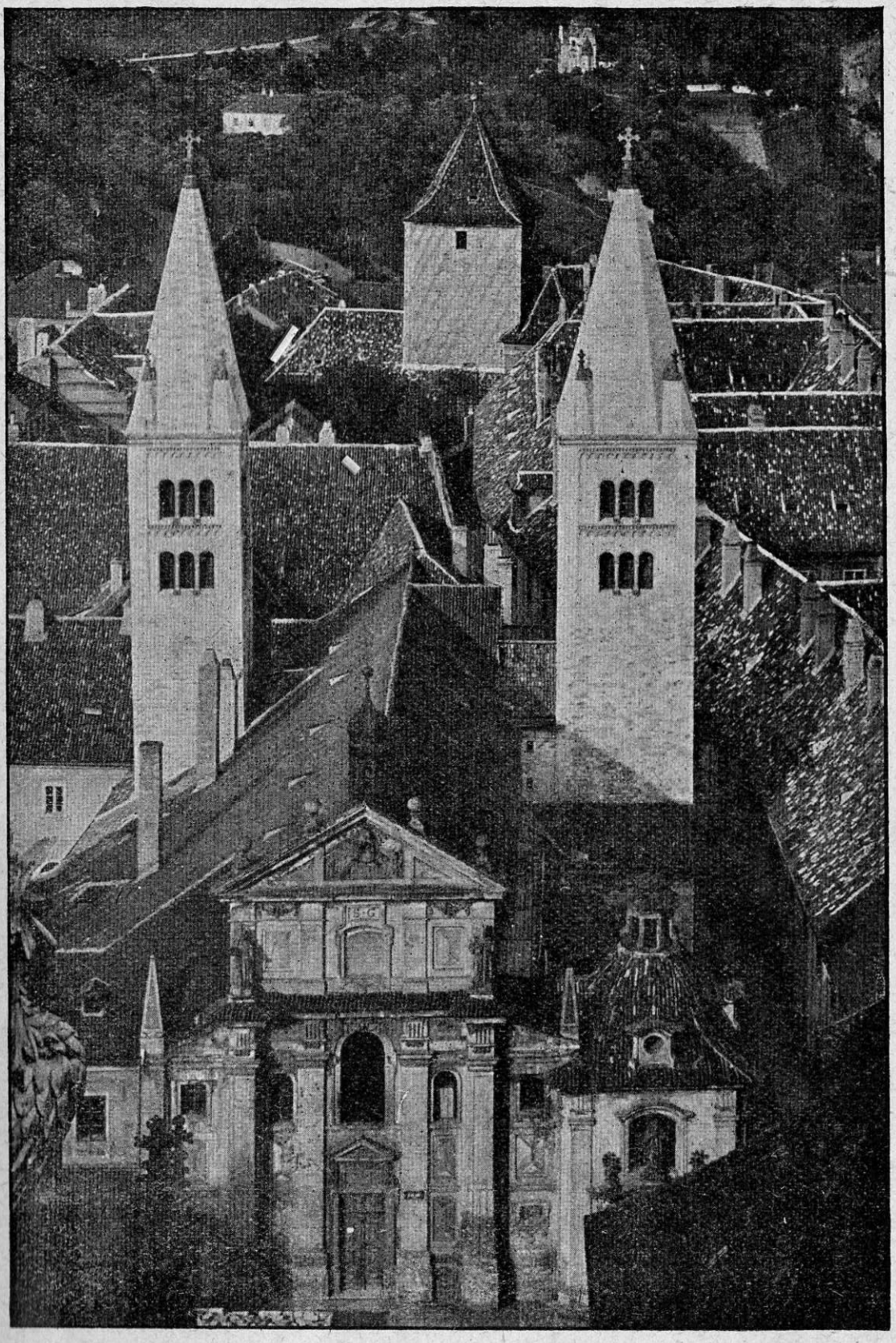

Obr. 8. Chrám románský: kostel sv. Jiří v Praze (věže románské, průčelí barokové)

V našich zemích následovaly po sobě tyto slohy:

1. *sloh románský.* Nazývá se tak, poněvadž se vyvinul ze stavitelství římského. Vzorem byla mu starokřesťanská basilika,

*

od níž přejal loď, kněžiště a apsidu. Větší románský kostel bývá o třech lodích (viz půdorys na obr. 7.), jež od sebe odděleny jsou pilíři nebo sloupy a zprvu kryty byly rovným stropem jako basilika, později překlenuty. Půdorys byl sestrojen z několika čtverců tak, že presbytář, loď hlavní a loď příčná činily podobu kříže. Postranní lodi bývají o polovici užší nežli loď hlavní a jsou na straně východní zakončeny menšími apsidami. Věže bývají buď v průčelí kostela nebo v bocích lodí postranních (viz obr. 8.).

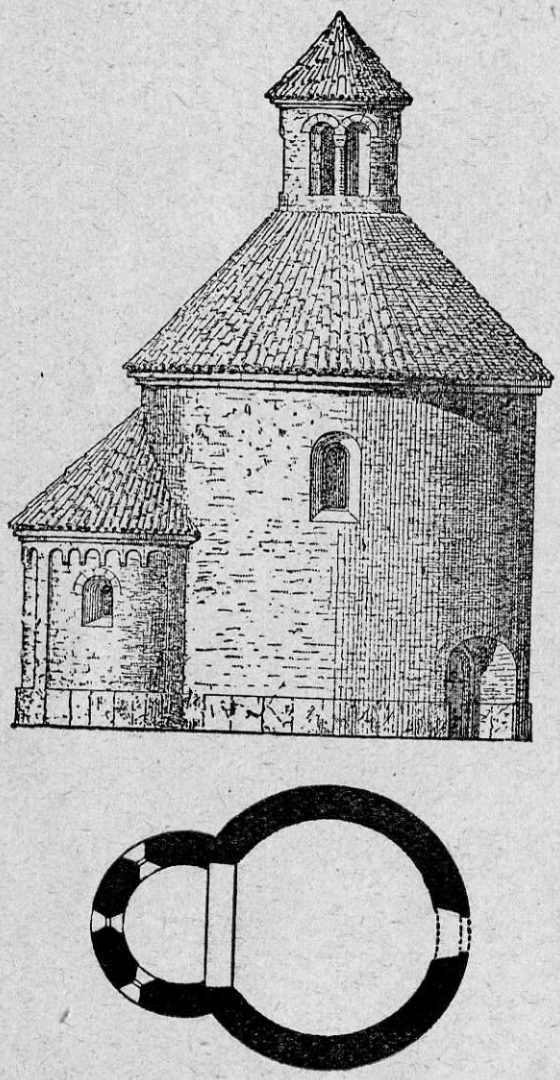

Obr. 9. Kaple románská: kaple sv. kříže v Praze (pohled a půdorys).

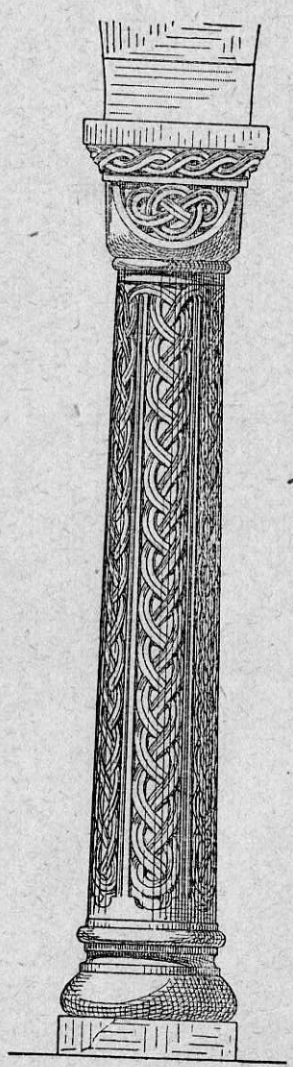

Obr. 10. Románský sloup.

Menší kostelíky románské skládaly se z okrouhlé lodi a z apsidy (na př. kaple sv. kříže v Praze; viz obr. 9.).

Všechny klenuté části stavby románské jsou polokruhové (vítězný oblouk, závěr oken atd.); polokruh převládá i v ozdobách stavebních (římsa z malých polokruhů sestrojená). Hlavice sloupů jsou krychlové, dole polokruhovitě zaoblené (viz obr. 10.).

Slohem románským stavělo se u nás od té doby, kdy křesťanství sv. věrozvěsty Cyrilem a Metodějem k nám bylo přineseno, až do konce století dvanáctého.

Slohem románským zbudován jest na př.: chrám sv. Jiří na hradě pražském, chrám sv. Václava ve St. Boleslavi a jiné.

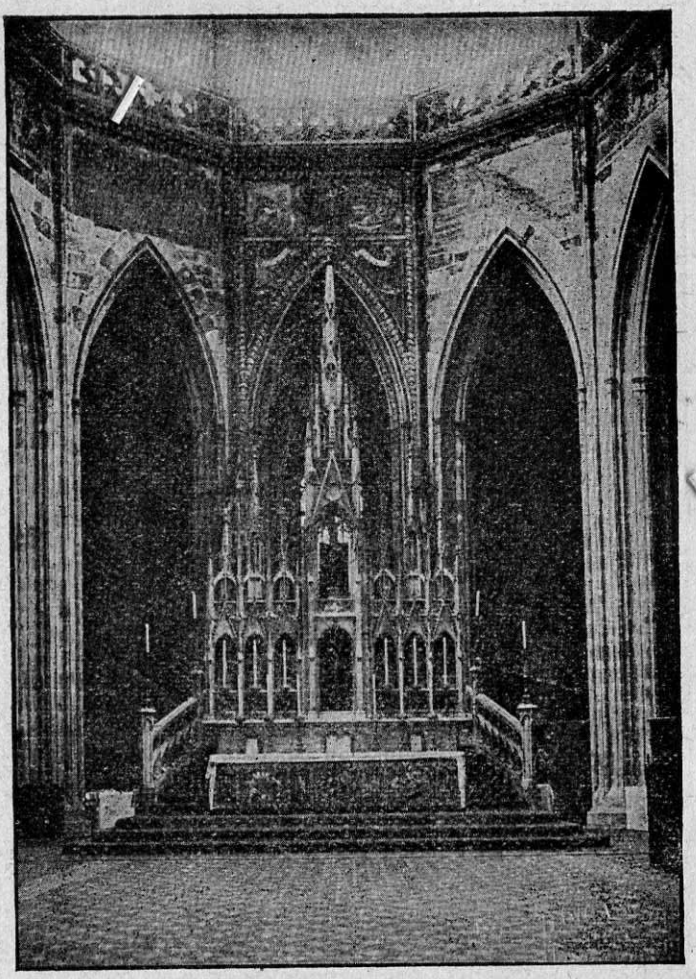

Obr. 11. Pohled dovnitř gotického chrámu (vnitřek chrámu sv. Víta v Praze).

2. *sloh gotický*, vlastně *francouzský*, poněvadž vznikl ve Francii (ve XII. století). Vlaši, kteří vynález slohu tohoto omylem připisovali germánskému kmeni Gotův, nazvali jej „gotickým“ a název tento se ujal všeobecně. Kněžiště jest v půdorysu zakončeno ne obloukovitě, nýbrž několika stranami pravidelného mnohoúhelníku (viz obr. 5.). Veškery klenuté části mají oblouk lomený neboli špičatý, t. j. ze dvou protínajících se úsekův kruhových složený (viz obr. 11.). Stavba jest mnohem štíhlejší nežli v době románské a opřena jest na zevnějšku ozdobnými pilíři. Hořejší část oken bývá vyplněna ozdobami z kamene uměle vykrouženými, t. zv. kružbami (viz obr. 12.). Sloh tento převládal u nás od století třináctého až do konce století patnáctého. Největšího rozkvětu dosáhl v Čechách za Karla IV.

Obr. 12. Gotická kružba.

Slohem gotickým vystavěny jsou na př.: metropolitní chrám sv. Víta v Praze (viz obr. 13.), chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, chrám P. Marie před Týnem (viz obr. 14.), chrám P. Marie ve Slupech v Praze (viz obr. 5.) a mn. j.

Obr. 13. Chrám gotický: metropolitní chrám sv. Víta v Praze.

Na Moravě zbudován jest slohem gotickým na př. metropolitní chrám sv. Václava v Olomouci.

3. *sloh renaissanční* (čti renésanční, z franc. „renaissance“ [renésãs] = obrození), nazvaný tak, protože jím umění starých

Obr. 14. Chrám gotický: chrám P. Marie před Týnem v Praze.

Řekův a Římanův bylo vzkříšeno takřka k novému životu. Sloh tento užíval k výzdobě staveb sloupů jonských, korintských a římských, jakož i jiných ornamentů podle starých vzorů napodobených. Sloh tento převládal ve století šestnáctém.

Nejkrásnější stavbou slohu renaissančního jest chrám sv. Petra v Římě (viz obr. 15. a 16.).

Obr. 15. Chrám renaissanční: chrám sv. Petra v Římě.

Obr. 16. Chrám renaissanční: vnitřek chrámu sv. Petra v Římě.

Obr. 17. Chrám barokový: chrám sv. Mikuláše na Malé straně v Praze.

4. *sloh barokový* (z francouzského „baroque“ = nepravidelný, podivínský) vyvinul se ze slohu renaissančního; užíval sice také tvarů antických, ale všelijak je přetvořoval. V půdorysu liboval sobě v liniích zakřivených. Slohem tímto provedeno bylo u nás velmi mnoho staveb ve století XVII. a XVIII. Pozdní vybujelý sloh barokní nazývá se „rokokovým“, z francouzského „rocaille“ (ro-kaj) = umělá skalka z kaménků a lastur složená; bylyť ve hravé ornamentice tehdejší velmi oblíbeny ozdoby lasturovité nebo mušlovité.

Obr. 18. Chrám barokový: vnitřek chrámu kláštera strahovského v Praze.

Krásnou stavbou slohu barokového jest chrám sv. Mikuláše na Malé straně v Praze (viz obr. 17.). Bohatě bývá vyzdoben vnitřek barokových chrámů (viz na obr. 18. vnitřek chrámu kláštera strahovského v Praze).

Ve století XIX. nové kostely stavěly se a dosud se stavějí ve všech uvedených slozích dob předešlých (na př. chrám sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, vystavěný v l. 1854—1863, zbudován jest ve slohu románském; chrám sv. Lidmily na Král. Vinohradech, vystavěný r. 1888—1893, jest slohu gotického; chrám sv. Václava na Smíchově, vystavěný v l. 1881—1885, zbudován ve slohu renaissančním).

V době nejnovější stavějí se kostely také ve slohu moderním (viz obr. 19.). Sloh ten snaží se býti monumentálně

jednoduchý a praktický; při tom užívá se s výhodou moderního staviva (železa, betonu a p.).

§ 8. Vnitřní zařízení chrámů.

Uvnitř budov chrámových jest vše účelně zařízeno ke konání služeb božích.

1. Nejpřednější místo ve chrámě zaujímá *oltář*. Podle vzoru onoho posvátného stolu, na němž Kristus Pán ponejprv nejdražší obět přinesl, byly s počátku oltáře dřevěné, zhotovené na způsob stolu. Později konána byla mše sv. na kamenných rakvích mučedníků. Rakve tyto byly obdélníkové se stěnami kol-

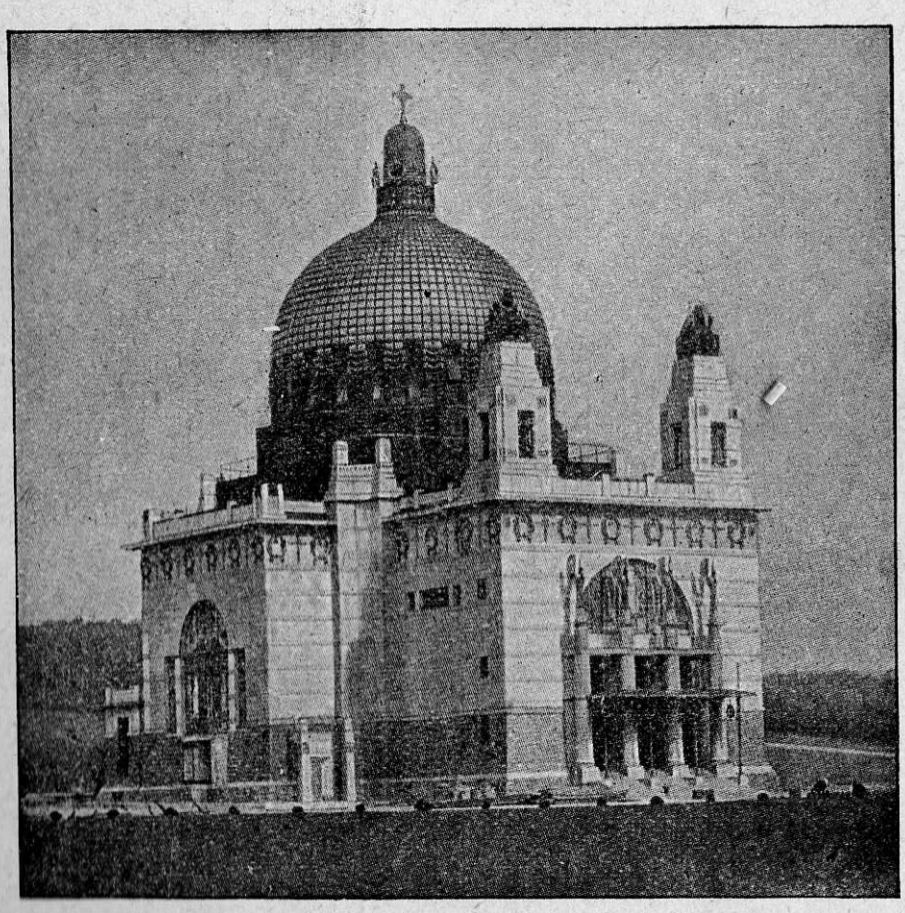

Obr. 19. Chrám ve slohu moderním: chrám ve Steinhofu u Vídně.

mými a pokryty byly rovnou kamennou deskou na způsob desky stolní (viz obr. 20.). Tvaru tohoto se užívalo při oltářích v době románské, gotické i renaissanční. V době barokové mívaly oltáře podobu tehdejších rakví, to jest, byly vypouklé a dolů se zužovaly. V novější době zase zavádějí tvar dřívější.

Ve větších kostelích bývá obyčejně oltářů několik; oltář stojící v kněžišti nazývá se hlavní, ostatní oltáře nazývají se vedlejší nebo postranní.

Oltář hlavní stojí v kněžišti na místě povýšeném, na něž se vystupuje po několika stupních. Hlavní částí oltáře jest oltářní stůl. Jest to zděný obdélný hranol, na němž nahoře

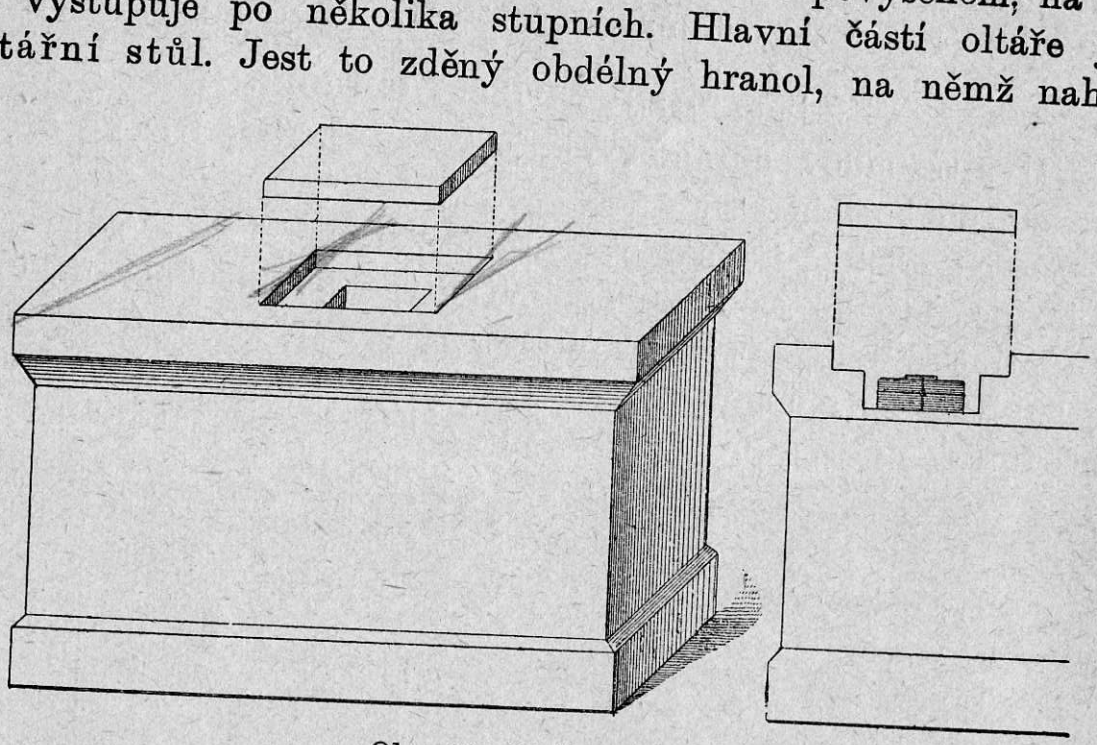

Obr. 20. Oltářní stůl.

spočívá kamenná deska. V této desce uprostřed vyhloubena jest čtverhranná schránka, do které vloženy jsou ostatky svatých mučedníků. Otvor této schránky jest pokryt pevně zatmelenou deskou kamennou, která pak činí s ostatní plochou oltářní jedinou celistvou plochu (viz obr. 20.).

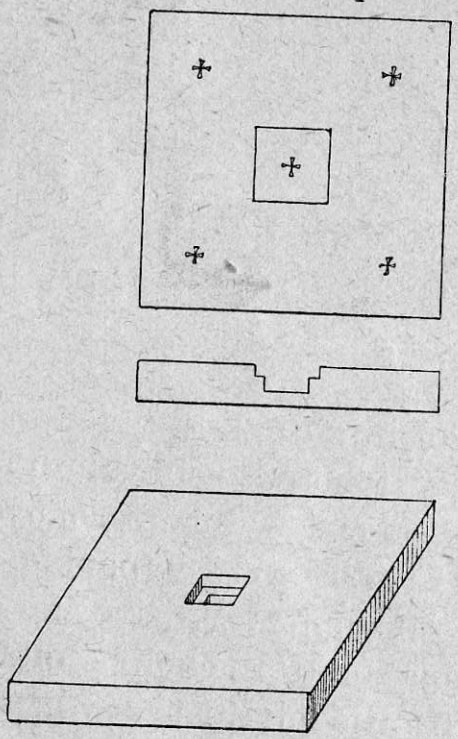

Obr. 21. Oltářní kámen.

Někdy jsou oltáře, zvláště vedlejší, zhotoveny ze dřeva. Tu pak jest uprostřed hořejší desky dřevěné zapuštěna deska kamenná, v níž jest rovněž malá, zatmelenou deštičkou uzavřená schránka pro svaté ostatky, jako v oltáři zděném (viz obr. 21.).

Ostatky svatých mučedníků ve stolu oltářním skryté připomínají doby, kdy mše svatá sloužena byla na hrobech sv. mučedníkův. Jako tehdáž, tak i nyní církev uctívá tím památku těch, kteří podle příkladu Krista Pána život svůj obětovali.

Stůl oltářní jest pokryt třemi lněnými bílými ubrusy (plátny), z nichž

aspoň svrchní splývati má po stranách až k zemi. Ubrusy tyto připomínají nám roucha, do nichž bylo zabaleno mrtvé tělo Krista Pána.

Přední strana oltářního stolu zdobívá se skvostným vyšívaným rouchem, nazvaným „antependium“ (z lat. „ante“ = „napřed“ a „pendeo“ = „visím“).

Antependium bývá napiato na dřevěném rámci, jenž se k přední straně oltářního stolu připevňuje. Někdy bývají antependia celá kovová anebo s ozdobami z kovu tepanými (viz obr. 22.).

Obr. 22. Antependium stříbrné v chrámě sv. Víta v Praze.

Uprostřed oltářního stolu stojí v pozadí svatostánek neboli tabernákl (z lat. „tabernāculum“ = stánek). Jest to ozdobná pozlacená skřínka zpředu dvířky opatřená a uvnitř bílou hedvábnou látkou potažená, v níž chová se nejsv. svátost oltářní ve způsobě chleba.

Ve starších dobách chovala se nejsv. svátost v ozdobném výklenku ve zdi kněžiště (viz obr. 24.). Výklenek ten uzavřen byl kovovými dvířky. Ve větších kostelích sloužila k tomu účelu z kamene uměle tesaná vížka stojící při zdi kněžiště.

Nad svatostánkem vzadu stojí kříž se soškou ukřižovaného Spasitele na znamení, že oběť, která se na oltáři koná,

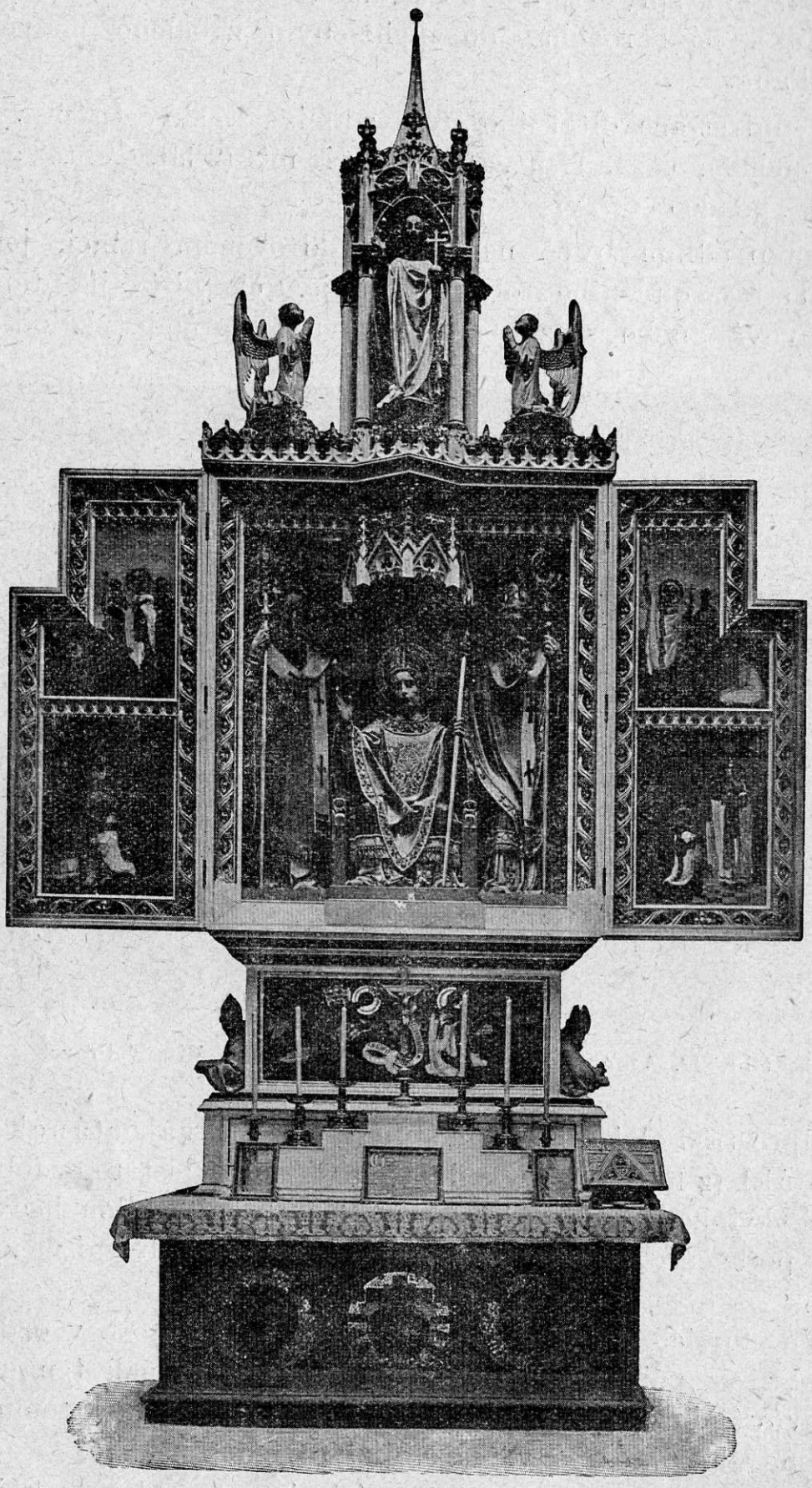

Obr. 23. Oltář skládací.

jest táž obět, kterou Kristus Pán na kříži přinesl. — Na postranních oltářích, které svatostánku nemají, stojí kříž tento přímo na oltářním stole. Strana chrámu, která jest po pravé ruce sošky ukřižovaného Spasitele, nazývá se stranou pravou (ač od diváka k oltáři tváří obráceného jest nalevo), druhá pak strana slove stranou levou.

Po obou stranách svatostánku stojí na nízkých podélných podstavcích („podsvícní“) svícny se svícemi.

Svíce oltářní musí býti z čistého včelího vosku. Hořící svíce z čistého vosku jest obrazem Krista Pána, který, sám jsa bez viny, vroucí láskou k nám hříšníkům při mši svaté takřka sama sebe stravuje. Spolu připomínají nám hořící svíce na oltáři doby, kdy mše svatá sloužena byla v temných katakombách.

O podsvícní opřeny jsou „mešní tabulky“, t. j. ve třech zasklených rámečcích jsou tu napsány nebo vytištěny modlitby, jež kněz při mši svaté zpaměti říká. Modlitby ty jsou tu umístěny proto, aby kněz do nich nahlédnouti mohl, kdyby snad paměť na některých místech ho opustila.

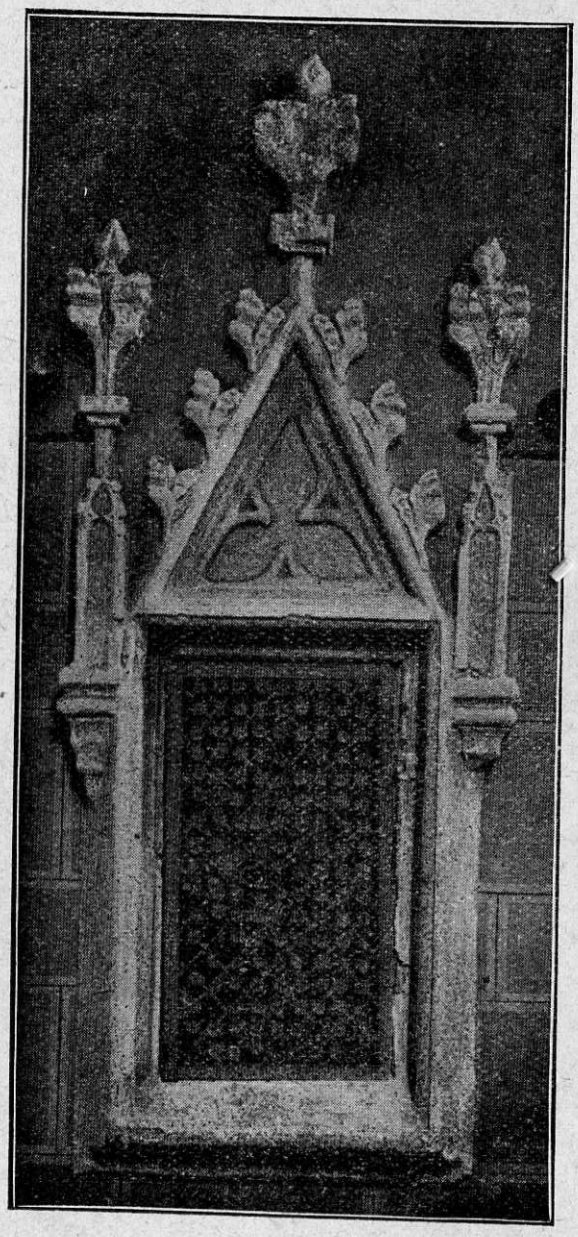

Obr. 24. Výklenek ve zdi pro nejsv. svátost.

Pozadí oltáře bývá až do výše svatostánku upraveno na způsob soklu neboli podélného podstavce, jenž ozdoben bývá řezbami nebo malbami. Na tomto podstavci zvedají se po stranách ozdobné sloupy, jež spojeny jsou nahoře římsou nebo obloukem. Mezi těmito sloupy stojí obraz nebo socha. Na hlavním oltáři bývá zpravidla obraz nebo socha oné božské neb svaté osoby, jíž chrám jest zasvěcen.

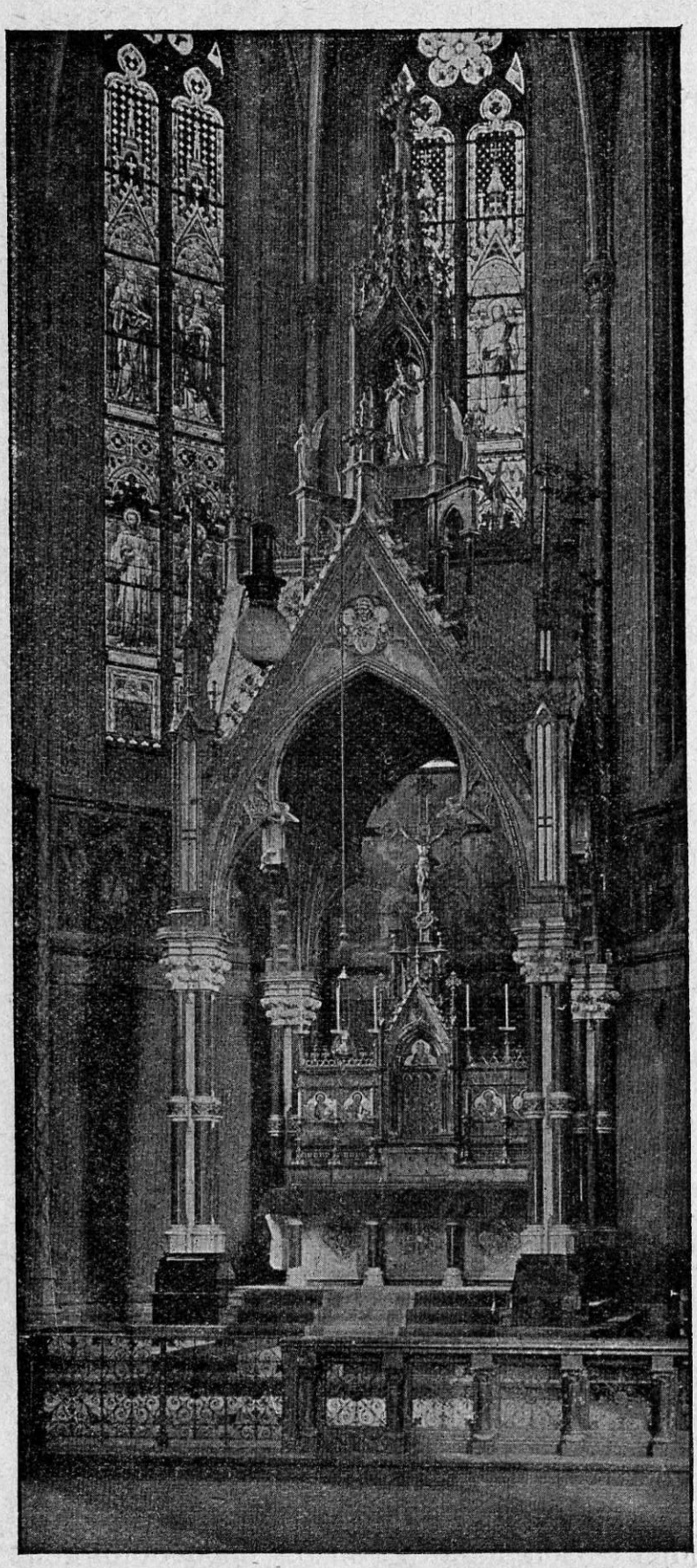

Obr. 25. Oltář ciboriový v chrámě sv. Lidmily na Král. Vinohradech.

V době gotické oblíbeny byly oltáře skládací (zavírací), neboli křídlové; ke střední části připojena byla po obou stranách o polovici užší křídla, různými obrazy na obou stranách ozdobená, která se dala otvírati i zavírati. Ve všedních dnech bývala křídla zavřena, takže viděti bylo jen zadní jejich stranu; ve dnech svátečních bývala však otvírána, takže pak bylo viděti střední část i obrazy na vnitřních stranách křídel (viz obr. 23.).

Někdy mají oltáře pozadí jen nízké; zato jest nad nimi zbudována stříška na čtyřech sloupcích spočívající (viz obr. 25.). Takovéto oltáře nazývají se ciboriové, poněvadž za starodávna uprostřed stříšky visívala na řetízku schránka na nejsvětější svátost čili ciborium, obyčejně v podobě holubice (viz obr. 26.).

Před oltářem, na němž se chová [illegible]ve

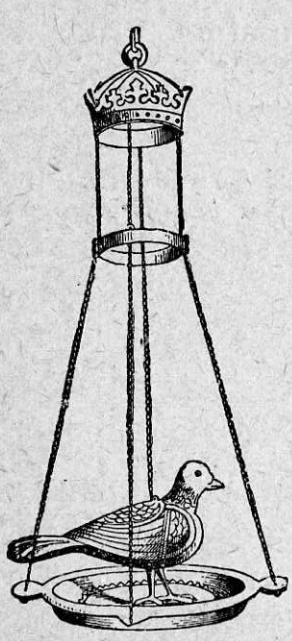

Obr. 26. Schránka na nejsv. svátost (ciborium) v podobě holubice.

svatostánku nejsvětější svátost, visí lampa (viz obr. 27.), v níž dnem i nocí hořeti má světlo, jež tudíž „věčné“ (t. j. nikdy neuhasínající) se nazývá. Světlo toto připomíná věřícím, že na oltáři přítomen jest Ten, jenž sám o sobě pravil: „Já jsem světlo světa.“

2. Po levé straně oltáře stojí při zdi presbytáře stolek, na němž jest vzadu kříž mezi dvěma svícemi; na tento stolek staví se konvičky s vodou a vínem a jiné věci ke mši svaté potřebné. Stolek tento nazývá se *stolek kredenční* (viz obr. 28.).

3. Rovněž po levé straně oltáře stojí při zdi presbytáře sedadla, z nichž prostřední jest bohatěji vyzdobeno. Sedadla tato nazývají se *křesla pontifikální*. Při některých delších zpěvech, jež při slavné mši svaté na kůru se zpívají, zasedá na nich duchovenstvo, dokud zpěv není ukončen. Uprostřed na sedadle nejozdobnějším usedá kněz, jenž mši svatou slouží (pontifikant). Viz obr. 28.

4. *Kazatelna* (viz obr. 29.) stojí v lodi po pravé straně nedaleko oltáře při zdi, sloupu nebo pilíři. Jest to povýšené místo, s něhož kněz káže. Podobá se malé okrouhlé nebo mnohohranné pavláčce s plnými stěnami, k níž schůdky vzhůru vedou. Nad kazatelnou jest stříška, aby hlas kazatelův do výše se neztrácel a lépe od věřících slyšen býti mohl. Kazatelna bývá ozdobena sochami nebo obrazy Krista Pána jakožto dobrého pastýře, čtyř svatých evangelistů nebo čtyř latinských sv. učitelů církevních (sv. Ambrože, sv. Jeronyma, sv. Augustina a sv. Řehoře Velkého).

Obr. 27. Lampa pro „věčné“ světlo.

5. *Zpovědnice*, t. j. stolice, v níž kněz kajícníky zpovídá, stojí obyčejně při podélné zdi lodi. Uprostřed jest sedadlo pro kněze nízkými dvířky uzavřené. Po obou

stranách jsou klekátka pro kajícníky. Mezi místem pro kněze a klekátky pro kajícníky jsou dřevěné stěny, v nichž jsou malá zamřižovaná okénka, skrze něž zpověď se koná (viz obr. 30.).

6. V lodi stojí *lavice pro věřící* obyčejně ve dvou řadách za sebou tak, aby mezi nimi byl volný průchod k oltáři. Každá lavice jest opatřena nejen sedadlem, nýbrž i klekátkem.

7. *Křtitelnice*, v níž křestní voda se chová, má podobu nádržky víkem opatřené. Bývá buď vytesána z kamene a mívá tvar veliké mísy na kolmém podstavci (viz obr. 31.) anebo ulita jest z cínu, tu pak mívá podobu vzhůru obráceného zvonu na třech nohách spočívajícího (viz obr. 32.).

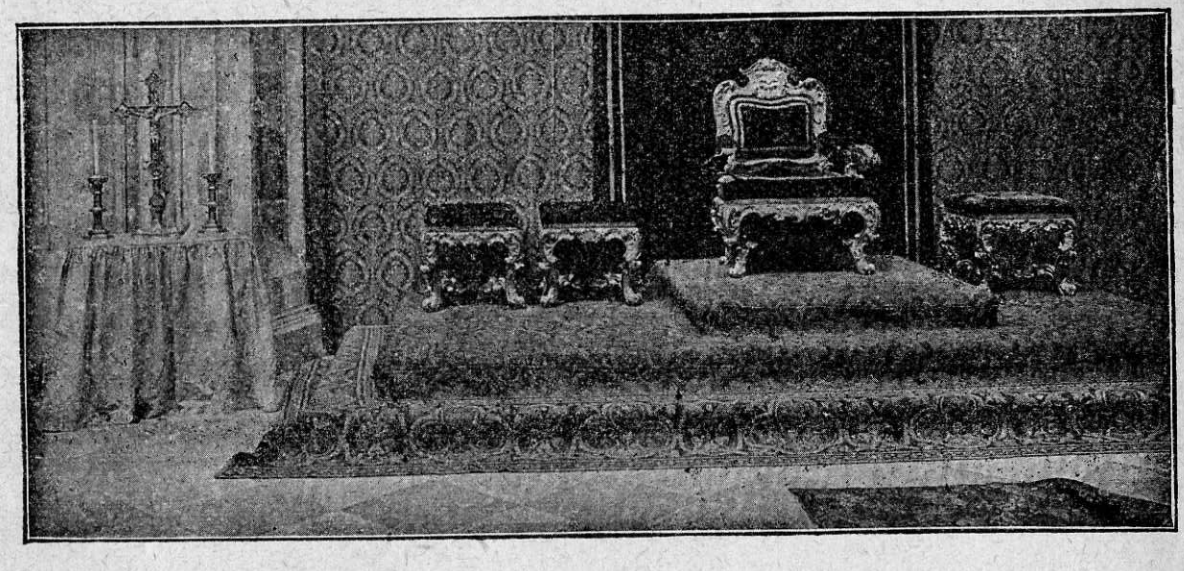

Obr. 28. Kredenční stolek a křesla pontifikální.

Křtitelnice stojí obyčejně v lodi vedle některého z postranních oltářův, anebo ve zvláštní kapli („křestní kaple“).

8. *Kropenka* se svěcenou vodou stojí uvnitř chrámu u vchodu. Podobá se buď kamenné křtitelnici bez víka (viz obr. 33.) anebo mušlovité nádržce do zdi částečně zapuštěné. Svěcenou vodou kropí se věřící, vstupujíce do chrámu, aby si uvedli na paměť, že na svaté místo mají vstupovati s duší čistou.

9. *Obrazy* a *sochy* jsou nejen na oltářích, nýbrž i na jiných místech chrámu. Někdy bývají obrazy namalovány přímo na stěny chrámové.

Obrazy a sochy znázorňují věřícím osoby božské, anděly, jednotlivé postavy světců a světic, výjevy ze Starého i Nového zákona, jakož i výjevy ze života světcův.

Bůh Otec zobrazuje se jakožto stařičký král na trůně sedící. Tím naznačuje se jeho věčnost a panství nad celým světem.

Bůh Syn, jenž, jsa Bohem od věčnosti, v čase vzal na sebe i lidskou přirozenost, tělo totiž a duši, a tak stal se člověkem, zobrazuje se jako člověk, a to buď jako dítko, anebo dospělý muž. Nejčastěji zobrazuje se pnící na kříži; někdy také jakožto soudce anebo král.

Duch svatý vyobrazuje se v podobě holubice, v níž se zjevil při křtu Krista Pána v Jordáně.

Často vyobrazují se tři božské osoby pohromadě jakožto nejsvětější Trojice; Bůh Otec drží před sebou kříž s Kristem Pánem, a před nimi vznáší se holubice.

Panna Maria zobrazuje se jakožto Matka boží s Ježíškem, dále jakožto královna nebes na trůně sedící, anebo jakožto vítězkyně nad ďáblem, jenž v podobě hada u nohou jejích se svíjí.

Andělé vyobrazují se jako dítky anebo jinoši s křídly, čímž naznačuje se jejich nevinnost a rychlost, s jakouž vykonávají rozkazy boží.

Výjevy ze života Krista Pána a Panny Marie vyobrazují se tak, jak je Písmo sv. a ústní podání líčí. Utrpení Páně znázorňuje t. zv. „křížová cesta“, t. j. čtrnácte obrazů (t. zv. „zastavení“), jež v lodi chrámové kolkolem bývají rozvěšeny.

Světci a světice vyobrazují se v té podobě, kterouž nám podání do-

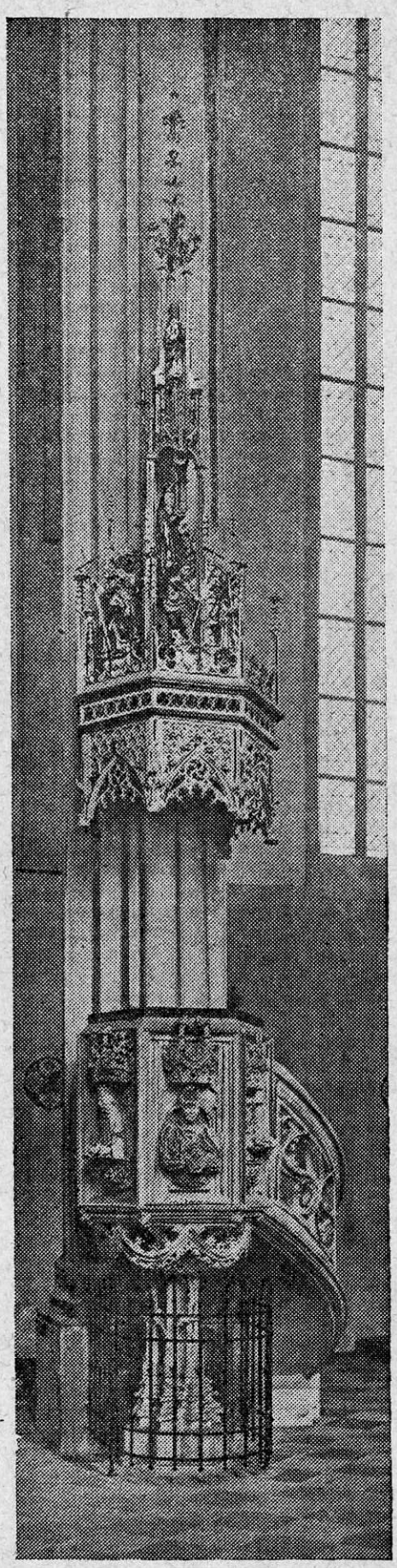

Obr. 29. Kazatelna.

*

chovalo, a s odznaky, jež vztahují se k jejich ctnostem nebo k jejich mučednické smrti anebo k jiným událostem a okolnostem jejich života. Odznaky tyto nazývají se atributy.

Obr. 30. Zpovědnice.

Tak na př. vyobrazují se sv. apoštolové s těmito odznaky: 1. sv. Petr s klíči v ruce na znamení moci, kterou mu udělil Kristus Pán, 2. sv. Pavel s mečem, protože byl sťat, 3. sv. Ondřej se šikmým křížem (X), na němž byl ukřižován, 4. sv. Jakub Větší v rouše poutnickém, 5. sv. Jan evangelista s kalichem v ruce, z něhož vyčnívá had, značící jed, kterýmž sv. apoštola chtěli otráviti, 6. sv. Tomáš s kopím, jímž byl proboden, 7. sv. Jakub Menší se sochorem valchářským, jímž byl ubit, 8. sv. Filip s holí nahoře křížem zakončenou, 9. sv. Bartoloměj s nožem, jímž mu katané za živa kůži sedřeli,

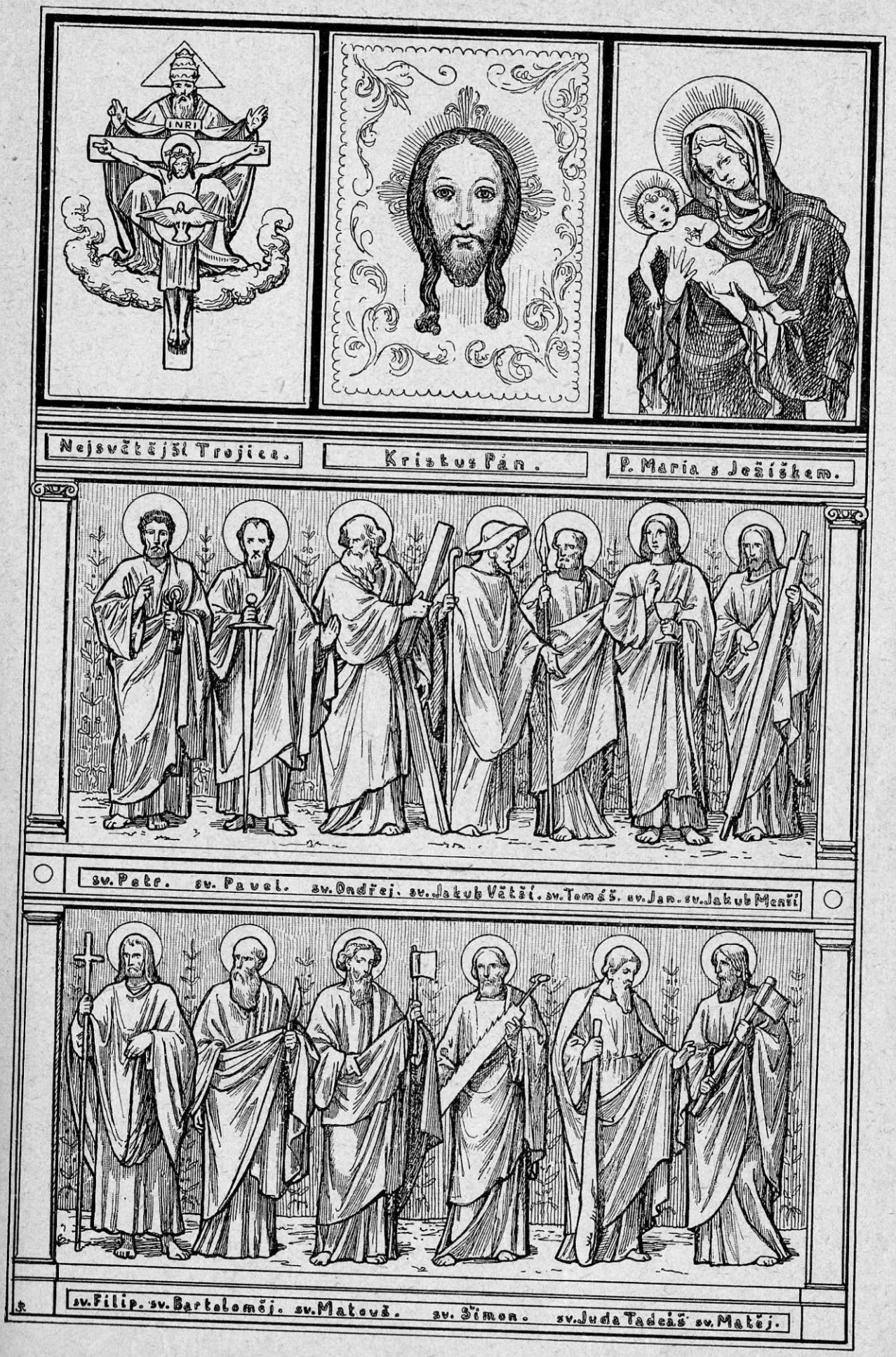
INRI
Nejsvětější Trojice.
Kristus Pán.
P. Maria s Ježíškem.
sv. Petr. sv. Pavel. sv. Ondřej. sv. Jakub Větší. sv. Tomáš. sv. Jan. sv. Jakub Menší
sv. Filip. sv. Bartoloměj. sv. Matouš. sv. Šimon. sv. Juda Tadeáš sv. Matěj.

Příloha II.

10. sv. Matouš evangelista s kopím nebo sekyrou, 11. sv. Šimon s pilou, 12. sv. Juda Tadeáš s kyjem a 13. sv. Matěj se sekyrou.

Svatí evangelisté zobrazují se obyčejně, ani sedíce píší evangelium; každému z nich přidává se odznak vzatý z vidění proroka Ezechiele, jenž ve vidění zřel Boha sedícího na trůnu neseném čtyřmi tajemnými bytostmi, z nichž jedna měla podobu člověka, druhá lva, třetí býka a čtvrtá orla. Odznaky ty vztahují se k počátkům evangelií. Tak má u sebe sv. Matouš

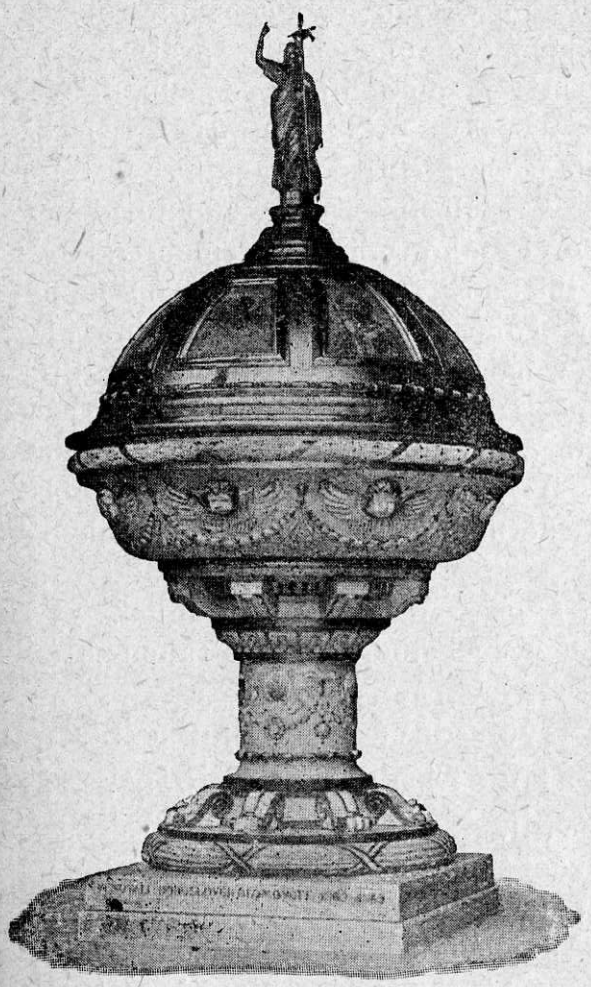

Obr. 31. Křtitelnice kamenná.

Obr. 32. Křtitelnice cínová.

okřídleného člověka, poněvadž počíná evangelium své vypravováním o tom, kterak Kristus člověkem se stal; sv. Marek okřídleného lva, protože vypravuje nejdříve o kázání sv. Jana Křtitele na poušti, a králem pouště jest lev; sv. Lukáš okřídleného býka, protože vypravuje nejdříve o oběti Zachariášově ve chrámě; sv. Jan má u sebe orla, poněvadž na počátku svého evangelia líčí tajemství vtělení božího s tak mohutným vzletem, že se podobá orlu, jenž se vznáší do závratných výšin.

Svatí patronové čeští znázorňují se obyčejně takto: 1. svatí bratří Cyril a Metoděj zobrazují se pospolu vedle sebe stojíce; sv. Metoděj v rouše arcibiskupském, drže v ruce obraz posledního soudu, sv. Cyril v rouše mnišském, an drží v pravici kříž, v levici knihu; 2. sv. Vít jako mládeneček stojící v kotlu naplněném vřelou smolou, držící v pravici ratolest palmovou, v levici knihu, na níž stojí kohout, značící křesťanskou bdělost

a ostražitost; 3. sv. Václav jako kníže s knížecí korunou na hlavě, v odění válečném s kopím, mečem a štítem; 4. sv. Vojtěch jako biskup, jenž v rukou drží mimo berlu i veslo a kopí, jimiž byl ubit; 5. sv. Zikmund v rouše královském s mečem po boku; 6. sv. Jan Nepomucký v oděvu kanovnickém s křížem a palmovou ratolestí v rukou; kolem hlavy pět hvězd; 7. sv. Prokop v rouše opatském s ďáblem na řetěze, jakožto vítěz nad zlým duchem; 8. svatí bratří Kosmas a Damian zobrazují se pospolu, držíce kříž a nádobky na léky; 9. sv. Benedikt s bratřími („svatých pět bratří“) zobrazují se v rouších mnišských s ratolestmi palmovými v rukou; 10. sv. Norbert jako mnich premonstrátský s odznaky arcibiskupskými, drže v rukou monstranci; 11. sv. Josef, pěstoun Páně, zobrazuje se s Ježíškem v náručí, drže v jedné ruce lilii, odznak nevinnosti; 12. sv. Lidmila se závojem na hrdle zadrhnutým, jímž byla zardousena; 13. bl. Anežka česká v rouše řeholním s knížecí korunou na hlavě, s beránkem po boku.

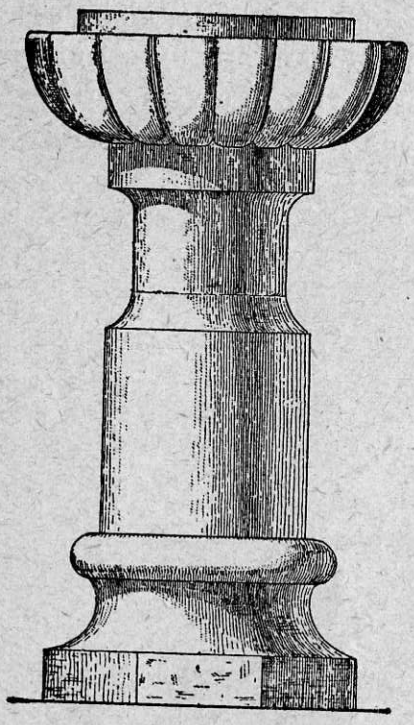

Obr. 33. Kropenka.

Sv. Alois, patron mládeže studující, vyobrazuje se jako jinoch oděný klerikou a rochetou, drže v rukou kříž a lilii.

Kolem hlav obrazů a soch svatých dává se kruhová zlatá plocha anebo zlatý kruh, t. zv. „svatozář“ čili „gloriola“, jež značí nebeskou slávu, jíž svatí požívají.

Mimo obrazy a sochy užívá se k výzdobě chrámů i různých symbolů neboli znaků, jež značí hlubší nějaký pojem, na př. kříž jest znamení spásy, beránek značí Spasitele, pelikán mláďata svá krví svou krmící jest obrazem nejsvětější svátosti oltářní, v níž Kristus Pán se nám za pokrm dává, kotvice jest znamením naděje, ratolest olivová věčného míru v nebesích, kruh symbolem věčnosti a p. Někdy užívá se jakožto symbolů i některých písmen, na př.: IHS = Jesus, Ježíš (jest to zkratka řeckého slova *IHσοῦς*, Jésús); řecká písmena *X* (chí, *ch*) a *P* (ró, *r*) vespolek spojená (viz obr. 34.) jsou zkratkou jména *XPIΣTOΣ* = Christos, Kristus; řecká písmena *A* (alfa, *a*) a *Ω* (ómega, *ó*) značí věčnost.

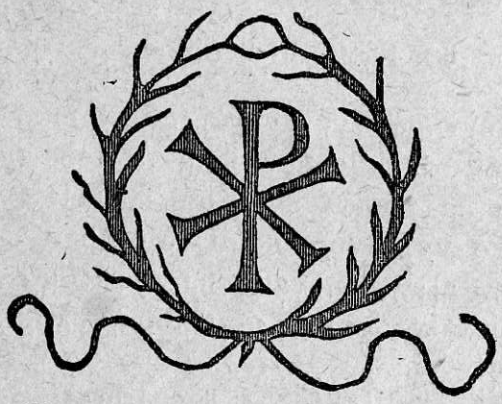

Obr. 34. Zkratka jména „Kristus“.

Sochy a kříže staví se i mimo chrám na náměstích a jiných veřejných místech, aby mimojdoucí jimi byli povzbuzeni ke zbožným myšlenkám (viz na př. na obr. 14. sochu Panny Marie před chrámem týnským na Staroměstském náměstí v Praze).

sv. MATOUŠ.
sv. MAREK.
sv. LUKÁŠ.
sv. JAN.
sv. Cyrill-Metoděj.
sv. Vít.
sv. Václav.
sv. Vojtěch.
sv. Zikmund.
sv. Jan Nepom.
sv. Prokop.
sv. Norbert.
sv. Lidmila.
bl. Anežka česká.

Příloha III.

10. *Varhany* (viz obr. 35.) umístěny jsou na hudebním kůru neboli kruchtě. Varhany byly prý vynaleženy již ve 2. stol.

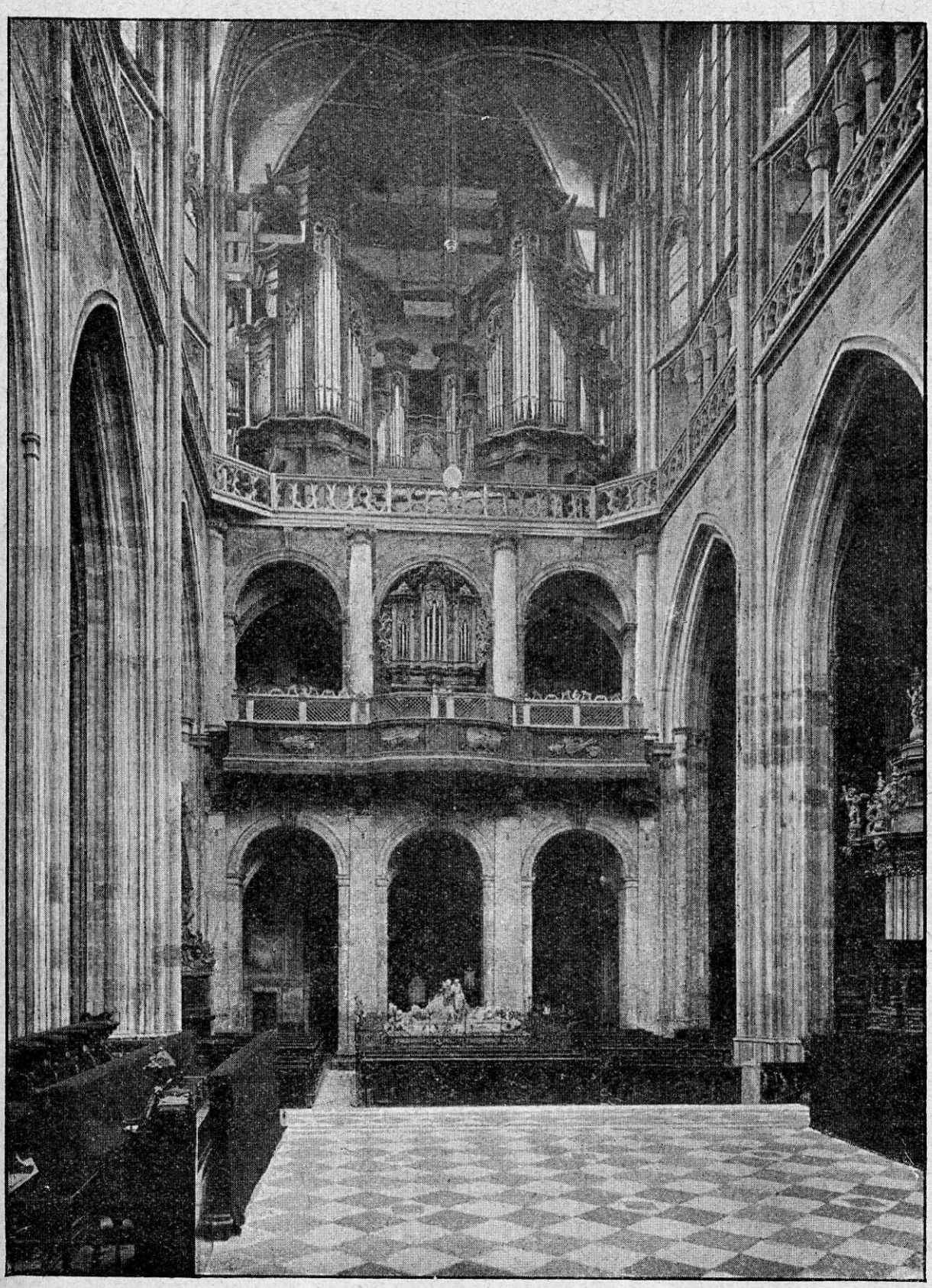

Obr. 35. Kruchta s varhanami (v metropolitním chrámu sv. Víta v Praze).

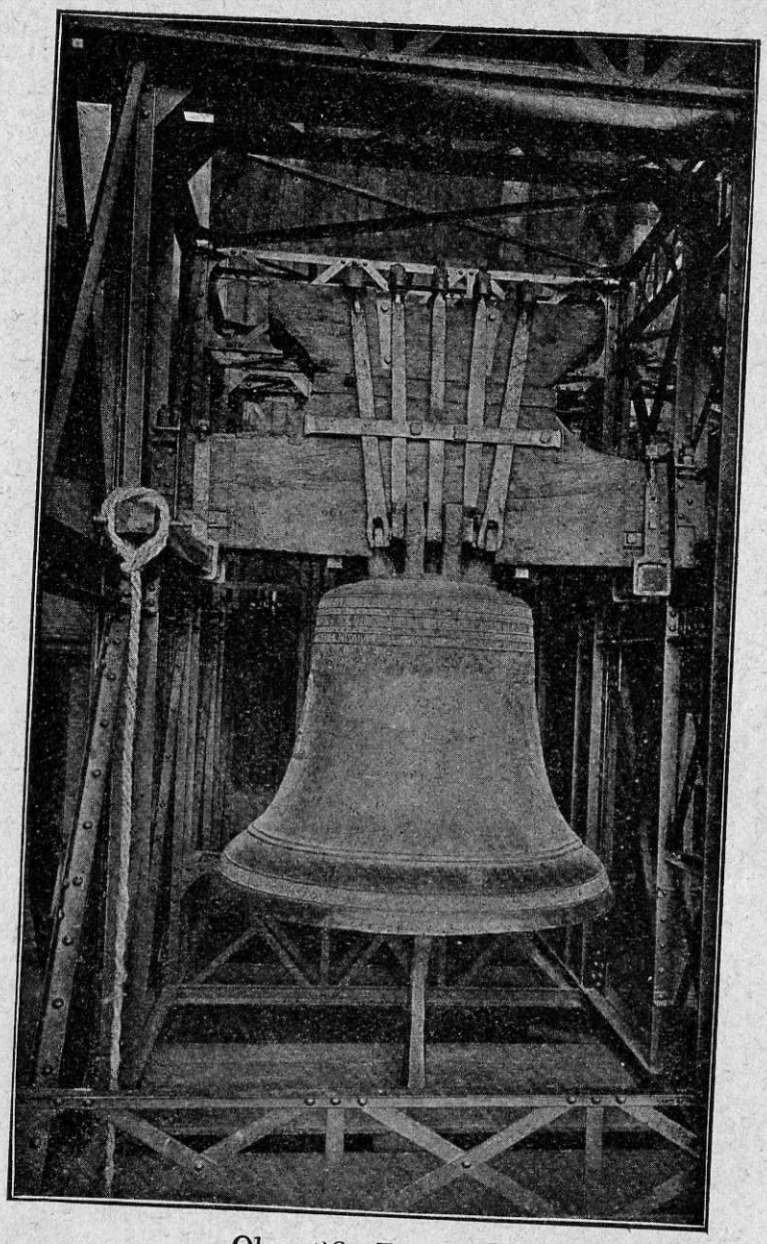

Obr. 36. Zvon.

před Kristem Pánem v Alexandrii v Egyptě; byl to zprvu nástroj malý o sedmi toliko píšťalách; Řekové i Římané užívali ho s velikou oblibou. Hudebním nástrojem chrámovým staly se varhany teprve v osmém století po Kristu Pánu. Pro vážný a velebný svůj zvuk hodí se ze všech nástrojů hudebních do chrámu nejlépe.

11. *Zvony* (viz obr. 36.) zavěšeny jsou ve věži. Zvukem svým vybízejí věřící k modlitbě („klekání“) a svolávají je do chrámu, oslavují význačné části slavných služeb božích, oznamují úmrtí věřících a provázejí pohřeb jejich. Užívá se jich teprve od století šestého po Kristu Pánu; dříve bylo užíváno dřevěných nebo kovových tlukadel a trub. Zvony bývají ozdobeny nápisy a polo-vypuklými okrasami.

§ 9. Hřbitovy.

První křesťané pochovávali zemřelé v podzemních chodbách, tak zvaných katakombách. Těla zemřelých byla tu ukládána do dutin vytesaných do stěn těchto chodeb (viz obr. 37.). Shromažďujíce se, hlavně v dobách pronásledování, k službám

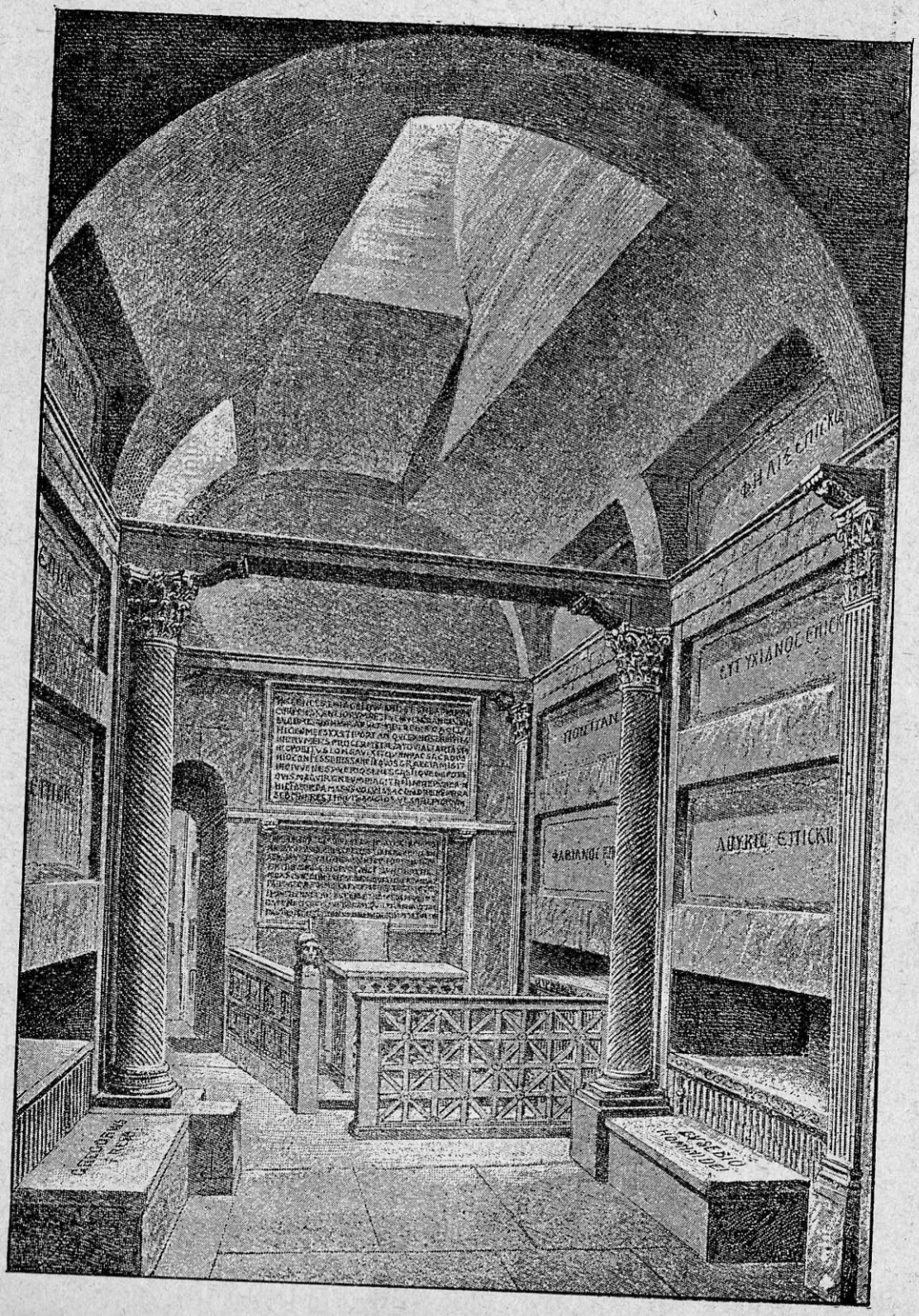

Obr. 37. Katakomby.

Obr. 38. Hřbitov.

božím v katakombách, první křesťané měli neustále na očích hroby zemřelých, i byli tím mocně povzbuzováni k modlitbám za zesnulé.

Proto také později křesťané pochovávali mrtvé své kolem chrámů a někdy i v podzemních sklepeních ve chrámech samých (v kryptách).

Ohrazené místo pod širým nebem, na němž zemřelí se pochovávají, nazývá se „hřbitov“ (viz obr. 38.).

V novější době překládají se hřbitovy za vesnice a města. Na takovýchto hřbitovech bývá buď kostel nebo kaple, anebo aspoň veliký kříž uprostřed.

Nad každým hrobem jest kříž, jenž značí, že tu odpočívá tělo křesťana, jenž v Krista věřil a doufal.

Hřbitovy katolické jsou místa posvěcená a vyhrazená toliko údům církve katolické, a to jen těm, kteří zemřeli, s Bohem byvše smířeni. Jinověrci, zatvrzelí nevěrci, veřejní hříšníci, kteří ve zřejmé nekajícnosti zemřeli, jakož i příčetní sebevrahové na posvěceném místě katolického hřbitova pochováni býti nemají.

Hřbitov nazývá se významně „svaté pole“. Jako zrna obilná na poli se zasévají, aby na jaře vzklíčila a v osení vzrostla, tak i těla zemřelých kladou se do země, aby jedenkráte vzkříšena byla.

Oddíl třetí.

O bohoslužebných rouších, nádobách a knihách.

§ 10. Bohoslužebná roucha vůbec. Oděv duchovních.

Již přirozený cit nutká člověka, aby oděl se k slavnostním příležitostem lepším rouchem než obyčejně. Ti pak, již úřad nějaký spravují, oblékají se ve zvláštní roucho úřední (na př. soudcové), aby jednak bylo důstojenství jejich zjevno, jednak i aby sami byli upamatováni již rouchem svým na důležitost svého úřadu.

Obr. 39. Duchovní oděný klerikou a biretem.

Tím více sluší se, aby ti, kteří služby boží konají, zvláštních rouch při tom užívali, ano i v životě obyčejném oděvem od jiných se lišili.

Duchovní světští šatí se sice oděvem téhož střihu, jako laikové, ale černé nebo temné barvy, a mimo to nosí zvláštní nákrčník „kolár“ (z lat. collum = krk) s bílou lněnou páskou.

Při posvátných úkonech nosí duchovní vždy dlouhý, až ke kotníkům sahající oděv (viz obr. 39.), totiž kleriku neboli talár (z lat. tālus = kotník), a na hlavě čtverhrannou pokrývku se třemi vypuklými výběžky nahoře, nazv. biret (viz obr. 40.).

Faráři nosí nad obyčejnými rukávy kleriky ještě poloviční, až k loktům sahající, široké i otevřené rukávy, nazvané synodalie, na znamení, že jsou oprávněni zúčastniti se synod neboli církevních sněmů diecésních. Synodalie se udělují

jako vyznamenání i kaplanům a katechetům. Odznakem vyššího vyznamenání jest široký, s ramenou kolem krku splývající límec na klerice, nazvaný „expositorium canonicale (kanonikale)“.

Kolár, klerika a biret jsou zpravidla barvy černé; biskupové a někteří jiní hodnostáři církevní nosí je fialové, kardinálové červené (v adventě, postě a při zádušnich bohoslužbách fialové). Papež má kleriku barvy bílé.

Klerika kněží řeholních nazývá se hábit, a jest u různých řádů barvy rozmanité. Na př. premonstráti, dominikáni a cisterciáci mají hábit bílý, františkáni a kapucíni hnědý, benediktini, jesuité, redemptoristé černý.

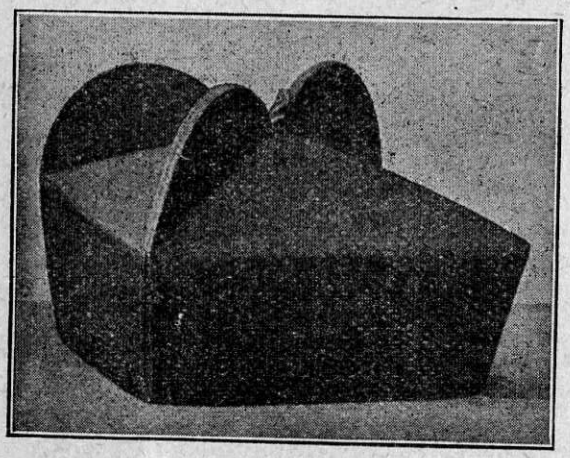

Obr. 40. Biret.

Obr. 41. Biskup se „Soli Deo“ na hlavě.

Papež, kardinálové a biskupové nosí na hlavě ještě malou přiléhavou kulatou čepičku (pileolum), zvanou „Sōli Deo“ (= „samému Bohu“), kterou toliko při mši sv. (od praeface až po přijímání nejsv. krve Páně) a před vystavenou nejsvětější svátostí snímají (viz obr. 41.).

§ 11. Bohoslužebná roucha kněží, jáhnů, podjáhnů a nižších duchovních.

Ke mši sv. obléká kněz na kleriku: humerál, albu, cingulum, manipul, štolu a kasuli.

Humerál (z lat. humerus = rámě) jest bílý lněný šátek obdélníkový, při obou rozích jedné z podélných stran dlouhými tkanicemi opatřený. Při oblékání položí se humerál nejdříve na

hlavu, potom stáhne se ihned na krk a otočí kolem koláru, tak aby přes ramena splýval; tkanice křížem přeloží se přes prsa, pod rameny ovinou se přes záda a kolem beder zase vpřed, kdež na prsou se zaváží (viz obr. 42.). V dobách dřívějších zahalovala tato rouška zadní část hlavy a znamenala „lebku (neboli přílbici) spásy“, to jest naději věčné spásy, kterou podle slov sv. Pavla (list k Efesským 6, 17) křesťan ozbrojiti se má v boji proti ďáblu.

Obr. 42. Kněz oděný humerálem.

Alba (z lat. „alba“ [vestis] = bílé [roucho]) jest bílé lněné roucho s rukávy, až k zemi sahající, na okraji vyšíváním nebo krajkami ozdobené. Značí čistotu srdce, jíž nám Kristus krví svou dobyl.

Cingulum (lat. = pás) jest bílý lněný provaz na obou koncích třapci opatřený, jímž alba kolem boků se přepáše. Značí zdrželivost od zlých žádostí.

Manipul (z lat. „manipulus“) byl původně lněný šátek k utírání potu; nyní jest to pás sešitý tak, aby na ruku navlečen býti mohl, zhotovený z téže látky jako kasule. Navléká se na loket levé ruky. Značí namáhavé práce úřadu kněžského.

Obr. 43 Štola.

Štola (řec. στολή, stolé = šat) jest dlouhý, z téže látky jako kasule zhotovený pás (viz obr. 43.), jehož střední část kněz položí sobě vzadu kolem krku, splývající pak s ramenou části křížem přes prsa sobě přeloží a cingulem upevní. Štola značí jho Kristovo, jež kněz radostně nésti má, vykonávaje úřad svůj, i jest tedy odznakem kněžského úřadu; spolu pak značí také posvěcující milost boží (viz na obr. 44.).

Kasule z lat. casula [kasula] = chyška; byltť to původně široký, až k zemi sahající plášť, jenž celé tělo na způsob stanu nebo zvonu zahaloval a toliko nahoře otvor pro hlavu měl. Rukávů šat tento neměl, nýbrž byl po stranách na ruce shrnován.

Obr. 44. Kněz oděný humerálem, albou, cingulem, manipulem a štolou.

Později byl šat tento po stranách až k ramenům vystřižen, aby ruce volněji pohybovati se mohly. Nyní skládá se kasule ze dvou částí, přední a zadní, jež na ramenou spolu spojeny jsou. Zhotovuje se ze skvostných vzorkovaných látek hedvábných nebo sametových. Zadní a někdy i přední strana bývá ozdobena vyšitým křížem (viz obr. 46.). Kasule značí — rovněž jako štola — sladké jho Kristovo. Kasule slove také „*ornát*“.

K jiným bohoslužebným úkonům obléká kněz na kleriku rochetu a štolu, někdy i pluviál.

Rochet neboli *komže* (z lat. camisia) jest zkrácená alba, sahající až po kolena. Biskupové a kanovníci nosí rochetu s dlouhými, úzkými rukávy; ostatní duchovní mají rochetu s rukávy krátkými a širokými. Rochety užívá se při udílení sv. svátostí, při kázání a průvodech. *Štola* na rochetě nosí se tak, že s ramenou volně dolů splývá (viz obr. 45.).

Pluviál (z lat. „pluvia“ = dešť) jest široký dlouhý plášť bez rukávů, jenž se na prsou spíná kovovou sponou (viz obr. 47.). Užívalo se ho zprvu při procesích za deštivého počasí, odkudž název tohoto roucha. Tehdáž býval opatřen vzadu kápí neboli kapucí ku pokrytí hlavy. Nyní se ho užívá jakožto ozdobného oděvu při procesích za každého počasí a při nešporách. Místo bývalé kapuce jest nyní vzadu plochá okrasa štítovitá, kolkolem třásněmi ozdobená.

Obr. 45 Kněz oděný rochetou a štolou.

Maje monstranci s nejsvětější svátostí k procesí nebo k požehnání vzíti do rukou, přijme na sebe kněz *velum* (z lat. vēlō = zahaluji), to jest bílé hedvábné roucho, kteréž mu s ramenou splývá a do něhož ruce své zahalí (viz obr. 49.).

Nese-li kněz nejsvětější svátost při veřejných průvodech (na př. o Božím těle, o slavnosti vzkříšení a p.), neseno bývá nad ním skvostné přístřeší z bílého hedvábí, obyčejně bohatě vyšité a na čtyřech tyčích upevněné, nazv. „*nebesa*“ neboli „*baldachýn*“ (viz obr. 49.).

Obr. 46. Kasule.

Obr. 47. Pluviál.

Obr. 48. Dalmatika.

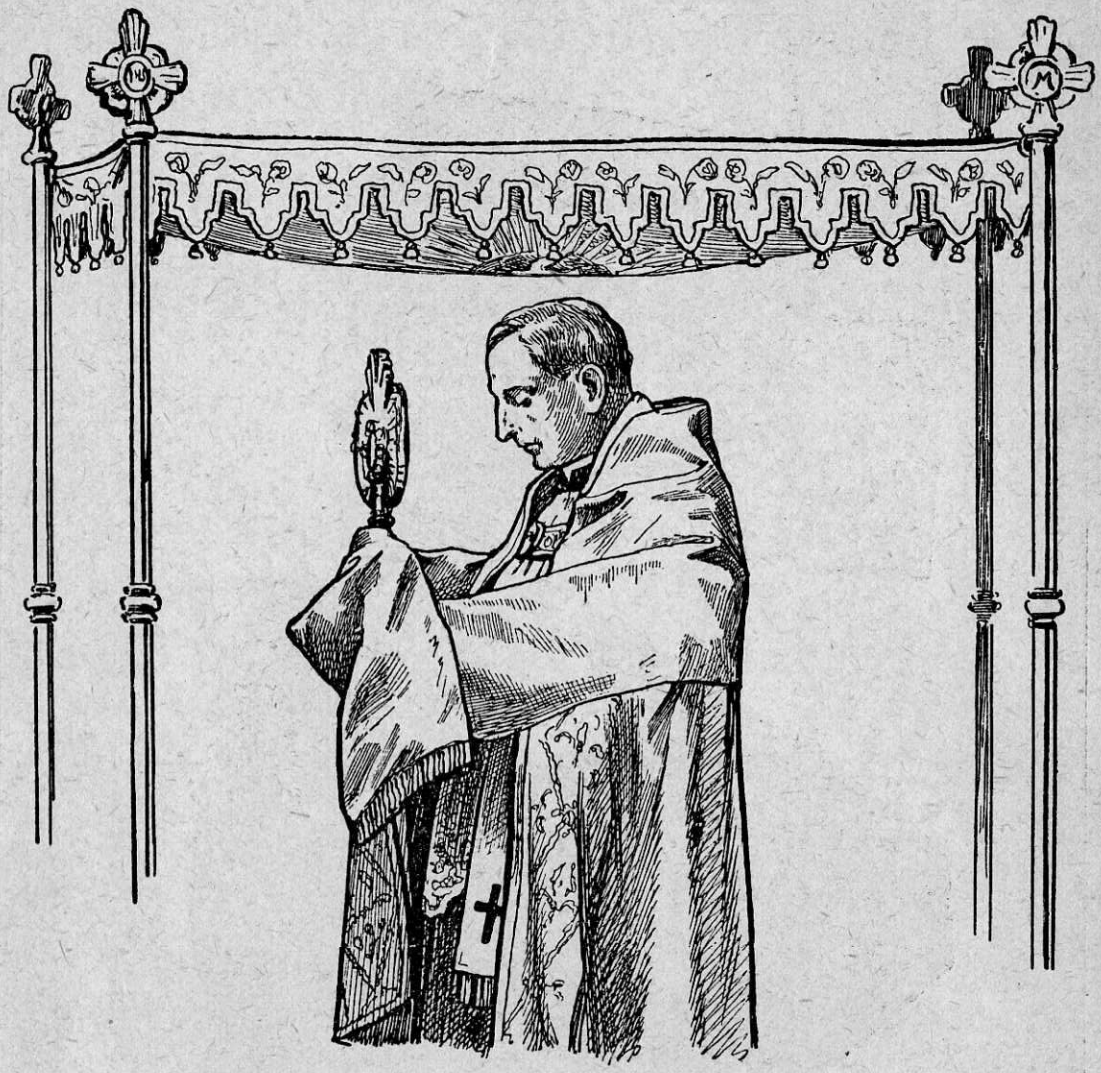

Obr. 49. Kněz přioděný velem pod baldachýnem.

Jáhen při mši svaté přisluhující obléká humerál, albu, cin gulum, manipul, štolu a dalmatiku. Štolu obléká tak, aby mu s levého ramene šla napříč přes prsa a záda; konce její pak sváž pod pravým ramenem.

Dalmatika byla původně součástí národního kroje v Dalmáci obvyklého; na konci 2. století po Kristu Pánu stala se oblíbeným slavnostním rouchem císařův a velmožův. Bohoslužebným rouchem stala se na počátku století čtvrtého. Podobá se kabátci s krátkým rukávy a skládá se jako kasule ze dvou částí, přední a zadní jež tkanicemi navzájem po stranách se svazují (viz obr. 48.) Zhotovuje se z týchž látek jako kasule.

Podjáhen obléká se v táž roucha jako jáhen, vyjímajíc štolu. Dalmatika podjáhenská nazývá se tunicella.

Ostatní nižší duchovní oblékají ke službám božím na kleriku rochetu se širokými rukávy.

§ 12. Bohoslužebná roucha a odznaky biskupské, arcibiskupské a papežské.

Na znamení, že důstojenství biskupské zahrnuje v sobě pravomoc všech nižších stupňů duchovenských, obléká biskup ke slavné mši sv. veškera roucha, jež obléká nejen kněz, nýbrž i jáhen a podjáhen. Obléká tedy: humerál, albu, cingulum, manipul, tunicellu, dalmatiku, štolu a kasuli.

Obr. 50. Sandály a rukavice biskupské.

Štoly biskup na prsou křížem nepřekládá, nýbrž nechává oba její konce zpředu rovně dolů splývati.

Tunicella a *dalmatika* biskupské jsou sice téhož střihu, jako tunicella a dalmatika podjáhnů a jáhnů, jsou však zhotoveny z tenké látky hedvábné.

Mimo to oblékají biskupové ještě zvláštní odznaky svého důstojenství: na nohy obouvají sandály, na prsa zavěšují si kříž, na ruce navlékají rukavice a prsten, hlavu pokrývají mitrou a do levé ruky berou berlu.

Sandály jsou ozdobně vyšité střevíce, jež značí, že biskupové mají býti vždy ochotni jíti kázat evangelium (viz obr. 50.).

Náprsní kříž neboli pektorál (z lat. pectus = prsa) jest zho toven ze zlata nebo ze stříbra a zavěšen na řetězu zlatém neb stříbrném (viz obr. 51.). Uvnitř pektorálu jsou uloženy malé čás tečky ostatků svatých. Kříž tento má připomínati biskupov utrpení Ježíše Krista a svatých mu čedníkův.

Rukavice, jež ruce před poskvrnou chrání, naznačují, že skutky bisku povy mají býti vždy bez úhony Rukavice biskupské jsou zhotoveny z hedvábí a na hořejší straně zlatým vyšíváním ozdobeny (viz obr. 50.).

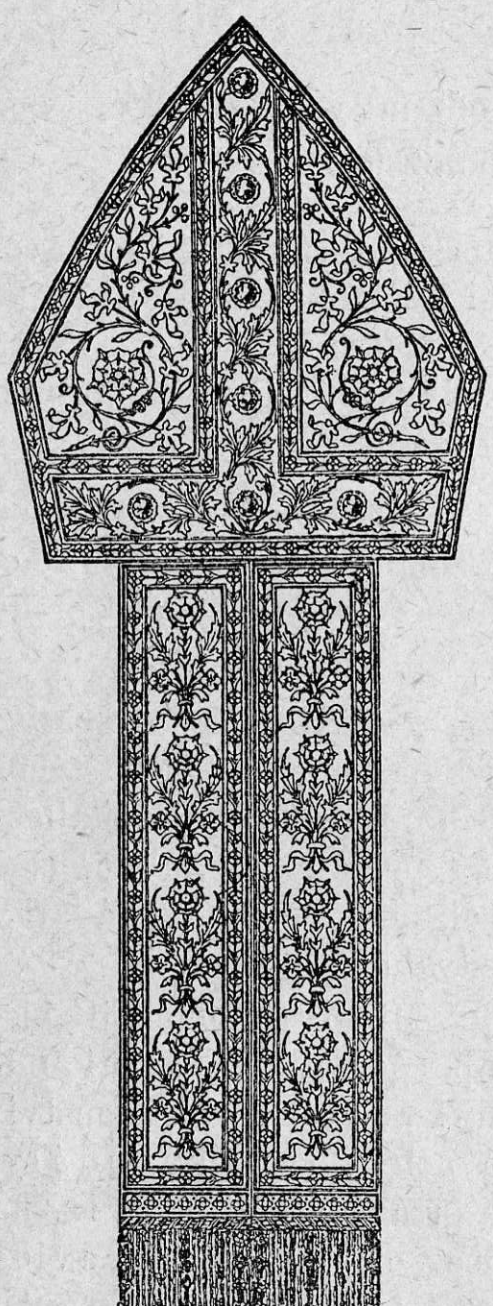

Obr. 52. Mitra.

Obr. 51. Náprsní kříž biskupův.

Obr. 53. Biskupsl berla (hořejší část).

Prsten značí nerozlučné spojení biskupa s diecésí jeho.

Mitra (z řec. μίτρα = vínek) neboli *infule* (z lat. infula) je pokrývka hlavy skládající se ze dvou do špice vybíhajících část Obě části bývají zlatem bohatě vyšity. K zadní části jsou dolejším okraji přišity dva pásy, jež biskupovi na šíji splývá

(viz obr. 52.). Mitra značí, podobně jako humerál, přílbici spasení v boji proti úkladům zlého ducha. Připomíná biskupu, že má býti věřícím v boji tom statečným vůdcem. Také značí mitra Starý a Nový zákon, jež biskup dokonale znáti má.

Berla (lat. pědům = pastýřská hůl) jest dlouhá hůl, nahoře závitovitě stočená a ozdobená (viz obr. 53.). Tvarem svým připomíná hůl pastýřskou a znamená tudíž pastýřský úřad biskupův.

Také opatové a někteří vyšší hodnostáři církevní mají právo užívati rouch biskupských.

Arcibiskup má o velikých svátcích kolem krku ještě *pallium*.

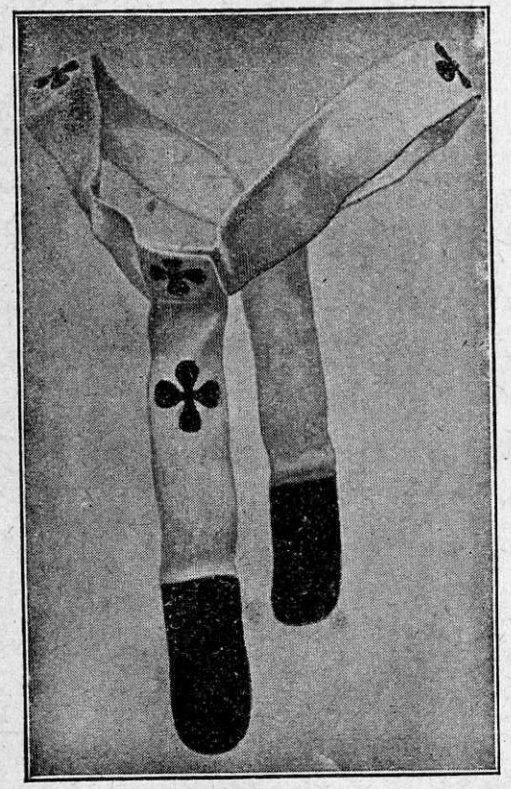

Obr. 54. Pallium.

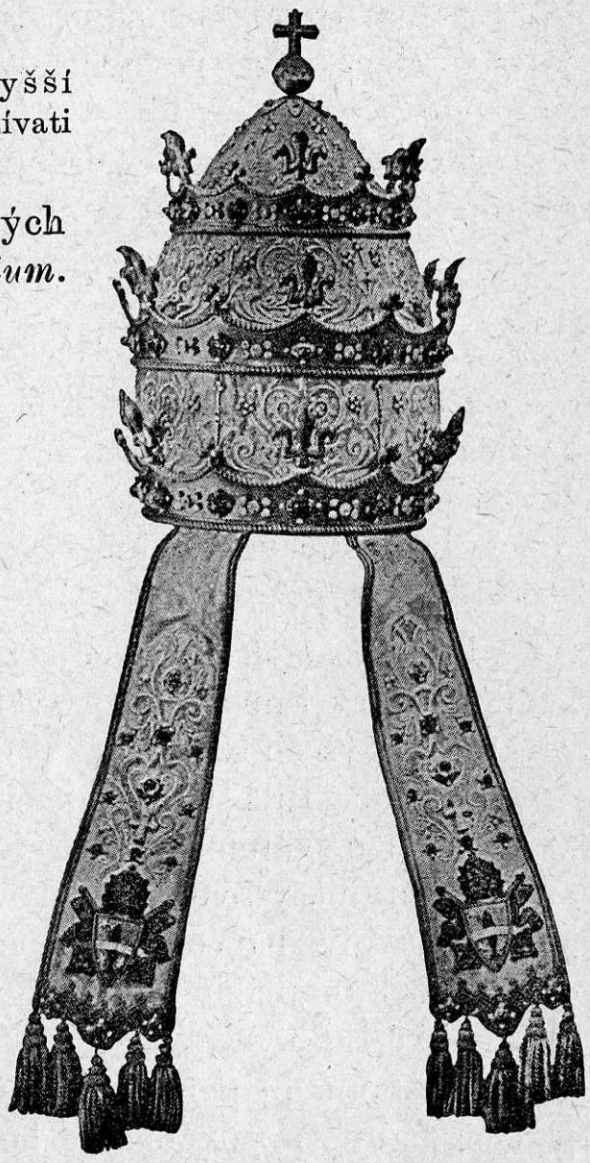

Obr. 55. Tiara.

Jest to páska z bílé vlny s dvěma svislými výběžky vpředu i vzadu, do níž černým hedvábím jest vetkáno šest černých křížkův (viz obr. 54.). Pallium značí plnost moci kněžské.

Každého roku ve svátek sv. Anežky římské, dne 21. ledna, světí kanovníci lateránští v Římě na hrobě této svaté mučednice dva beránky, kteří se pak v klášteře benediktinek při basilice sv. Cecilie až do Velikého pátku živí. Na Veliký pátek beránkové ti na památku beránka veliko-

nočního ve Starém zákoně se zabíjejí a z jejich vlny tkají se pallia. V předvečer svátku sv. Petra a Pavla světí papež tato pallia; potom se uzavírají do drahocenné skříně nad hrobem sv. Petra stojící. Odtud pak se vydávají nově jmenovaným arcibiskupům.

Papež obléká k bohoslužebným úkonům táž roucha jako arcibiskup; na hlavě mívá mitru, při velikých slavnostech však tak zvanou *tiaru*, t. j. vysokou kuželovitou kovovou pokrývku obklopenou třemi korunami nad sebou. Při dolejší obrubě zadní strany tiary visí podobné vyšívané pásy, jako u mitry (viz obr. 55.).

Trojnásobná tato koruna jest odznakem svrchované moci, kterou Kristus Pán dal sv. Petrovi a jeho nástupcům.

§ 13. Barva rouch bohoslužebných.

Kasule, pluviál, dalmatika, tunicella, štola a manipul jsou pro rozličné svátky barev rozdílných. Jest patero barev liturgických: 1. bílá, 2. červená, 3. zelená, 4. fialová a 5. černá (viz příl. IV.). Barva rouch bohoslužebných hlásá význam svátku a nabádá věřící ke ctnostem, na něž svátek ten upomíná.

1. *Barva bílá*, barva světla, jest obrazem jednorozeného Syna božího, který sám světlem světa se nazýval; proto užívá církev barvy té na všechny svátky Páně, pokud nepřipomínají umučení a smrti jeho. Bílá barva značí dále nevinnost a čistotu, proto užívá se jí o svátcích P. Marie, andělů, svatých vyznavačů, a těch panen a vdov, které nevytrpěly smrti mučednické. Posléze jest barva bílá barvou radosti, i užívá se jí při slavnostních průvodech majících radostný ráz, jakož i při jiných slavnostních obřadech.

Křesťanu připomíná bílá barva nevinnost, kteréž křtem svatým nabyl, a povzbuzuje ho, aby si ji zachovati hleděl.

2. *Barva červená* jest barva ohně a krve, i užívá se jí o svátcích svatodušních, neboť Duch sv. sestoupil na apoštoly v podobě ohnivých jazyků, dále o svátcích připomínajících utrpení Páně a o svátcích svatých mučedníkův a mučednic.

3. *Zelená barva* jest barvou naděje; vzbuzuje pohled na zelenající se osení v rolníkovi radostnou naději v bohatou žeň. Znamená tedy zelená barva rouch bohoslužebných naději života věčného, i užívá se jí v době po 2. neděli po zjevení Páně do devítníku a

Ke stránce 50.

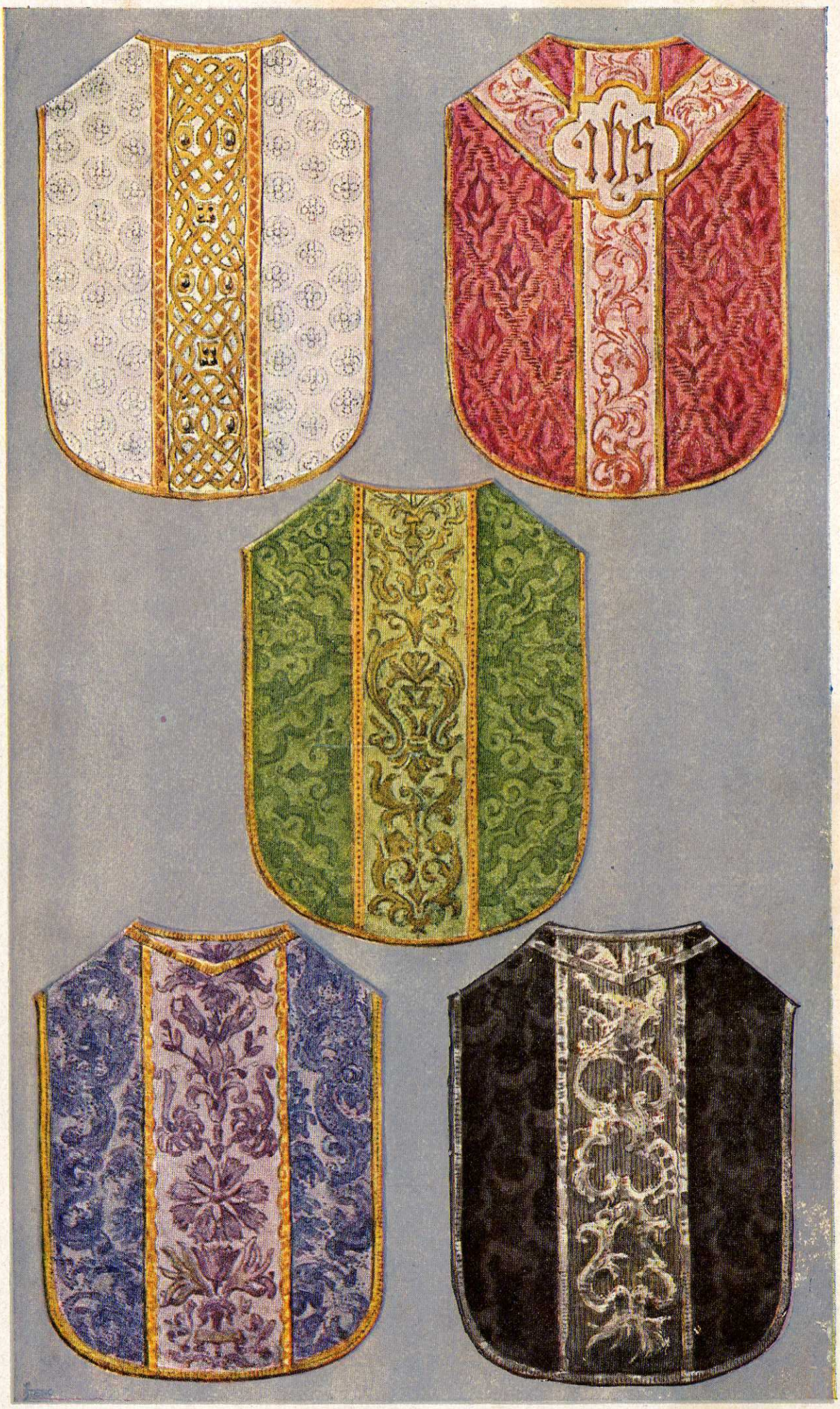

Kasule v pěti barvách liturgických. Příloha IV.

od 3. neděle po svatodušních svátcích do první neděle adventní, ale jen v ty dny, kdy církev neslaví památku některého svatého.

4. *Barva fialová* (šedomodrá) jest barva popela, jímž kajícníci kdysi hlavy své posypávali, i značí tudíž kajícnost. Rouch barvy fialové užívá se tedy ve všech dnech kajících a postních: v adventě, postě, o suchých dnech (vyjímajíc suché dny v týdnu svatodušním, kdy užívá se barvy červené), ve svatvečery neboli vigilie a ve dny prosebné. Barvy fialové užívá se též ve svátek Mlaďátek, připadne-li však svátek ten na neděli, užívá se barvy červené.

5. *Černá barva* jest barvou smutku a smrti. Užívá se jí na den Velikého pátku, v den Dušiček, při pohřbech a mších za zesnulé.

§ 14. O bohoslužebných nádobách.

Již ve Starém zákoně užívalo se při bohoslužbě drahocenných nádob. Podobně i k bohoslužbě novozákonní užívá se zvláštních nádob posvátných. Nejdůležitější z nich jsou nádoby, jež určeny

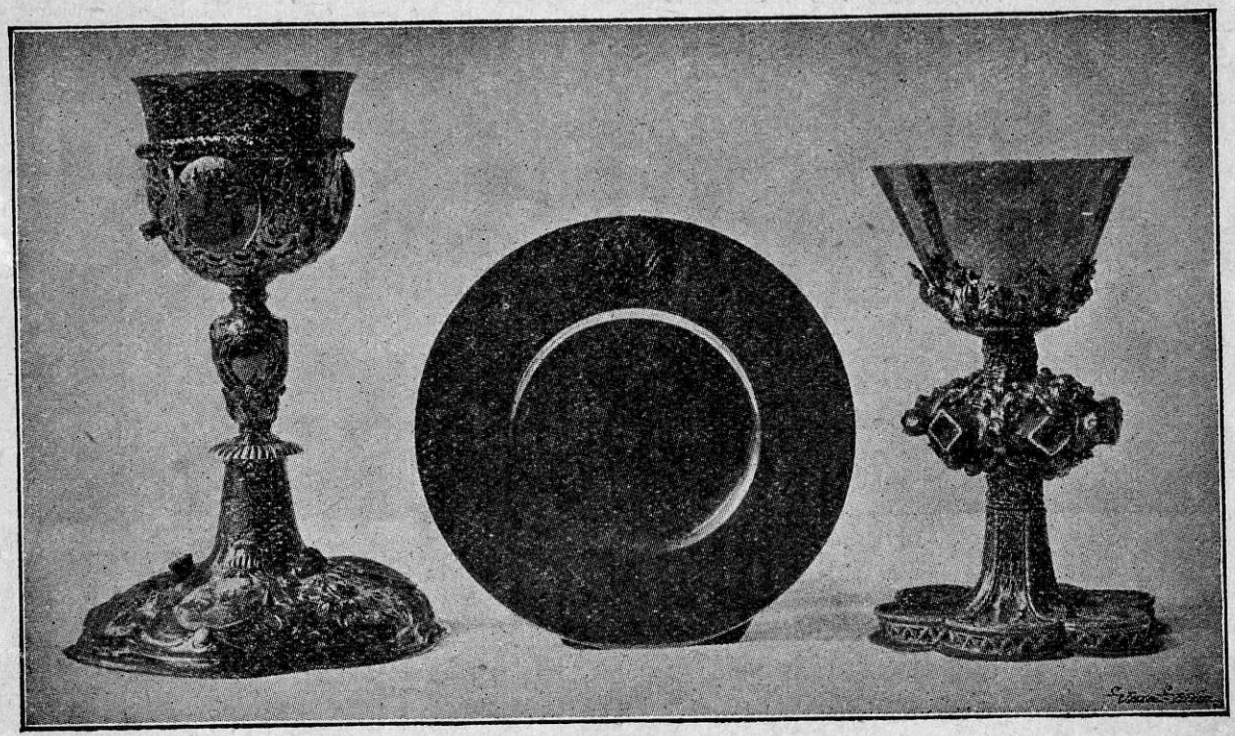

Obr. 56. 1. Kalich barokový. 2. Patena. 3. Kalich gotický.

jsou pro tělo a krev Páně ve způsobách chleba a vína. Jsou to: kalich, patena, ciborium a monstrance.

1. *Kalich* (z lat. „calix“) jest nádoba, v níž biskupové a kněží při mši svaté proměňují víno v krev Ježíše Krista. Kalich se skládá ze široké nohy, dříku a číše neboli kuppy (z lat. „cuppa“). (Viz obr. 56.)

Kalich býval obyčejnou stolní nádobou starých národů, z níž pívali. Z jaké hmoty zhotoven byl kalich, jehož Kristus Pán při poslední večeři užil, není známo. Rovněž nevíme, jaké kalichy mešní měli sv. apoštolé. Ve druhém a třetím století užíváno bylo zhusta kalichů skleněných; ve čtvrtém století stalo se však pravidlem zhotovovati je ze zlata nebo ze stříbra. Jen výjimečně vyskytují se později kalichy z kovu neušlechtilého anebo i ze dřeva.

Kalich má býti pokud možno celý ze zlata nebo ze stříbra; kde to však možno není, má aspoň číše býti stříbrná a pozlacená.

Obr. 57. 1. Patena. 2. Purifikatorium. 3. Palla. 4. Velum. 5. Bursa. 6. Korporál.

Povrch kalicha bývá ozdoben rytými anebo polovypuklými okrasami.

2. *Patena* (z řec. *πατάνη* = miska) jest mělký okrouhlý talířek se širokým plochým okrajem (viz obr. 56_2. a 57_1.). Také patena má býti aspoň stříbrná a pozlacená. Na patenu klade se při mši sv. tělo Páně ve způsobě chleba.

Ku pokrytí, zahalení a čištění kalicha a pateny slouží zvláštní roucha, jež kněz přede mší svatou na ně klade.

Na kalich položí nejdříve napříč ploše složený šáteček, nazvaný *purifikatorium* (viz obr. 57_2.), jímž kalich a patena při mši sv. se čistí; potom přikryje kalich patenou, na niž položí hostii. Na patenu položí malou tuhou pokrývku z bílého plátna, na svrchní straně vyšíváním ozdobenou, která se nazývá *palla* (viz obr. 57_3.). Potom položí na pallu *velum*, t. j. velkou čtverhrannou, zpředu křížem ozdobenou pokrývku z téže látky jako

mešní roucho, a to tak, aby kalich zahalovala (viz obr. 57_4.). Na to vše nejvýše položí *bursu*, t. j. ploché pouzdro, jehož hořejší strana potažena jest touž látkou jako mešní roucho (viz obr. 57_5.). Do tohoto pouzdra vloží složený čtverhranný lněný šátek, jenž na oltáři pod kalichem se rozestírá a *korporál* se nazývá, protože při mši svaté tělo Páně (corpus [korpus] Domini) na něm nějaký čas spočívá (viz obr. 57_6.).

3. *Ciborium* (z lat. „cibus“ = pokrm) jest víkem přikrytý kalich, v němž malé svaté hostie k přijímání věřících se chovají

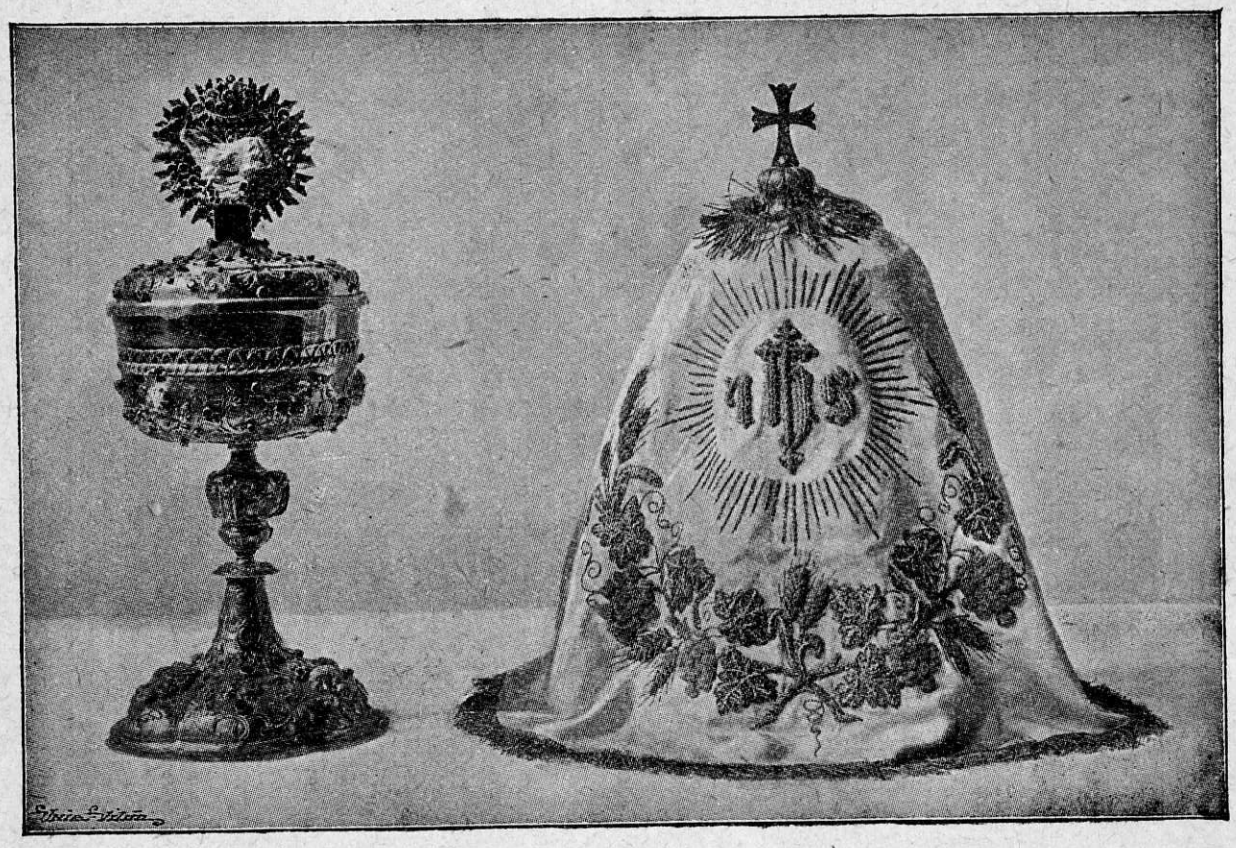

Obr. 58. 1. Ciborium bez pláštíku. 2. Ciborium zahalené pláštíkem.

(viz obr. 58_1.). Na víku bývá křížek anebo soška beránka. K víku přivazuje se bílý hedvábný pláštík, jímž ciborium se zahaluje (viz obr. 58_2.).

4. *Monstrance* (z lat. „mōnstrō“ = ukazuji) jest nádoba, v níž tělo Páně na oltář se vystavuje, aby věřící jemu klaněti se mohli. Na noze s vysokým dříkem spočívá zasklená schránka, v níž do držadla podoby půlměsícovité upevňuje se posvěcená veliká hostie Půlměsícovité ono držadlo nazývá se lūnula (= měsíček) nebo melchisedech (podle Melchisedecha, krále salemského, jenž obětoval Bohu chléb a víno).

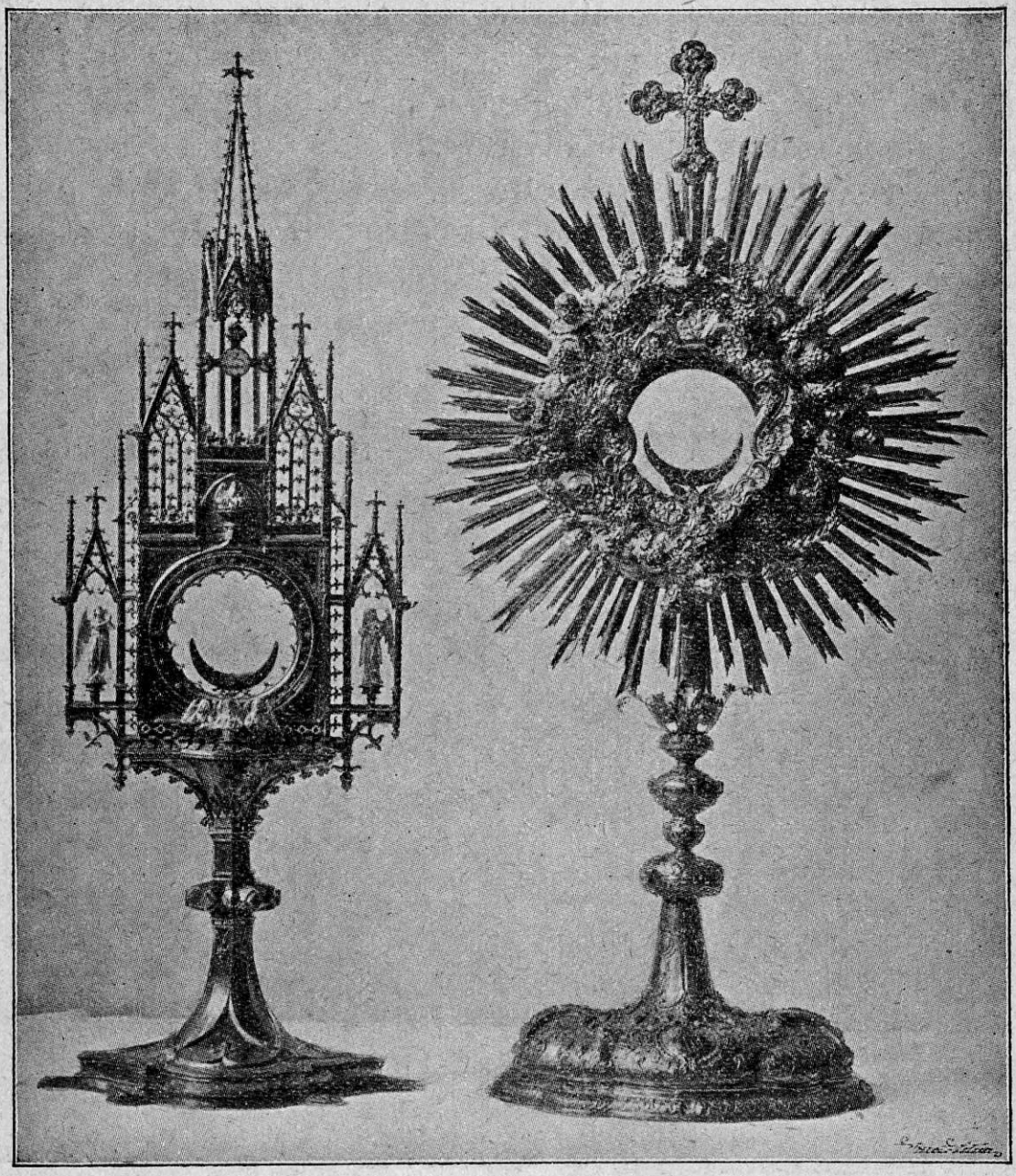

Obr. 59. 1. Monstrance gotická. 2. Monstrance paprsková (barokova).

Starší (gotické) monstrance mají podobu ozdobné vížky (viz obr. 59_1.), novější monstrance mají tvar slunce s paprsky (viz obr. 59_2.).

K náčiní bohoslužebnému náleží ještě: nádobky na svaté oleje, mešní konvičky, přenosná kropenka, kadidelnice a mešní zvonek.

1. *Nádobky na svaté oleje* jsou tři: na olej křtěnců (oleum catechumenorum), na olej nemocných (oleum infirmorum) a na křižmo (chrisma). Jsou to obyčejně malé válcovité nádobky s víčkem, jež zhotoveny bývají ze stříbra a jsou uvnitř pozla-

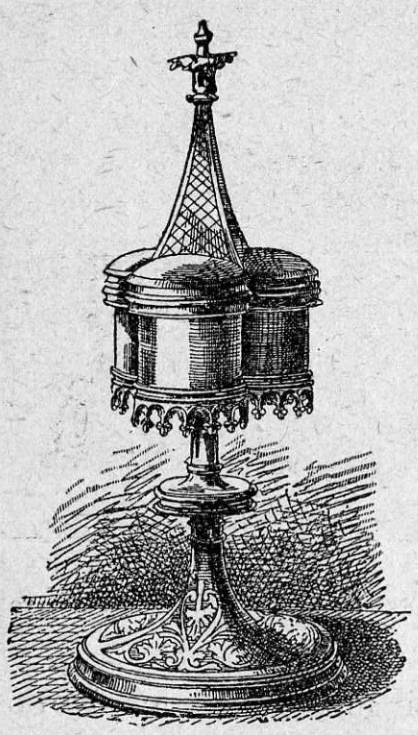

Obr. 60. Nádobky na sv. oleje.

ceny. Na povrchu vyryta jsou zkráceně latinská jména zmíněných olejů: **C**(atechumenorum), **I**(nfirmorum), **Ch**(risma). Někdy bývají tyto tři nádobky uloženy ve společné krabici anebo sloučeny v jeden celek, jenž na společné ozdobné noze spočívá (viz obr. 60.).

2. *Konvičky* na víno a vodu ke mši svaté jsou buď skleněné anebo kovové. Kovové konvičky jsou opatřeny u víčka začátečními písmeny latinských jmen vína **V**(inum) a vody **A**(qua), aby bylo ihned patrno, co obsahují. Konvičky mešní staví se na společný tácek (viz obr. 61_1.).

3. *Kropenka přenosná* jest kovová baňatá nádoba na svěcenou vodu. Ke kropení svěcenou vodou slouží kropáč. Jest to dutá dírkovaná koule upevněná na držátku (viz obr. 61_2.).

4. *Kadidelnice* jest kovová nádoba, do níž klade se na žhavé uhlí kadidlo. Jest přikryta dírkovaným víčkem a zavěšena na řetízcích, jež upevněny jsou v kovovém držadle (viz obr. 62_1.). Kadidlo chová se ve zvláštní kovové nádobce, která má tvar loďky na podstavci upevněné; nádobce této říká se tudíž „loďka“ (viz obr. 62_2.). Z loďky nabírá se kadidlo malou lžičkou a klade do kadidelnice.

Obr. 61. 1. Mešní konvičky s táckem. 2. Kropenka přenosná.

Obr. 62. 1. Kadidelnice. 2. Loďka na kadidlo. 3. Zvonek mešní.

5. *Zvonek mešní*, jímž ministrant při mši svaté a při požehnání dává věřícím znamení (viz obr. 62_3.).

Svaté ostatky ukládají se do schránek, jež nazývají se *relikviáře* (z lat. „reliquiae“ = ostatky). Relikviáře zhotovují se z kovu nebo ze dřeva a mají buď podobu oné části těla, z níž ostatek do nich jest vložen, na př. hlavy, ruky a p., anebo mají

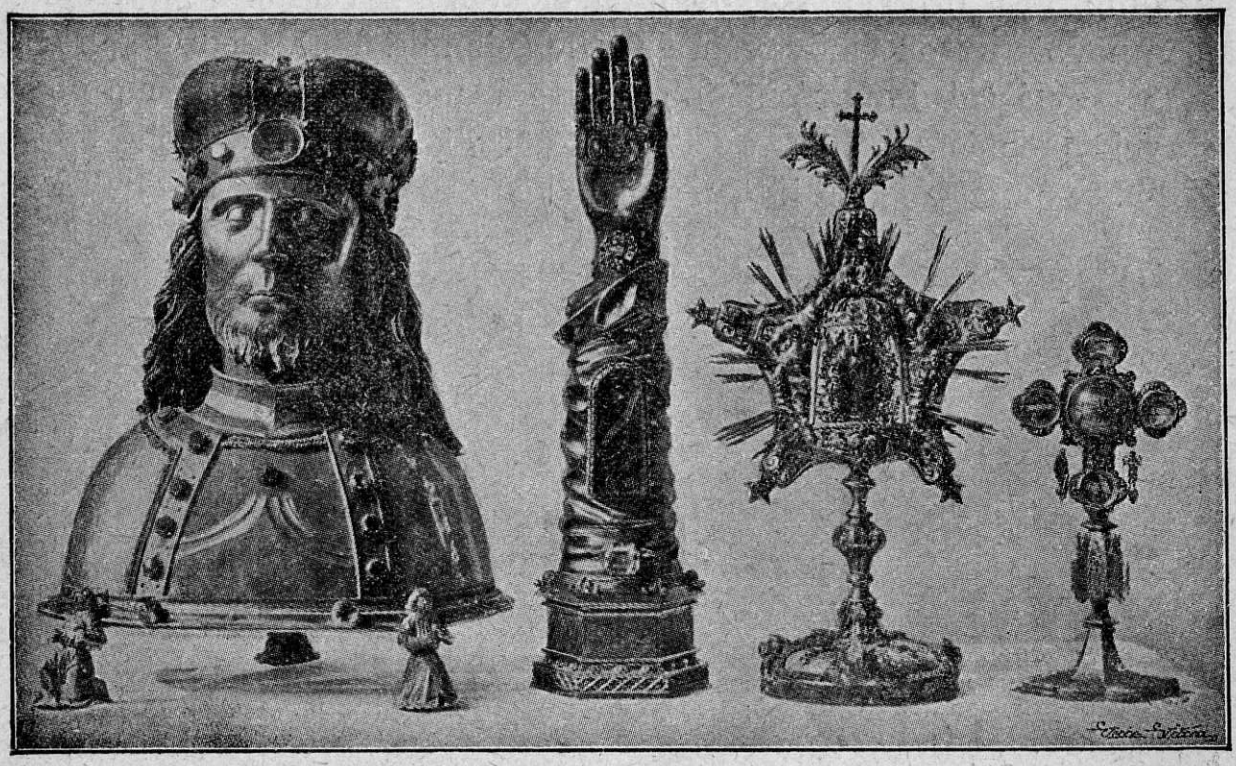

Obr. 63. 1. Relikviář v podobě hlavy sv. Václava. 2. Relikviář v podobě ruky. 3. Relikviář v podobě monstrance. 4. Pacifikál.

tvar monstrancí (viz obr. 63_{1-3}.), zasklených rámců, jehlanců a p. Relikviáře staví se na oltář mezi svícny oltářní.

Relikviář v podobě kříže s podstavcem nazývá se *pacifikál*. V pacifikálu jsou uloženy v zasklených schránkách malé částečky ostatků (viz obr. 63_4.). Pacifikál podává se věřícím k líbání, aby tím projevili úctu svou k svatým ostatkům. Také při slavné mši sv. podává se k t. zv. políbení míru („pax“) před přijímáním kněze; odtud vzniklo jméno tohoto relikviáře (z lat. „pācem făcĕre“ = mír činiti).

§ 15. Liturgické knihy.

Obřady, modlitby a zpěvy, jichž při bohoslužebných úkonech užívati se má, obsaženy jsou v knihách liturgických. Liturgické knihy jsou: misál, breviář, pontifikál, ceremoniál a rituál.

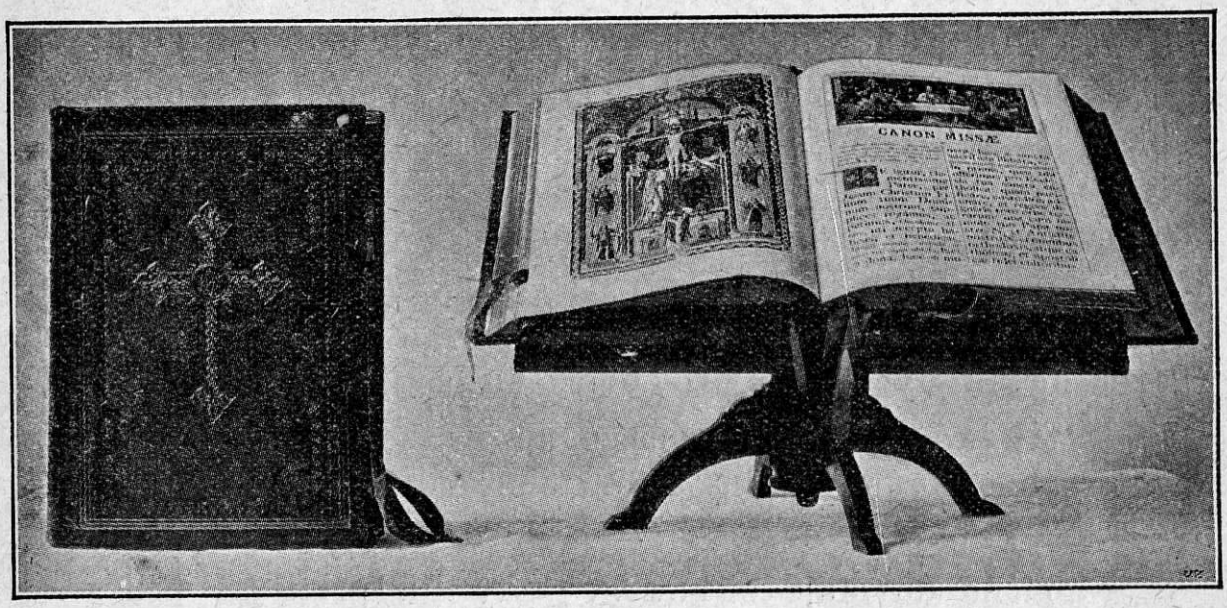

Obr. 64. 1. Misál zavřený. 2. Misál rozevřený na pulpitu.

Misál (z lat. „missa“ = mše) neboli mešní kniha obsahuje modlitby mešní pro všechny dny celého roku. Jest to veliká, skvostně vázaná kniha (viz obr. 64.), která se na oltáři klade buď na malý pulpit anebo polštář.

Breviář jest kniha, v níž obsaženy jsou modlitby, jež kněz den co den v určité doby modliti se má.

Pontifikál a *ceremoniál* obsahují obřady a modlitby, jež jen biskupovi (pontifex) příslušejí.

Rituál (z lat. „rītus“ = obřad) obsahuje modlitby, které se kněz modlí při udělování svatých svátostí, při pohřbech a jiných obřadech.

Veškery tyto knihy sepsány jsou jazykem latinským. Užívat církev jazyka tohoto při úkonech liturgických z těchto důvodů:

1. jedním jazykem církevním dává se na jevo, že pravá církev jest toliko jedna;

2. z Říma, kde latinského jazyka vůbec se užívalo, rozšířilo se křesťanství k přemnohým národům;

3. latinský jazyk jest již jazykem mrtvým (t. j. nemluví jím již žádný národ jako jazykem mateřským), i není podroben změnám jako jazykové jiní; hodí se tedy dobře k přesnému vyjádření pravd náboženských.

Ačkoliv obřady bohoslužebné se konají jazykem latinským, přece jim věřící dobře rozumějí, neboť o významu jejich ve škole i v kostele jsou důkladně poučováni a mimo to mívají v rukou modlitební knihy, v nichž nejdůležitější modlitby, jež při bohoslužbách se konají, přeloženy jsou do jejich mateřského jazyka.

Z důležitých příčin dovoluje církev sv. v některých krajinách užívati i jazyka tam obvyklého nebo před dávnými dobami tam užívaného; na př. jazyka staroslovanského v některých diecésích jihoslovanských (od roku 1920 v určité dny na některých památných místech i u nás), jazyka řeckého, armenského, syrského, ethiopského a j. v krajinách východních, kde od pradávných dob při bohoslužbách jich se užívalo.

Latinské zpěvy ke mši svaté obsaženy jsou v *graduálu*, zpěvy k nešporám a jiným podobným pobožnostem v *antifonáři*.

Nicméně dovoluje církev sv., aby lid při tiché mši svaté zpíval jazykem mateřským, jakož i aby některé pobožnosti (na př. litanie a modlitby při odpoledním požehnání a j.) konaly se jazykem mateřským.

Písně, jež věřící zpívají ve chrámě jazykem mateřským, jsou obsaženy buď ve zpěvnících (kancionálech) anebo i v modlitebních knihách.

Oddíl čtvrtý.

O církevních obřadech.

§ 16. Co jsou církevní obřady a proč jich jest třeba.

Církevní obřady jsou zevnější úkony a znamení, jež církev ustanovila, by projevovala a vzbuzovala náboženské myšlenky a city.*)

Obřadů se užívá v církvi svaté, když mysl k Bohu se povznáší, obět Bohu se koná a milost boží věřícím se uděluje nebo vyprošuje.

Podle toho rozeznáváme: 1. obřady při modlitbě, 2. obřady při mši svaté, 3. obřady při udělování svátostí, 4. obřady při svátostinách, 5. obřady při odpoledních službách božích a při pobožnostech mimořádných, 6. obřady při procesích a poutech.

Ač křesťan klaněti se má Bohu především v duchu svém („Bůh jest duch, a ti, kteří se jemu klanějí, v duchu a v pravdě mají se mu klaněti". Jan 4, 24), přece má mu prokazovati i poctu zevnější, a to z těchto důvodů:

1. člověk nezávisí na Bohu jen duchem, nýbrž i tělem;

2. přirozenost naše pudí nás, abychom projevili zevně, co v duši naší se děje;

3. zevnějšími úkony vnitřní smýšlení se posiluje.

Naučení. Nepohrdej obřady, jichž sobě církev tak velice váží a nad nimiž tak pečlivě bdí; hleď raději vniknouti v jejich ducha, porozuměti jejich významu a z nich se naučiti, jak se i ty máš chovati při službách božích a ve chrámu Páně, zvláště pak před nejsvětější svátostí oltářní!**)

---

*) Veliký katechismus ot. 753.

**) Veliký katechismus str. 165.

I. Obřady při modlitbě.

§ 17. Co jest modlitba vůbec a o nejhlavnějších modlitbách zvláště.

Modlitba jest nábožné pozdvižení mysli k Bohu.*) Ač můžeme mysl k Bohu povznésti, aniž bychom to zevnitř dávali na jevo, přece, kdykoliv to možno jest, má i tělo míti účast v modlitbě.

Držení těla při modlitbě buď pokorné a uctivé. Proto modlíce se poklekáme, křížem se znamenáme, ruce spínáme, oči zbožně k nebi, k oltáři, ke kříži a p. pozvedáme a slova modlitby správně pronášíme.

Pokleknutím dáváme na jevo svou pokoru. Sám Kristus Pán jest nám tu příkladem; onť v zahradě getsemanské „poklekl na kolena a modlil se“ (Luk. 22, 41). Také svatí apoštolové modlili se klečíce. Tak svatý Pavel, dokončiv řeč svou k starším v Milétu, „poklekl na kolena svá a pomodlil se s nimi se všemi“ (Sk. apošt. 20, 36).

Znamením svatého kříže vyznává katolický křesťan víru svou; zvláště však tyto dvě pravdy svaté víry:

1. že jsou tři božské osoby;
2. že nás Ježíš Kristus svou smrtí na kříži vykoupil.**)

Kříž děláme dvojím způsobem:***)

1. tak, že znamenáme palcem pravé ruky čelo, ústa a prsa znamením kříže, říkajíce: „Ve jménu Ot†ce i Sy†na i Ducha† svatého. Amen“.

Tento kříž nazývá se „malý“.

Čelo své znamenáme křížem na znamení, že víru chceme vždy v paměti chovati a za ni nikdy se nestyděti; ústa svá znamenáme křížem na znamení, že hotovi jsme víru svou i ústy vyznávati; prsa svá znamenáme křížem na znamení, že víru v srdci svém chceme chovati.

2. tak, že se dotýkáme pravou rukou čela a prsou, pak levého a posléze pravého ramene, říkajíce: „Ve jménu Otce — i Syna — i Ducha — svatého. Amen.“

Tento kříž nazývá se „veliký“ neb „latinský“; žehná se jím obyčejně kněz při službách božích.

---

*) Vel. katechismus ot. 258.

**) Katechismus ot. 33. a 35.

***) Katechismus ot. 34.

I. Obřady při modlitbě.

§ 17. Co jest modlitba vůbec a o nejhlavnějších modlitbách zvláště.

Modlitba jest nábožné pozdvižení mysli k Bohu.*) Ač můžeme mysl k Bohu povznésti, aniž bychom to zevnitř dávali na jevo, přece, kdykoliv to možno jest, má i tělo míti účast v modlitbě.

Držení těla při modlitbě buď pokorné a uctivé. Proto modlíce se poklekáme, křížem se znamenáme, ruce spínáme, oči zbožně k nebi, k oltáři, ke kříži a p. pozvedáme a slova modlitby správně pronášíme.

Pokleknutím dáváme na jevo svou pokoru. Sám Kristus Pán jest nám tu příkladem; onť v zahradě getsemanské „poklekl na kolena a modlil se“ (Luk. 22, 41). Také svatí apoštolové modlili se klečíce. Tak svatý Pavel, dokončiv řeč svou k starším v Milétu, „poklekl na kolena svá a pomodlil se s nimi se všemi“ (Sk. apošt. 20, 36).

Znamením svatého kříže vyznává katolický křesťan víru svou; zvláště však tyto dvě pravdy svaté víry:

1. že jsou tři božské osoby;
2. že nás Ježíš Kristus svou smrtí na kříži vykoupil.**)

Kříž děláme dvojím způsobem:***)

1. tak, že znamenáme palcem pravé ruky čelo, ústa a prsa znamením kříže, říkajíce: „Ve jménu Ot†ce i Sy†na i Ducha† svatého. Amen“.

Tento kříž nazývá se „malý“.

Čelo své znamenáme křížem na znamení, že víru chceme vždy v paměti chovati a za ni nikdy se nestyděti; ústa svá znamenáme křížem na znamení, že hotovi jsme víru svou i ústy vyznávati; prsa svá znamenáme křížem na znamení, že víru v srdci svém chceme chovati.

2. tak, že se dotýkáme pravou rukou čela a prsou, pak levého a posléze pravého ramene, říkajíce: „Ve jménu Otce — i Syna — i Ducha — svatého. Amen.“

Tento kříž nazývá se „veliký“ neb „latinský“; žehná se jím obyčejně kněz při službách božích.

---

*) Vel. katechismus ot. 258.

**) Katechismus ot. 33. a 35.

***) Katechismus ot. 34.

Kříž děláme obyčejně na počátku a na konci modlitby.

Znamení svatého kříže užívali křesťané odedávna, zajisté již od dob apoštolských. Již ve druhém století píše Tertullian: „Počínáme-li dílo nějaké nebo pokračujeme-li v něm, když se domů vracíme nebo z domu vycházíme, když se oblékáme, když se myjeme nebo jíme, když rozsvěcujeme, leháme nebo sedáme a cokoli jiného konáme, vždycky své čelo znamením kříže znamenáme.“ A sv. Augustin († 430) praví: „Otážeme-li se katechumena: ‚Věříš v Pána Ježíše Krista?‘ odpovídá: ‚Ano‘ a hned znamením svatého kříže znamená čelo své a tím ukazuje, že za kříž Páně se nestydí.“

Ruce spínáme tak, že je dlaněmi k sobě navzájem přitisknuté před prsy šikmo vzhůru držíme. Při tom má býti pravý palec přes levý křížem položen, ostatní prsty však mají býti rovně nataženy a k sobě přitisknuty.

Sepiaté ruce značí úpěnlivou prosbu a odevzdanost do vůle boží.

Pozdvižením očí k nebesům nebo ke kříži a p. dáváme na jevo, že mysl naše při modlitbě k Bohu se povznáší.

Slova modlitby máme správně pronášeti, ne zkomoleně ani příliš rychle.

Modlitba zevnitřní má vždy býti spojena **s modlitbou vnitřní**, neboť modlitba pouze zevnitřní nemá před Bohem žádné ceny — vycházíť jediné z úst.

Máme se modliti také společně s jinými, protože Pán Ježíš společnou modlitbu zvláště doporučil řka: „Kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.“ (Mat. 18, 20.)*)

Podle napomenutí Ježíše Krista máme „vždycky se modliti a neustávati“. (Luk. 18, 1.) Zvláště se máme modliti: 1. ráno a večer a když se k modlitbě zvoní; 2. před jídlem a po jídle; 3. před prací a po práci; 4. v pokušeních; 5. ve všech tísních a potřebách.**)

Nejhlavnější modlitby jsou:

1. „*Otče náš*“ neboli „*modlitba Páně*“ (viz kat. ot. 281—304).
2. „*Zdrávas, Maria*“ neboli „*pozdravení andělské*“ (viz kat. ot. 305—316).
3. „*Věřím v Boha*“ neboli „*apoštolské vyznání víry*“ (viz kat. ot. 37).
4. Modlitba „*Anděl Páně*“ (viz kat. ot. 318—320).

---

*) Vel. kat. ot. 276.

**) Vel. kat. ot. 277.

Ráno, v poledne a večer zvoní se k modlitbě. Zvonění to nazývá se „**klekání**“, protože křesťané při něm vždy k modlitbě zbožně klekali. Nežádá sice nyní církev svatá od věřících, aby i na ulicích klekali, ale zbožný křesťan jda po ulici v době, kdy klekání zvoní, sejme aspoň klobouk a modlí se. Doma modliti se máme „Anděl Páně“ klečíce. Toliko v sobotu večer, dále v neděli ráno, v poledne i večer, jakož i od Bílé soboty večer až do soboty večer před nejsv. Trojicí, tedy po celou dobu velikonoční, modlíme se stojíce, abychom připamatovali sobě zmrtvýchvstání Páně.

Místo „Anděl Páně“ má se však v době velikonoční modliti, kdo umí, „Regina coeli“ nebo „Raduj se, nebes královno“.

5. *Modlitba sv. růžence.*

Růženec jest modlitba, ve které určitým, od církve svaté předepsaným způsobem o tajemstvích vtělení, utrpení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista rozjímáme a blahoslavenou Marii Pannu zvláště ctíme, protože jako matka Ježíšova v těchto tajemstvích největší účastenství měla.*)

Modlitba růžence koná se takto:

Nejprve se modlíme apoštolské vyznání víry, potom „Otče náš“ a třikráte „Zdrávas, Maria“. Do prvého „Zdrávas“ vložíme po slově „Ježíš“ slova: „který v nás víru rozmnožiti račiž“, do druhého: „který v nás naději posilniti račiž“ a do třetího: „který v nás lásku roznítiti račiž“. Tím vzbuzujeme tři božské ctnosti.

Potom se modlíme „Otče náš“ a desetkráte „Zdrávas, Maria“, při čemž vkládáme do všech deseti „Zdrávas“ po slově „Ježíš“ jednostejnou průpověď, která nám připomíná některou událost ze života, utrpení a oslavení Pána Ježíše a Panny Marie. Tuto průpověď nazýváme „tajemství“, poněvadž vyjadřuje vždy některou tajemnou pravdu našeho vykoupení.

Tuto průpověď můžeme říci také jen jednou na počátku, a potom desetkráte modliti se „Zdrávas“ bez vložky za slovem „Ježíš“.

Pomodlivše se deset „Zdrávas“ modlíme se opět „Otče náš“, a pak zase desetkráte „Zdrávas“ s jiným vloženým tajemstvím.

---

*) Vel. kat. ot. 322.

Pak následují zase: „Otče náš“ a třetí řada deseti „Zdrávas“ s jinou zase vložkou; „Otče náš“ a čtvrtá řada deseti „Zdrávas“ s novou vložkou; „Otče náš“ a konečně pátá řada „Zdrávas“ s jinou vložkou po slově „Ježíš“.

Každou řadu deseti „Zdrávas“ nazýváme „desátkem“.

Po každém desátku říká se ke cti a chvále nejsvětější Trojice boží: „Sláva Otci i Synu i Duchu svatému, jakož byla na počátku, i nyní i vždycky a na věky věkův. Amen.“

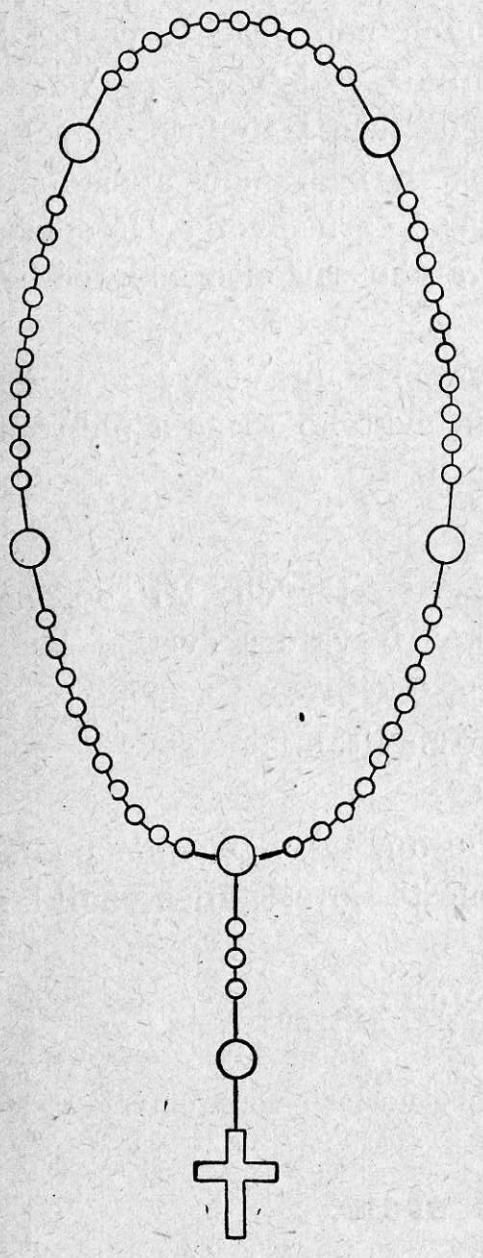

Obr. 65. Růženec.

Pomodlivše se takto $5 \times 10 = 50$ „Zdrávas“ neboli pět desátků, pomodlili jsme se růženec.

„Růžencem“ nazýváme modlitbu tu, poněvadž jednotlivé modlitby jsou jako libovonné růže, jež splétáme ve věnec na počest Panny Marie.

Podle toho, jakého obsahu jsou průpovědi neboli „tajemství“, jež vkládáme po slově „Ježíš“, rozeznáváme: **I. růženec radostný**, jehož tajemství týkají se radostných událostí vtělení a mládí Pána Ježíše (1. „kterého jsi, Panno, z Ducha svatého počala“, 2. „se kterým jsi, Panno, Alžbětu navštívila“, 3. „kterého jsi, Panno, v Betlemě porodila“, 4. „kterého jsi, Panno, v chrámě obětovala“, 5. „kterého jsi, Panno, v chrámě nalezla“), **II. růženec bolestný**, jehož tajemství vztahují se k utrpení Páně (1. „který se pro nás krví potiti ráčil“, 2. „který pro nás bičován býti ráčil“, 3. „který pro nás trním korunován býti ráčil“, 4. „který pro nás těžký kříž nésti ráčil“, 5. „který pro nás ukřižován býti ráčil“), a **III. růženec slavný**, jehož tajemství týkají se oslavení Pána Ježíše a Panny Marie (1. „který z mrtvých vstáti ráčil“, 2. „který na nebe vstoupiti ráčil“, 3. „který Ducha svatého seslati ráčil“,

4. „který tě, Panno, na nebe vzíti ráčil“, 5. „který tě, Panno na nebi korunovati ráčil“).

Nevyhnutelně nutno jest, aby ten, kdo růženec se modlí, opravdu o tajemstvích v něm obsažených rozjímal.

Růženec radostný modlíváme se hlavně od adventu až do postu, růženec bolestný hlavně v době postní a růženec slavný hlavně od velikonoc až do adventu.

Aby ten, kdo se modlí růženec, snadno a nerušeně odpočítávati mohl předepsané modlitby, mívá v rukou padesát malých kuliček nebo zrn, na šňůrce navlečených neb drátky vespolek na způsob věnečku spojených, mezi nimiž jest vždy po deseti zrnech jedno zrno větší. Mimo to přivěšena jsou k tomuto věnečku tři malá zrna, jedno větší a malý křížek. Křížek značí apoštolské vyznání víry, zrna menší značí Zdrávasy, zrna větší Otčenáše. Tato výborná pomůcka k modlitbě svatého růžence nazývá se rovněž „růženec“ (viz obr. 65.).

Růženec světí se zvláštním obřadem. Oprávněný k tomu kněz modle se žehná růženec znamením svatého kříže a pokropí jej svěcenou vodou.

6. *Litanie.*

Litanie jsou prosebné modlitby, ve kterých tři božské osoby, blahoslavenou Pannu Marii, jakož i svaté a světice boží opět a opět vzýváme. (Vel. katechismus ot. 324.)

Církev svatá schválila těchto patero litanií:

a) ke všem svatým,

b) k Panně Marii neboli loretánskou, tak nazvanou podle kaple Panny Marie v italském poutním městě Loretě, kdež vznikla,

c) o nejsvětějším jménu Ježíš,

d) o nejsvětějším srdci Ježíšově,

e) k sv. Josefu.

Jiných litanií možno užívati jen při pobožnostech soukromých.

II. Obřady při mši svaté.

§ 18. O mši svaté vůbec.

Mše svatá jest ustavičná obět Nového zákona, ve kteréž se Ježíš Kristus pod způsobami chleba a vína Otci svému nebeskému nekrvavým způsobem obětuje. (Vel. katechismus ot. 595.)

Slovo „mše“ odvozuje se od latinského slova „missa“ (= missio), jež značí „propuštění“. Za starých dob byli slovy „ite, missa est“ = „jděte, jest propuštění“, před početím oběti nejsvětější (po kázání) propouštěni z chrámu katechumeni, totiž ti, kteří ke křtu svatému teprve se připravovali a jimž nebylo dovoleno, aby byli přítomni dalším službám božím. A týmiž slovy oznamován byl (jako dosud) věřícím konec nejsvětější oběti. Poněvadž slovy těmi nejsvětější obět se počínala i končila, označovala se slovem „missa“ pak sama obět Nového zákona.

Obět mše svaté ustanovil Ježíš Kristus při poslední večeři, a to takto:

1. proměnil chléb a víno v tělo své a krev svou a nato sebe sama pod způsobami chleba a vína svému Otci nebeskému obětoval;

2. přikázal apoštolům, aby tuto obět na jeho památku obnovovali.

Před poslední večeří, jakož u židů před slavením hostiny velikonoční zvykem bylo, četl Kristus s apoštoly svými nějakou část z Písma sv. Starého zákona.

Obět mše svaté konala se v církvi katolické vždycky, od dob apoštolských počínaje. (Vel. katechismus ot. 599—602.)

Obět mše svaté konají biskupové a kněží, činíce totéž, co činil Ježíš Kristus při poslední večeři. Čtou část z Písma sv. Nového zákona (evangelium), berou chléb a kalich s vínem (obětování), žehnají je a pronášejí nad nimi tatáž slova, která Kristus Pán nad chlebem a vínem pronesl (proměňování), požívají tělo a krev Krista Pána a dávají je pod způsobou chleba požívati také věřícím (přijímání). (Vel. katechismus ot. 603.)

Jsou tedy **čtyři hlavní částky mše svaté**, a to: 1. evangelium, 2. obětování, 3. proměňování, 4. přijímání. (Vel. kat. ot. 610.)

Již od prvých věků připojila církev svatá k těmto hlavním částkám mše svaté ještě jiné krásné a významné obřady.

Bez těchto obřadů ztratila by obět nejsvětější přemnoho z krásy své, podobala by se drahokamu, jenž není obklopen zlatým lemem; bez nich nebudila by ve věřících nálady tak zbožné.

§ 19. Obřady mše svaté od počátku až do evangelia.

Obr. 66. Kněz ubírá se k oltáři.

Kněz, obléknuv v sakristii roucha mešní, pokryje hlavu biretem, vezme kalich do levé ruky, pravou položí na bursu, pokloní se kříži v sakristii zavěšenému a ubírá se k oltáři. Před ním jde ministrant, nesa mešní knihu. Vycházeje ze sakristie zazvoní ministrant na zvoneček u sakristie zavěšený, aby věřící byli upozorněni, že mše svatá se započne.

Přišed k oltáři, sejme kněz biret, podá jej ministrantovi a učiní hlubokou poklonu před oltářem; je-li ve svatostánku nejsv. svátost, poklekne. Pak vystoupí po stupních k oltáři, vyjme z bursy korporál, rozestře jej uprostřed oltáře a postaví naň kalich velem zakrytý. Bursu postaví vlevo stranou; opře ji obyčejně o podsvícní nebo o svícen.

Zatím položil ministrant mešní knihu zavřenou na levou*) stranu oltáře.

Kněz přistoupí k mešní knize a otevře ji na místě příslušném. Vrátiv se doprostřed oltáře, pokloní se před křížem na oltáři, sestoupí po stupních dolů a postaví se před stupni oltářními, k oltáři tváří jsa obrácen. Tu pak říká **modlitby stupňové**, proto tak nazvané, že se konají u stupňů oltářních. Modlitby tyto se skládají hlavně ze dvou částí: ze žalmu 42. a z obecné zpovědi.

Kněz začíná modlitby stupňové slovy: „Ve jménu Otce i Syna i Ducha sv.“, při čemž se znamená znamením svatého kříže, by si připomněl, že konati bude touž obět, kterou Pán Ježíš přinesl na kříži. Pak říká čtvrtý verš žalmu 42.: „Vejduť k oltáři božímu, k Bohu, kterýž obveseluje mladost mou“ („Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat juventutem meam“), a potom celý **žalm 42.**, jenž se počíná slovy: „Suď mne, Bože, a rozeznej při mou od národu nesvatého, od člověka nepravého a lstivého vytrhni mne“ („Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente

*) „Levý“ a „pravý“ rozuměj vždy ve smyslu liturgickém, jak již dříve bylo vyloženo.

non sancta, ab homine iniquo et doloso erue me“). Žalm tento složil král David, když prchal z Jerusalema za Jordan před synem svým Absolonem; tam ve vyhnanství zatoužila duše jeho po chrámu jerusalemském, i kojil se důvěrou, že Bůh mu popřeje brzy tam vstoupiti. Kněz vyjadřuje slovy tohoto žalmu sklíčenost svoji i přítomného lidu, jakož i prosbu, aby byl zbaven hříchů a tak hodně mohl přistoupiti k oltáři. Druhou částí modliteb stupňových jest **obecná zpověď** neboli **konfiteor**. Kněz, na znamení pokory hluboce jsa skloněn, vyznává se z vin svých, a to tak, že neuvádí hříchů svých zejména, nýbrž jen všeobecně.

Činí tak těmito slovy:

„Confiteor Deo omnipotenti, beatae Mariae semper Virgini, beato Michaëli archangelo, beato Joanni Baptistae, sanctis apostolis Petro et Paulo, omnibus sanctis et vobis, fratres, quia peccavi nimis cogitatione, verbo et opere: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Michaëlem archangelum, beatum Joannem Baptistam, sanctos apostolos Petrum et Paulum, omnes sanctos et vos, fratres, orare pro me ad Dominum Deum nostrum.“

„Vyznávám se Bohu všemohoucímu, Marii blahoslavené vždy Panně, svatému Michalu archandělovi, svatému Janu Křtiteli, svatým apoštolům Petru a Pavlovi, všem svatým a vám, bratři, že jsem zhřešil velice myšlením, řečí a skutkem; moje vina, moje vina, moje největší vina. Proto prosím blahoslavenou Marii vždy Pannu, svatého Michala archanděla, svatého Jana Křtitele, svaté apoštoly Petra a Pavla, všechny svaté a vás, bratři, abyste za mne orodovali u Hospodina Boha našeho.“

Při slovech „moje vina, moje vina, moje největší vina“ bije se třikráte v prsa na znamení své trestuhodnosti.

Ministrant, odpovídaje jménem lidu, prosí Boha, aby nad knězem se smiloval, hříchy jemu odpustil a k životu věčnému jej přivedl.

Činí tak slovy:

„Misereatur tui omnipotens Deus et dimissis peccatis tuis perducat te ad vitam aeternam.“

„Smilujž se nad tebou všemohoucí Bůh, odpustiž tobě hříchy tvé a přivediž tě k životu věčnému.“

Potom opět ministrant říká jménem lidu obecnou zpověď (místo „vobis fratres“ a „vos fratres“ řekne „tibi pater“ a „te pater“). Kněz odpovídaje prosí zase navzájem Boha, aby nad lidem se smiloval.

Dokončiv modlitby stupňové vystupuje kněz po stupních vzhůru k oltáři, modle se při tom, aby Bůh od něho i od lidu přítomného odňal všelikou nepravost.

Přistoupiv pak k oltáři, políbí jej na znamení úcty a prosí Boha, aby mu pro zásluhy svatých, jichž ostatky v oltáři uloženy jsou, odpustiti ráčil všechny hříchy jeho.

Potom přistoupí kněz na levou stranu oltáře k mešní knize a požehnav se znamením sv. kříže, modlí se z ní modlitbu, kterou za starých dob zpěváci zpívali, když kněz k oltáři vcházel, a která tudíž **introit** (introitus = vstup) se nazývá.

Introit se skládá z antifony, z verše vyňatého z některého žalmu a z doxologie. Antifona (z řec. *ἀντιφωνέω* = odpovídám) byl původně střídavý zpěv mezi dvěma sbory; nyní se tak nazývá krátký úryvek z Písma svatého. Doxologie (z řec. *δόξα* = sláva a *λέγω* = pravím) jest průpověď, kterou nejsvětější Trojici čest a chválu vzdáváme: „Sláva Otci i Synu i Duchu svatému, jakož byla na počátku, i nyní i vždycky a na věky věkův. Amen.“

Antifona a verš žalmu v introitu se mění co do obsahu a vyjadřují vždy základní myšlenku církevní doby nebo slavnosti, která se právě koná.

Na př. introit rorátní mše adventní zní:

Antifona. „Rosu dejte nebesa s hůry a oblakové dštěte Spravedlivého; otevři se země a vypuč Spasitele.“ (Isaiáš 45, 8.)

Verš žalmu. „Nebesa vypravují slávu boží a dílo rukou jeho zvěstuje obloha.“ (Žalm 18, 2.)

Doxologie. „Sláva Otci atd.“

Po introitu vrací se kněz doprostřed oltáře a modlí se tu **kyrie.** Jest to krátké, ale opětovné vzývání tří božských osob za smilování jazykem řeckým. Ke každé ze tří božských osob volá se třikráte. Krátké tyto prosby pronáší kněz střídavě s ministrantem takto:

(k Bohu Otci)
Kněz: Kyrie eleison.
Ministrant: Kyrie eleison.
K.: Kyrie eleison.

(k Bohu Synu)
M.: Christe eleison.
K.: Christe eleison.
M.: Christe eleison.

(k Bohu Duchu sv.)
K.: Kyrie eleison.
M.: Kyrie eleison.
K.: Kyrie eleison.

Kyrie (*Κύριε*) = „Pane!“; eleison (*ἐλέησον*) = „smiluj se“.

Po „Kyrie“ následuje **gloria,** nadšený chvalozpěv na oslavu Boha trojjediného, který se počíná slovy, jimiž andělé pastýřům

betlemským se zjevivší oslavovali narození Páně: „Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle“ („Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis“).

Gloria zní takto:

„Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus, Rex coelestis, Deus Pater omnipotens. Domine Fili unigenite, Jesu Christe, Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris, qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. Quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus, tu solus altissimus, Jesu Christe, cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.“

„Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle. Chválíme tebe, dobrořečíme tobě, klaníme se tobě, oslavujeme tebe, díky tobě vzdáváme pro velikou slávu tvou, Hospodine Bože, Králi nebeský, Bože, Otče, všemohoucí. Pane Ježíši Kriste, Synu jednorozený, Pane Bože, Beránku boží, Synu Otce, který snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi. Který snímáš hříchy světa, přijmi modlitbu naši. Který sedíš na pravici Otce, smiluj se nad námi. Nebo ty sám jsi Pán, ty sám jsi nejvyšší, Ježíši Kriste, s Duchem svatým ve slávě Boha Otce. Amen.“

Gloria se neříká, slouží-li kněz mši sv. v barvě černé nebo fialové.

Po „Gloria“ políbí kněz oltář, obrátí se k lidu a pozdraví jej slovy „Dominus vobiscum“, t. j. „Pán s vámi“. Slovy těmi vyjadřuje přání, by Bůh milostí svou naplnil srdce věřících, aby zbožně přítomni byli mši sv. Při tom rozpíná před prsy ruce a hned zase je spíná, na znamení, že přání to vychází ze srdce. Ministrant jménem lidu odpovídá slovy „Et cum spiritu tuo“, t. j. „I s duchem tvým“. Tím přeje lid knězi totéž navzájem.

Po tomto vzájemném pozdravení odstoupí kněz na levou stranu oltáře k mešní knize a modlí se z ní **modlitbu** neboli **oraci** (z lat. ōrātiō) **mešní.** V této modlitbě shrnují se vjedno prosby všeho lidu, jež kněz jakožto prostředník mezi Bohem a lidem přednáší. Odtud vznikl latinský název této modlitby **„kollekta“** ze slovesa colligo = shromažďuji, vjedno shrnuji.

Kolekty přimykají se těsně k jednotlivým slavnostem a dobám církevním, i jsou obsahem svým různé. Ač jsou krátké, vynikají přece hloubkou obsahu a krásou formy. Na př. kolekta na den sv. Aloise: „Ó Bože, rozdavači darů nebeských, jenž jsi v andělském panici Aloisovi zázračnou nevinnost života se stejnou kajícností spojiti ráčil, dejž nám pro zásluhy a na přímluvu jeho, abychom nenásledovavše ho v nevinnosti, alespoň v kajícnosti se mu podobati hleděli.“

Kolekty obracejí se obyčejně k Bohu Otci a končí se slovy: „Skrze Pána našeho Ježíše Krista, Syna tvého, který s tebou živ jest a kraluje v jednotě Ducha svatého Bůh po všechny věky věkův. Amen.“ „Skrze“ znamená zde: „pro zásluhy“. Dovoláváme se tak zásluh Ježíše Krista, jenž pravil: „Budete-li zač

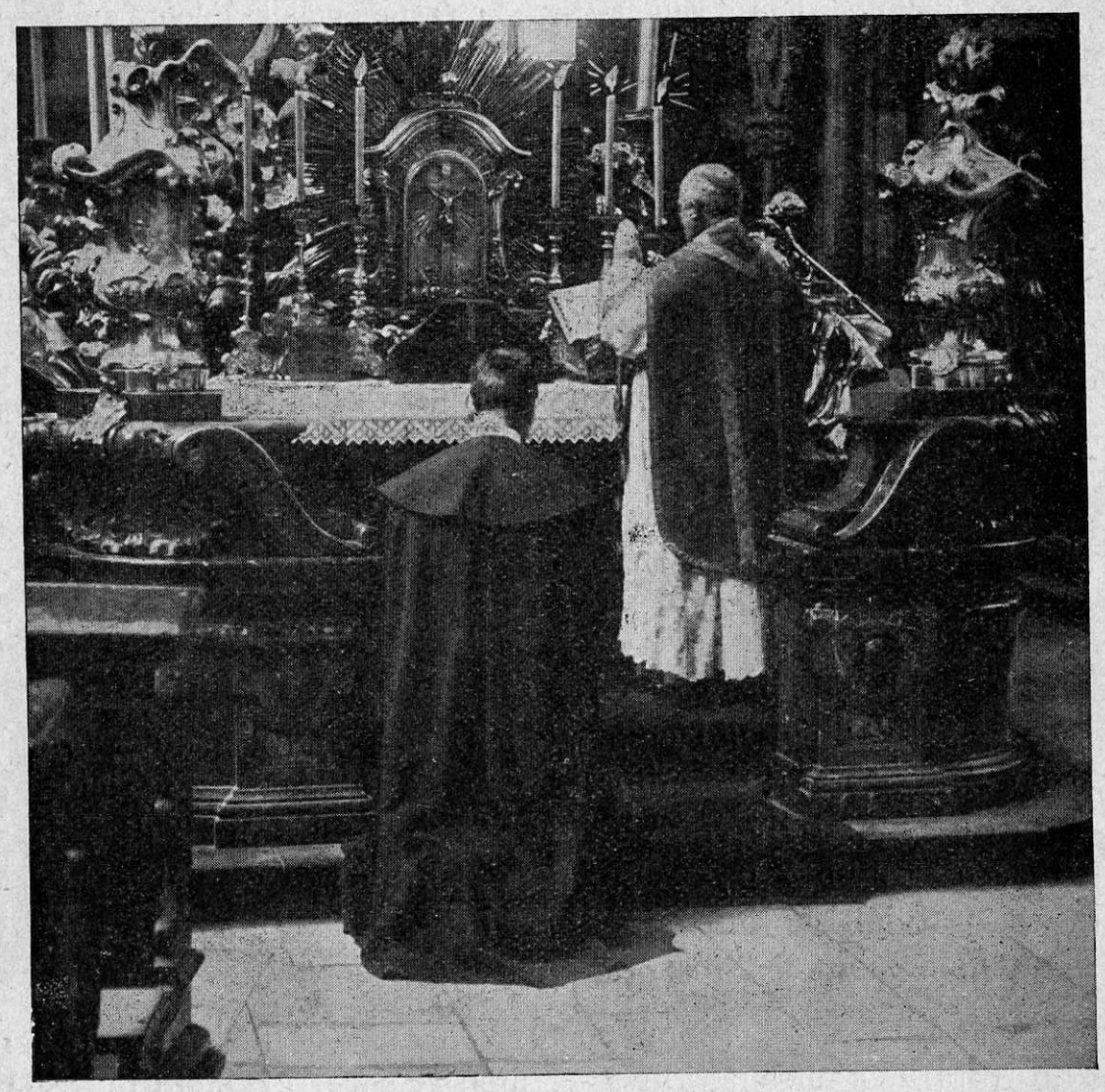

Obr. 67. Mše sv. Kněz modlí se orace.

prositi Otce ve jménu mém, dát vám.“ — Slovo „Amen“ jest vzato z jazyka hebrejského a znamená „Tak jest“ nebo „Staň se“.

Modle se kolekty má kněz ruce rozepiaty na znamení, že se modlí ve jménu Ukřižovaného (viz obr. 67.).

O velikých svátcích, kdy církev hledí soustřediti mysl věřících jediné k významu tohoto dne, bývá jen jedna kolekta; o jiných dnech, kdy více svátků se připomíná, bývá kolekt více.

Hned po kolektě čte kněz **epištolu**, t. j. výňatek z listů sv. Pavla aneb jiných sv. apoštolův.

V některé dny čtou se místo výňatků z listů apoštolských úryvky ze „Skutkův apoštolských“ nebo z „Apokalypsy“, anebo i z různých knih Starého zákona; nicméně i pak říká se této části mše svaté „epištola“ (lat. epistola = list). Nejčastěji obsahuje epištola povzbuzení k životu ctnostnému.

Když kněz epištolu dočetl, řekne ministrant „Deo gratias“, „Bohu díky“; děkuje tak ve jménu lidu za milost, že Bůh k nám v epištole mluviti ráčil.

Levá strana oltáře, na níž epištola se čte, nazývá se stranou „epištolní“.

Po epištole modlí se kněz tak zv. **graduale**, t. j. modlitbu skládající se z krátkých úryvků z Písma sv. a vyjadřující podle doby církevní buď radost neb lítost a zkroušenost. Za starých dob zpíval sbor zpěváků po epištole žalm střídavě s předzpěvovatelem, jenž stál na stupních (gradus) oltáře; odtud vzniklo jméno „graduale“.

Ke graduale připojuje se dvojnásobné „Aleluja“ s krátkým úryvkem z Písma sv., po němž následuje opět „Aleluja“.

Na př. ve svátek Nejsv. Trojice zní graduale takto: „Požehnaný jsi, Pane, jenž shlížíš do propastí a sedíš nad cherubíny. Požehnaný jsi, Pane, na obloze nebeské a chvalitebný na věky. Aleluja, Aleluja. Požehnaný jsi, Pane, Bože otců našich a chvalitebný na věky. Aleluja.“

Ve dni postní, na něž nepřipadá památka některého světce nebo světice, jakož i při mši sv. zádušní připojuje se ke graduale místo „Aleluja“ tak zvaný tractus (traktus), t. j. modlitba vyjadřující kajícnost anebo smutek.

O svátcích velikonočních a svatodušních, ve svátek Božího těla a ve svátek Sedmi bolestí P. Marie, jakož i při mši sv. zádušní připojuje se ke „graduale“ hymnus zvaný „sekvence“, jejíž obsah přiměřen jest příslušnému svátku nebo mši sv.

Přehled mše sv. od počátku až do evangelia.

Pravá strana oltáře.	Střed oltáře.	Levá strana oltáře.
	1 Modlitby stupňové. (Žalm 42.—Konfiteor.)	
		2 Introit.
	3 Kyrie.	
	4 Gloria.	
		5 Kolekty.
		6 Epištola.
		4 Graduale.

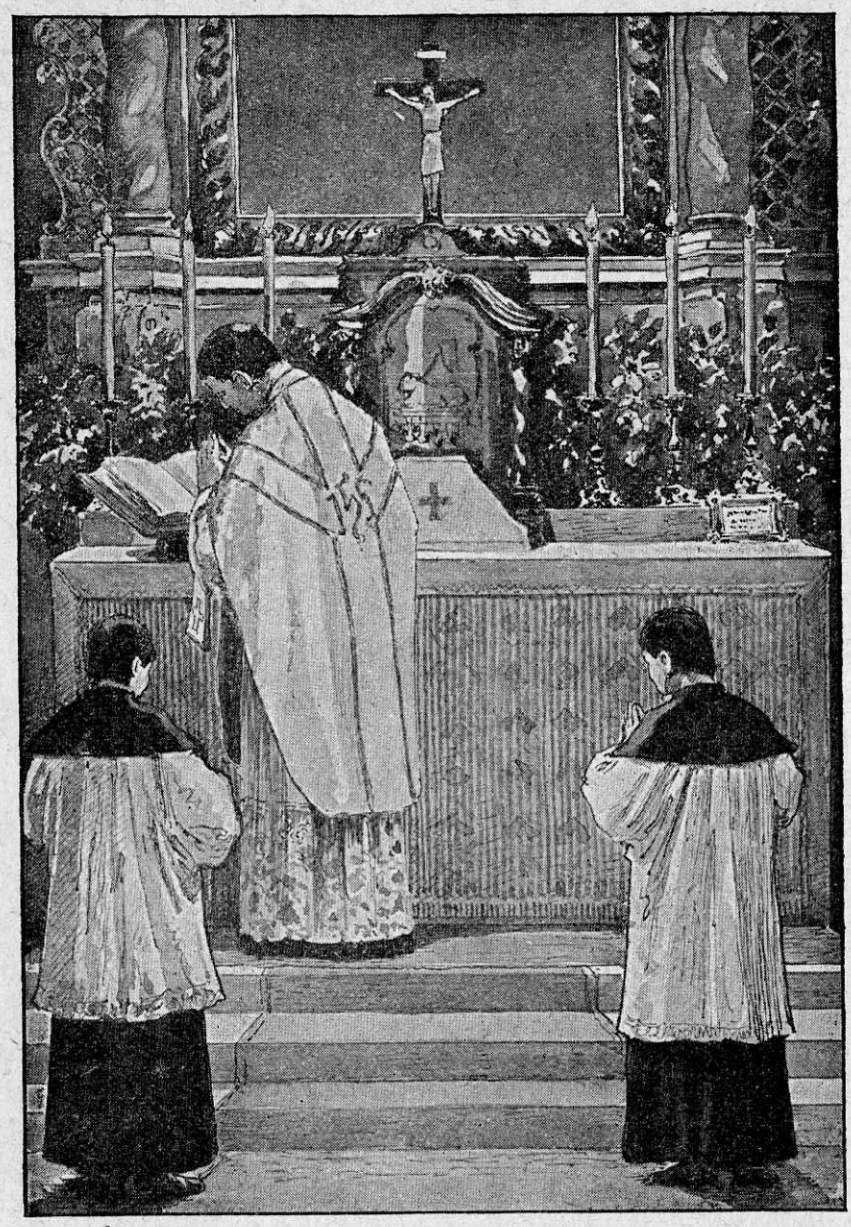

Obr. 68. Evangelium.

§ 20. Obřady mše svaté od evangelia až do obětování.

Po epištole a „graduale“ následuje **evangelium**, t. j. výňatek z některého ze čtyř svatých evangelií (sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana).

Slovo „evangelium“ (vlastně eu-angelion, *εὐαγγέλιον*) jest řecké a znamená „dobré, radostné poselství“. Čtyři sv. evangelia obsahují radostnou zvěst o příchodu toužebně očekávaného Vykupitele, totiž zprávy o jeho narození, působení, učení, smrti a oslavení.

Proto církev svatá prokazuje evangeliu hlubokou úctu, kterou dává na jevo i obřady při čtení evangelia.

Pomodliv se graduale, kněz jde doprostřed oltáře a tam hluboko jsa skloněn modlí se, aby Bůh očistil srdce i rty jeho, by hodně zvěstovati mohl evangelium.

Zatím přenese ministrant knihu mešní na pravou stranu oltáře.

Pravá strana platí odedávna za stranu čestnou; přenesením mešní knihy na tuto stranu, když se z ní čísti má evangelium, dává se na jevo úcta k němu. Pravá strana oltáře, protože se na ní čte evangelium, nazývá se také stranou „evangelijní“.

Kněz přistoupí k mešní knize. Dříve než započne čísti evangelium, pronese slova: „Dominus vobiscum“ („Pán s vámi“), načež ministrant jménem lidu odpoví „Et cum spiritu tuo“ („I s duchem tvým“); dále oznámí kněz, z kterého evangelisty vzat jest odstavec, jejž čísti bude, a ministrant jménem lidu odpoví „Gloria tibi, Domine“ („Sláva tobě, Pane“). Při slovech, jimiž oznamuje odstavec evangelia, dělá kněz na knize mešní, tam, kde se začínají slova tohoto odstavce, znamení sv. kříže, čímž naznačuje, že jsou to slova Syna božího ukřižovaného. Potom ihned znamená sebe znamením sv. kříže na čele, na ústech a na prsou, dávaje tím na jevo, že svaté evangelium chce na paměti míti, je vyznávati a v srdci chovati.

Věřící při evangeliu povstanou a svatým křížem se požehnají. Vzdávají tím čest Bohu, jenž slovem evangelia sám k nám mluví, a spolu dávají na jevo, že jsou hotovi učení svatého evangelia přede světem vyznávati a podle něho žíti.*)

Ukončiv čtení evangelia, kněz políbí jeho začátek, říkaje slova: „Per evangelica dicta deleantur nostra delicta“ („Pro slova evangelia shlazeny buďtež naše viny“).

Po přečtení evangelia ministrant pronáší jménem lidu slova: „Laus tibi, Christe“ = „Chvála budiž tobě, Kriste“, vzdávaje tím díky Spasiteli za to, že lidstvu svaté evangelium dáti ráčil.

Již v dobách apoštolských následovalo po evangeliu kázání. Tak dosud ještě mnohdy se děje; kněz obrátí se k lidu, přečte epištolu a evangelium v jazyku mateřském a koná pak od oltáře kázání. Zpravidla však konává se kázání přede mší svatou s kazatelny.

Evangeliem končí se tak zvaná **mše katechumenů**, to jest ona část mše svaté, při níž v dobách prvokřesťanských i kate-

*) Vel. katechismus ot. 611.

chumeni přítomni býti směli; ostatní část mše sv. až do konce nazývá se **mší věřících**, poněvadž při ní toliko pokřtění věřící přítomni býti směli.

Po evangeliu následuje zpravidla (t. j. v neděle, zasvěcené svátky a v ty dny všední, kdy se koná památka některého ze svatých apoštolů nebo učitelů církevních) **vyznání víry** neboli **credo (kredo)**, jež kněz uprostřed oltáře se modlí. Jest to vyznání víry, zvané nicejskokonstantinopolské, protože stanoveno bylo na církevních sněmích v Niceji (r. 325) a v Konstantinopoli čili Cařihradě (r. 381).

„Credo“ zní takto:

„Credo in unum Deum. Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis. Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in coelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen.“

„Věřím v jednoho Boha. Otce všemohoucího, stvořitele nebe i země, všech viditelných bytostí i neviditelných. A v jednoho Pána Ježíše Krista, syna božího jednorozeného. A z Otce narozeného přede všemi věky. Boha z Boha, světlo ze světla, Boha pravého z Boha pravého. Zplozeného, ne učiněného, rovné podstaty s Otcem, skrze nějž vše učiněno jest. Jenž pro nás lidi a pro naši spásu sestoupil s nebes. A vtělil se od Ducha sv. z Marie Panny a člověkem učiněn jest. A ukřižován byl za nás pod pontským Pilátem, trpěl i pohřben jest. A vstal z mrtvých třetího dne, dle Písem. A vstoupil na nebesa, sedí na pravici Otce. A opět přijde se slávou soudit živých i mrtvých, jehož kralování nebude konce. A v Ducha svatého, Pána a Oživovatele, který od Otce i Syna vychází. Jenž spolu s Otcem i Synem jest uctíván a oslavován, jenž mluvil skrze proroky. A v jednu svatou katolickou a apoštolskou církev. Vyznávám jeden křest na odpuštění hříchův. A očekávám mrtvých vzkříšení. A život budoucího věku. Amen.“

Při slovech „Et incarnatus est“ („A vtělil se“) kleká kněz z úcty k tajemství vtělení Syna božího. Při posledních slovech „Et vitam venturi saeculi“ („A život budoucího věku“) znamená se kněz znamením sv. kříže, protože kříž nám otevřel bránu do života věčného.

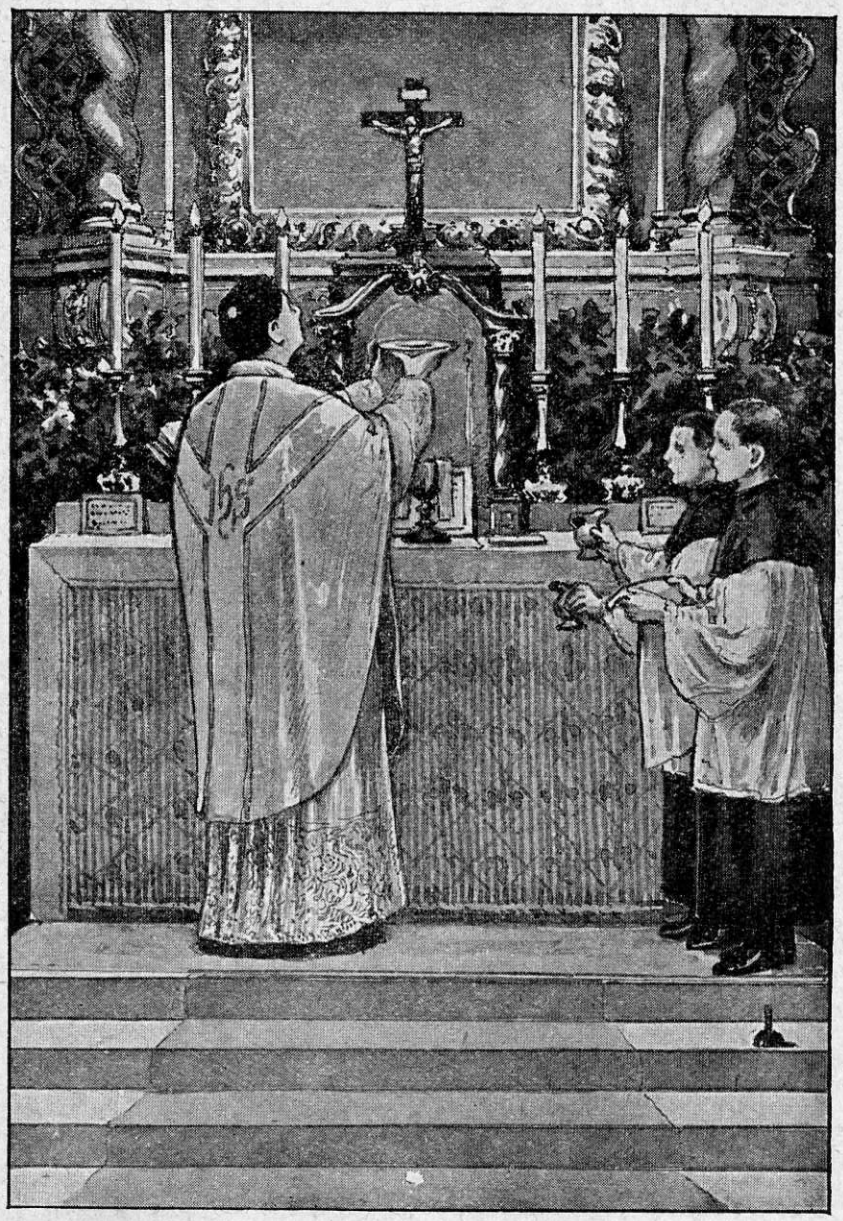

Obr. 69. Obětování.

§ 21. Obřady mše svaté od obětování až do proměňování.

Účelem dosavadních obřadů mše svaté bylo očistiti srdce kněze i lidu a vzbuditi v nich živou víru, aby s pravou pobožností oběti mše sv. obcovali.

Po této přípravě k nejsvětější oběti kněz béře do rukou chléb a víno a obětuje je Bohu. Proto nazývá se tato část mše svaté „**obětování**“, latinsky **offertorium** (offerre = v dar přinášeti, obětovati).

Obětování koná se tímto způsobem:

1. Pomodliv se „credo“ políbí kněz oltář, obrátí se k lidu a upozorní jej na důležitou další část mše sv. pozdravem: „Dominus vobiscum“, načež ministrant odpoví „Et cum spiritu tuo“. Potom se kněz obrátí k oltáři a modlí se krátkou modlitbu, která rovněž „offertorium“ se nazývá. Tato modlitba jest upravena na základě slov z Písma sv. vzatých a obsahuje, podobně jako introit, myšlenku vztahující se ke svátku, jenž toho dne právě se slaví.

Na př. offertorium v den nejsv. Trojice: „Požehnaný budiž Bůh Otec a jednorozený Syn boží, též i Duch svatý: neboť jest učinil s námi milosrdenství své“. (Na základě slov v knize Tobiášově 12, 6.)

2. Kněz sejme s kalicha velum, vezme do rukou patenu s hostií a drže ji vzhůru (jako by Bohu ji podával) prosí Boha, aby přijal tuto neposkvrněnou obět, kterou mu obětuje za své hříchy, za všechny přítomné a za všechny věrné křesťany, živé i mrtvé. Potom učiní patenou v poloze vodorovné kříž, sejme s ní hostii a položí na korporál; patenu pak podstrčí vpravo pod korporál tak, aby poněkud vyčnívala (viz obr. 70.).

Chléb, jenž se béře ke mši svaté, nazývá se hostie (z lat. „hostia“ = „obět“). Jest upečen z bílé mouky pšeničné a není kvašen, poněvadž i Kristus Pán při poslední večeři nepochybně chléb takový jedl; jest tenký a okrouhlý. Na svrchní jeho straně jest vytlačen obraz Ježíše Krista na kříži nebo Beránek boží nebo zkrácené jméno Ježíš (IHS) a p.

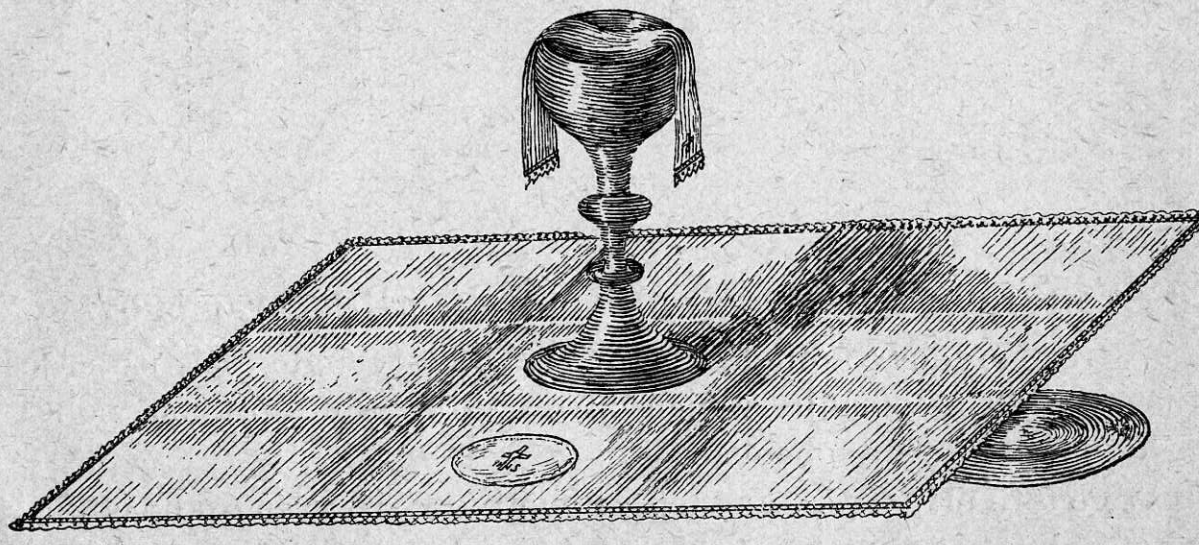

Obr. 70. Kalich, patena, korporál a hostie před obětováním kalicha.

Poté kněz vezme do levé ruky kalich, vytře jej purifikatoriem, přijme pravou rukou od ministranta konvičku s vínem a nalije vína do kalicha. Potom učiní nad konvičkou s vodou znamení kříže, vezme ji z rukou ministrantových a nalije z ní několik kapek do kalicha.

Víno mešní musí býti přirozené, vykvašené, nižádnými umělými příměsky neporušené. Béře se ke mši sv. zpravidla víno bílé.

Do vína v kalichu přilévá se již od nejstarších dob vody: 1. na památku toho, že z probodeného boku Kristova vyřinula se krev a voda, 2. na znamení, že v Ježíši Kristu jsou dvě přirozenosti: božská a lidská, 3. na znamení, že věřící na zemi žijící jsou s Kristem v nebesích co nejúžeji spojeni jako údové jednoho těla, jehož hlavou jest Kristus. Víno značí Krista, voda značí věřící; proto také kněz žehná vodu a nikoliv víno, neboť Kristus požehnání nepotřebuje.

Kněz vezme kalich oběma rukama a drží jej před sebou vzhůru pozdvižený, maje oči na oltářní kříž upřeny; při tom říká modlitbu, kterouž Bohu kalich s vínem obětuje. Ke konci modlitby učiní kalichem nad oltářem kříž, čímž se naznačuje, že v kalichu na oltáři táž předrahá krev se obětuje, která na kříži byla prolita. Potom postaví kalich opět doprostřed korporálu a přikryje jej pallou.

Za starých dob přinášeli věřící darem vše, čeho ke službám božím bylo třeba, zvláště chléb a víno. Z těchto darů odděleno bylo tolik vína a chleba, kolik ke mši svaté a k svatému přijímání bylo třeba; ostatek připadl ve prospěch chrámu, na výživu kněžstva a ku podpoře chudých.

3. Postaviv kalich na oltář, skloní se kněz hluboce a říká modlitbu, kterou sama sebe i lid Bohu obětuje.

Při obětování máme svůj úmysl s úmyslem kněze spojiti a Bohu se obětovati.*)

Potom kněz pozvedne hlavu, rozepne ruce k nebesům na znamení úpěnlivé prosby, obrátí k nebi oči a vzývá Ducha svatého řka: „Přijď, Posvětiteli, všemohoucí věčný Bože, a požehnej tuto obět tvému svatému jménu připravenou.“ Při slově „požehnej“ činí kříž nad obětními dary.

Přistoupiv k levé straně oltáře, **umývá sobě kněz ruce.** Ministrant leje mu z konvičky na ně vodu tak, aby stékala na tácek, který v druhé ruce drží. Za starých dob, kdy kněží při-

*) Vel. katech. ot. 612.

jímali od věřících obětní dary, pošpinili sobě ruce, i bylo tudíž nutno je umýti. Nyní má umývání rukou význam obrazný; připomíná knězi, že má býti ode všech hříchů čist, zvláště nyní, kdy chystá se proměniti chléb a víno v tělo a krev Pána Ježíše. Při umývání rukou říká kněz část žalmu 25., která se počíná slovy „Lavabo inter innocentes manus meas“ („Umyji mezi nevinnými ruce své“). Podle počátečního slova této modlitby nazývá se tento obřad krátce **lavabo**.

Umyv sobě ruce, odebéře se kněz doprostřed oltáře a modlí se tu se skloněnou hlavou, sepiaté ruce na oltář maje položeny, potichu modlitbu k nejsv. Trojici, aby milostivě přijala oběť na oltáři uchystanou. Potom políbí oltář, obrátí se k věřícím a vyzývá je k modlitbě řka: „Modlete se, bratři, aby má i vaše oběť příjemnou se stala u Boha Otce všemohoucího“ („Orate, fratres, ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem“). Ministrant jménem lidu odpovídá: „Přijmiž Hospodin oběť z rukou tvých ke cti a chvále jména svého, jakož i k užitku našemu a celé církve svaté“ („Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis ad laudem et gloriam nominis sui, ad utilitatem quoque nostram, totiusque ecclesiae suae sanctae“). Kněz, obrátiv se zase k oltáři, doloží k tomu „Amen“, „Staň se“.

Potom se kněz modlí potichu jednu nebo několik modliteb obsahem podobných kolektám. Tato **modlitba** se nazývá „**tichá**“, lat. „**secreta**“ [sēcrētă, sékréta] (oratio). Končí se slovy „per omnia saecula saeculorum“ („po všechny věky věkův“), jež kněz hlasitě pronáší.

Slovy těmi počíná se zároveň **předmluva** neboli **preface** (praefātiō) k další, nejdůležitější části mše svaté, totiž k proměňování. Preface jest velebná modlitba díků a chvály, provanutá uchvacující poesií.

Preface zní obyčejně takto: *Kněz:* Dominus vobiscum. (Pán s vámi.) *Ministrant:* Et cum spiritu tuo. (I s duchem tvým.) *K.:* Sursum corda (Vzhůru srdce!) *M.:* Habemus ad Dominum. (Máme [je pozdvižena] k Pánu.) *K.:* Gratias agamus Domino Deo nostro. (Díky vzdávejme Pánu Bohu našemu) *M.:* Dignum et justum est. (Hodno a spravedlivo jest.)

„Vere dignum et justum est, aequum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine	„Vpravdě hodno a spravedlivo jest, slušno a spasitelno, abychom tobě vždy a všude díky vzdávali

sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates, Coeli coelorumque virtutes ac beata Seraphim socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces, ut admitti jubeas, deprecamur, supplici confessione dicentes: sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua. Hosanna in excelsis. Benedictus, qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis.“

Hospodine svatý, Otče všemohoucí, věčný Bože, skrze Krista Pána našeho. Skrze něhož velebnost tvou chválí andělé, klanějí se jí Panstva, s třesením kolí se Mocnosti, nebesa a nebeské síly i blažení Serafové společným plesáním ji velebí. S nimiž abys i našim hlasům přístupu dopřál, prosíme, s pokornou úctou volajíce: svatý, svatý, svatý, Pán Bůh zástupův. Plna jsou nebesa i země slávy tvé. Hosanna na výsostech. Požehnaný, jenž se béře ve jménu Páně: Hosanna na výsostech.“

Střední část preface měnívá se vzhledem k rozličným dobám církevním, takže jest celkem 14 různých prefací.

Ke konci preface, když kněz pronáší slova „svatý, svatý, svatý“, zvoní ministrant třikráte zvonkem.

Po prefaci **počíná se** t. zv. **kánon mešní** (z řec. *κανών* = pravidlo), t. j. ona část mše svaté, která podstatně se nemění, kdežto ostatní modlitby její mění se vzhledem k svátkům, které během roku se slaví.

Přehled mše sv. od evangelia až do preface.

Pravá strana oltáře.	Střed oltáře.	Levá strana oltáře.
1 Evangelium.	2 3 Credo. Obětování. 5 Sekreta. 6 Preface.	4 Lavabo.

§ 22. Obřady při proměňování nebo pozdvihování.

1. Kněz modlí se, aby Bůh dary obětní přijal a je požehnal; při tom činí třikráte kříž nad kalichem a hostií. Potom se modlí za církev svatou, papeže, biskupa, dále za ty věřící, kterých při svaté oběti obzvláště chce býti pamětliv (**„memento vivorum“, „vzpomínka na živé“**).

2. Pomodliv se za přímluvu svatých (P. Marie, apoštolův a některých znamenitých mučedníkův z prvních dob křesťanských), rozestře kněz nad obětními dary ruce a prosí Boha, aby obět milostivě přijal a aby udělil těm, kteří ji přinášejí, časné i věčné

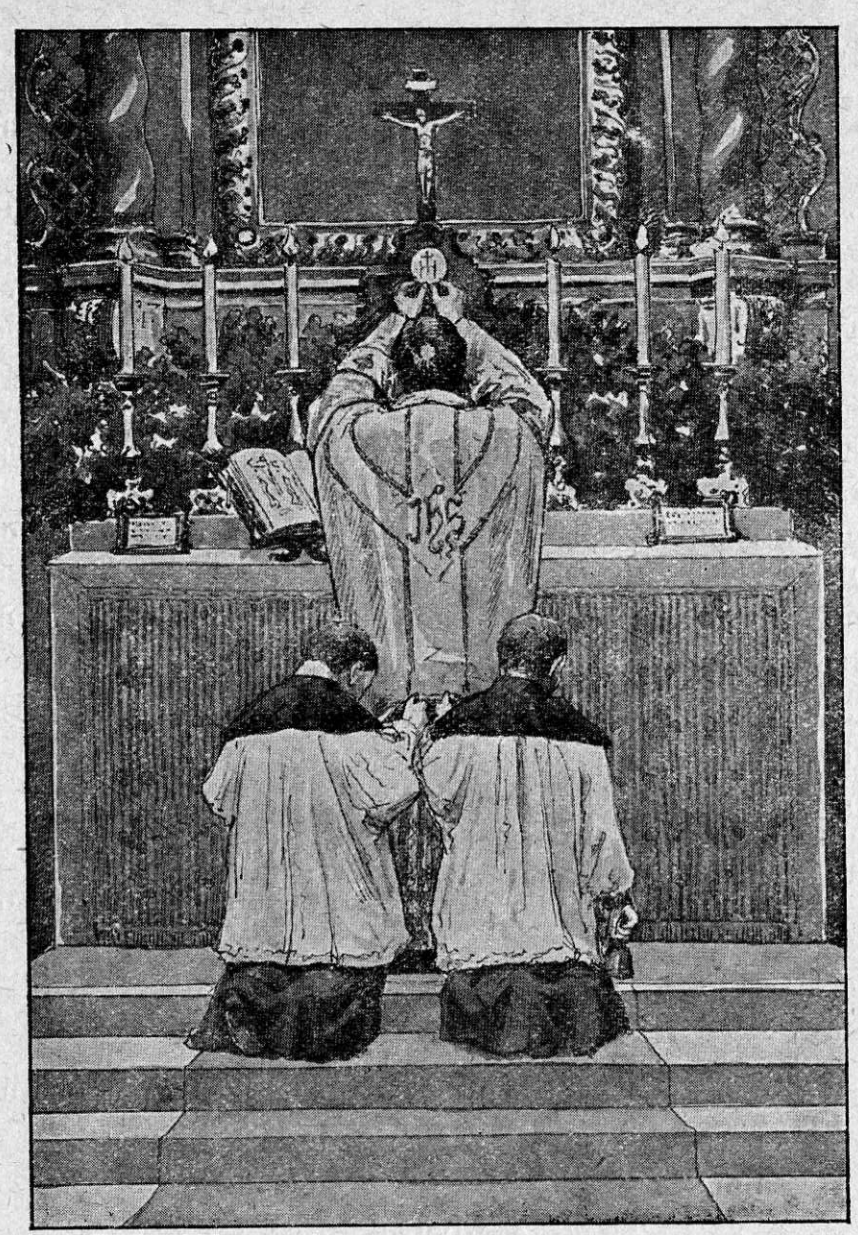

Obr. 71. Proměňování.

blaho. Potom sepne ruce, žehná znamením sv. kříže chléb a víno a prosí Boha, aby je v tělo a krev Pána Ježíše proměniti ráčil.

3. Kněz si připomíná, co činil Kristus Pán při poslední večeři, i koná totéž co on jakožto jeho zástupce. Vezme do rukou chléb (hostii), pozvedne oči k nebesům, požehná chléb a říká nad ním slova: **„Hoc est enim corpus meum“**, **„Totoť jest tělo mé“**. Slovy těmi promění se chléb v nejsvětější tělo Páně, ale tak, že způsoba chleba zůstane nezměněna. Kněz ihned koří se tělu Páně pokleknutím a vstav pozdvihuje je vysoko vzhůru, aby i lid se klaněl; poté položí je na korporál.

Potom vezme do rukou kalich s vínem, požehná jej a říká nad ním slova: **„Hic est enim calix sanguinis mei, novi et aeterni**

testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum", „**Tentoť jest kalich krve mé, nového a věčného zákona**, tajemství víry, kteráž za vás a za mnohé vylita bude na odpuštění hříchův". Těmito slovy promění se víno v nejsvětější krev Páně, ale tak, že způsoba vína zůstane nezměněna. Vzdav krvi Páně pokleknutím úctu svou, pozdvihuje kněz i kalich vzhůru, podobně jako byl učinil se sv. hostií; poté postaví kalich na korporál a přikryje jej pallou.

Při obojím pozdvihování dává se zvonkem třikráte znamení věřícím, kteří za hlubokého ticha poklekají, Ježíši Kristu pod způsobami chleba a vína se klanějí, víru, naději a lásku vzbuzují a hříchů svých litují.*)

Při tom se mohou věřící modliti takto:

„Pozdraveno budiž, pravé tělo Ježíše Krista, které za mne na kříži obětováno bylo! V nejhlubší pokoře klaním se tobě. Ježíši, tobě jsem živ! Ježíši, tobě umírám! Ježíši, tvůj jsem živý i mrtvý! Amen. — Pozdravena budiž, předrahá krvi Ježíše Krista, kteráž za mne na kříži vylita byla! V nejhlubší pokoře klaním se tobě. Ježíši, smiluj se nade mnou! Ježíši, slituj se nade mnou! Ježíši, odpusť mi hříchy mé Amen."**)

§ 23. Obřady po proměňování.

1. Po proměňování prosí kněz Boha, aby oběť tuto milostivě přijal a všechny, kdožkoli z ní požívati budou, všelikým požehnáním a milostmi naplnil. Při tom žehná několikráte sv. hostii i kalich a posléze i sebe. Žehnání sv. hostie a kalicha znamením svatého kříže značí, že mezi obětí mše svaté a obětí na kříži není podstatného rozdílu.

2. Potom vzpomíná duší v očistci („**memento defunctorum**", „**vzpomínka na zemřelé**") a prosí Boha, aby je do nebe přijmouti ráčil.

3. K vzpomínce té připojuje prosbu, aby i on spolu se všemi přítomnými jedenkráte nebeské slávy došel. Prosba tato se počíná slovy: „Nám také hříšníkům" („Nobis quoque peccatoribus"); při slovech těch udeří se kněz v prsa na znamení kajícnosti.

4. K tomu dokládá, že vše to očekává pro zásluhy Ježíše Krista, skrze něhož od Boha všeho nám se dostává. Při tom žehná sv. hostii a kalich třikráte znamením svatého kříže.

5. Potom odkryje kalich, poklekne a ihned zase povstane, vezme uctivě svatou hostii do pravé ruky a učiní jí znamení

*) Vel. katechismus ot. 613. — **) Vel. katechismus v „Přídavku" čís. 10

sv. kříže, a to třikráte nad kalichem od kraje ke kraji a dvakráte mezi kalichem a prsy. Pak drže hostii nad kalichem, oboje maličko nad oltář pozdvihne.

Jest to pozůstatek starého zaniklého obřadu. Za starých dob totiž kněz pozdvihoval kalich s hostií ještě jednou po proměňování vysoko vzhůru, aby věřící tělu a krvi Páně opětně se klaněli.

§ 24. Obřady před přijímáním.

1. Úvod k přijímání tvoří **modlitba Páně** „Otče náš“ („Pater noster“). V ní kněz slovy samého Ježíše Krista shrnuje stručně vjedno veškery prosby, jež byl dosud při mši sv. k Bohu vyslal, ve čtvrté pak prosbě modlitby té „Chléb náš vezdejší dej nám dnes“ vyslovuje touhu po přijetí chleba nebeského.

Šest prvních proseb modlitby Páně říká kněz; sedmou, poslední prosbu „Ale zbav nás od zlého“ pronáší jménem lidu ministrant, k čemuž kněz tiše připojí: „Amen.“

Modlitbu Páně modlí se kněz s rukama rozpiatýma, maje oči obráceny k tělu Páně na korporálu, aby, pohlížeje na původce té modlitby pod způsobou chleba tu přítomného, tím zbožněji se ji modlil.

2. K modlitbě Páně připojuje kněz modlitbu, v níž šíře rozvádí se poslední prosba otčenáše; prosíť v ní Boha, aby zbavil nás všeho minulého, přítomného i budoucího zla a udělil nám pokoje. Při modlitbě této utře kněz patenu purifikatoriem, vezme ji do pravé ruky a požehná se jí při prosbě o udělení pokoje znamením sv. kříže, čímž vyjadřuje přání, aby účasten byl pokoje, jehož Kristus Pán smrtí svou na kříži nám byl zasloužil. Pak políbí patenu a položí na ni sv. hostii.

3. Kněz **rozlomí sv. hostii** nad kalichem ve dvě polovice; polovici, kterou v pravé ruce drží, položí na patenu. — Poté z polovice, kterou v levé ruce drží, ulomí pravou rukou dole malou částečku (obr. 72.).

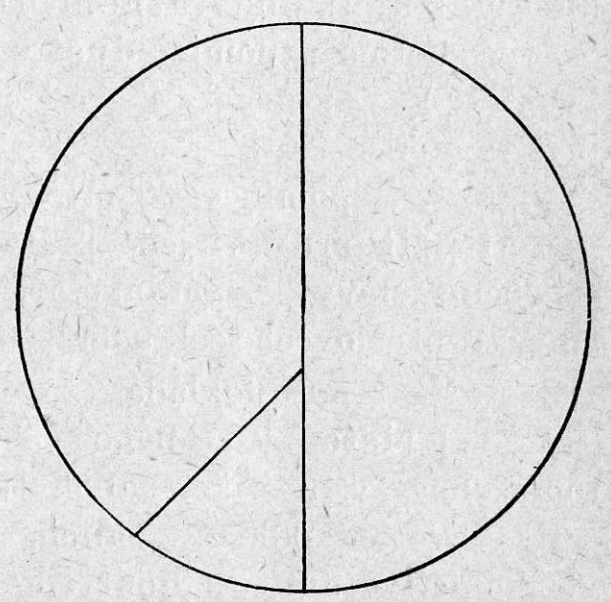

Obr. 72. Kterak kněz při mši svaté rozlomí sv. hostii.

Potom, položiv i druhou polovici na patenu, činí onou částečkou třikráte znamení kříže nad kalichem, řka: „Pax † Domini sit † semper vobis†cum“, „Pokoj Páně budiž vždycky s vámi“, k čemuž ministrant odpoví: „Et cum spiritu tuo“, „I s duchem tvým“. Po těchto slovech spustí kněz onu částečku do kalicha, modle se, aby toto sloučení těla a krve Pána našeho bylo přijímajícím k životu věčnému.

Lámání sv. hostie připomíná nám, že Kristus Pán při poslední večeři chléb lámal, a spolu uvádí nám na pamět také násilnou jeho smrt.

Sloučení malé částečky s nejsvětější krví Páně v kalichu značí, že pod každou z obou způsob jest přítomen

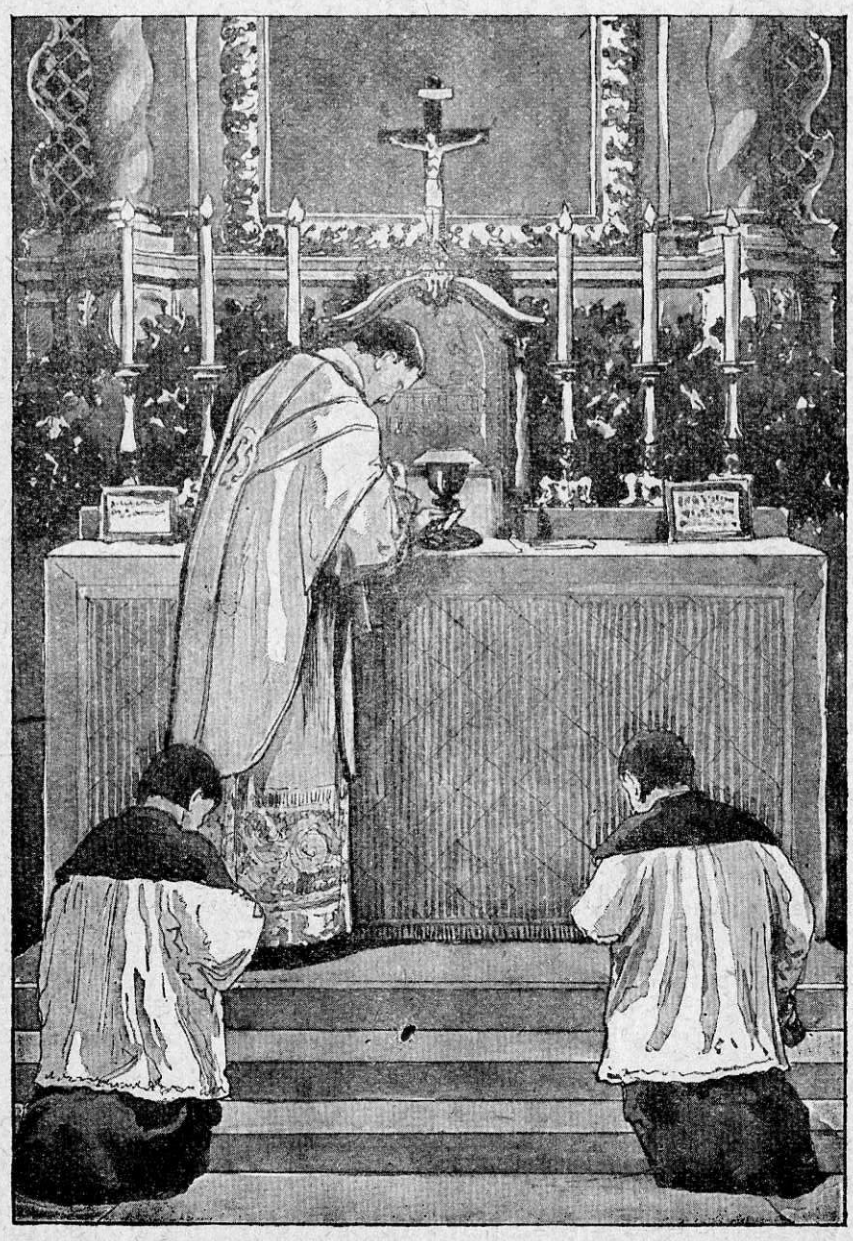

Obr. 73. Přijímání.

Kristus Pán celý, t. j. že pod způsobou chleba jest přítomna i jeho krev a že pod způsobou vína je přítomno i jeho tělo.

4. Kněz, vzdav pokleknutím úctu velebné svátosti, skloní hlavu nad oltářem a pohlížeje na sv. hostii, **bije se třikráte v prsa** říkaje:

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem.

Beránku boží, kterýž snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi.
Beránku boží, kterýž snímáš hříchy světa, smiluj se nad námi.
Beránku boží, kterýž snímáš hříchy světa, uděl nám pokoje.

„Beránkem božím, kterýž snímá hříchy světa“ nazval Pána Ježíše sv. Jan Křtitel, vydávaje tak svědectví, že Kristus Pán je vykupitelem, jenž byl předobrazen beránkem velikonočním.

Ku prosbě „uděl nám pokoje“ připojuje kněz ještě modlitbu, v níž Ježíše Krista opětovně prosí, aby církvi udělíti ráčil pokoje.

5. Potom následují dvě modlitby jakožto nejbližší příprava k sv. přijímání. V první modlitbě prosí kněz, aby osvobozen byl ode všeho, co by mu překáželo ve spojení s Kristem, to jest od hříchu a následků jeho. Ve druhé modlitbě prosí, aby sv. přijímání nebylo mu k odsouzení, nýbrž k blahu duše i těla.

§ 25. Obřady při přijímání.

1. Kněz poklekne, klaně se tak Spasiteli v nejsvětější svátosti přítomnému; potom vstane a s radostnou touhou pronáší slova: „Panem coelestem accipiam et nomen Domini invocabo“, „Chléb nebeský přijmu a jméno Páně vzývati budu“.

2. Nicméně s posvátnou bázní a pokorou chystá se kněz k přijímání. Uctivě vezme obě polovice sv. hostie do levé ruky a pravou **bije se třikráte v prsa**, řka po každé:

„**Domine, non sum dignus**, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur anima mea.“

„**Pane, nejsem hoden**, aby vešel pod střechu mou, ale toliko rc slovem, a uzdravena bude duše má.“

Jsou to jen poněkud pozměněná slova, jež pronesl pohanský setník v Kafarnaum, když Kristus Pán přicházel k domu jeho, aby uzdravil nemocného služebníka jeho (místo „uzdraven bude služebník můj“ — „uzdravena bude duše má“). Není zajisté vhodnějších slov, jimiž by kněz, jenž drží již v rukou tělo Páně, aby je přijal, vyjádřil svoji pokoru a důvěru.

Při těchto slovech dává ministrant třikráte zvonkem znamení, aby věřící poklekli a spolu s knězem pokoru a důvěru vzbudili.

3. Kněz vezme obě polovice svaté hostie do pravé ruky, učiní jimi před sebou znamení kříže, říkaje při tom: „Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam aeternam. Amen“, „Tělo Pána našeho Ježíše Krista zachovej duši mou k životu věčnému. Amen“. Potom **kněz přijímá tělo Páně** s největší úctou a pokorou. Chvíli stojí ponořen v rozjímání o nejsvětější svátosti, načež odkryje kalich, sebéře patenou s korporálu pozorně částečky, jež snad od sv. hostie odpadly a setře je ukazováčkem pravé ruky do kalicha. Při tom pronáší vroucí slova díků, jakož i touhy po přijetí krve Páně. Vzav kalich do pravé ruky, učiní jím před sebou znamení kříže řka: „Krev Pána našeho Ježíše Krista zachovej duši mou k životu věčnému. Amen“, a **přijímá uctivě krev Páně.**

Často přistupují potom i věřící k svatému přijímání.*)

Při přijímání kněžském máme, skutečně-li nepřijímáme, duchovně přijímati, to jest, máme míti svatou touhu, tělo Páně, kdybychom mohli, skutečně přijmouti.**)

§ 26. Obřady po přijímání.

1. Protože Kristus Pán i pod nejmenší částečkou kterékoliv způsoby jest přítomen, pečovala církev vždy o to, aby tělo a krev Páně ani v malých částečkách nebyly zneuctěny. Proto kněz, jako byl dříve pečlivě sebral částečky sv. hostie s korporálu i pateny a do kalicha je shrnul, tak nyní po přijetí krve Páně dbá o to, aby ani v kalichu ani na prstech, v nichž tělo Páně byl držel, ani nejmenší částečky těla a krve Páně nezbylo. Za tou příčinou:

a) dává si hned po přijetí krve Páně naliti od ministranta trochu vína do kalicha, jímž pak otáčí tak, aby vínem smyty byly veškery zbytky nejsvětější krve, načež víno požije;

b) potom vezme kalich oběma rukama za kuppu tak, aby měl prsty, v nichž sv. hostii byl držel, nad kalichem, a dává si přes ně líti trochu vína a vody do kalicha. Utřev si prsty

*) O obřadech, jichž při tom se užívá, viz § 35 na str. 101.

**) Vel. kat. ot. 614.

purifikatoriem, vypije víno s vodou z kalicha a číši kalicha pečlivě purifikatoriem vytře.

2. Potom položí kněz na kalich purifikatorium, patenu a pallu, zahalí jej velem, složí korporál, zastrčí jej do bursy, kterouž položí na kalich. Zatím přenese ministrant mešní knihu na stranu epištolní.

Zahalením kalicha **končí se kánon mešní** (viz str. 79).

3. Upraviv kalich, kněz přistoupí k misálu a modlí se krátkou modlitbu zvanou **communio** [kommunio] neboli **přijímání.** Communio byl dříve celý žalm, který zpíván byl, když věřící přistupovali ke stolu Páně. Jest to obyčejně výňatek z Písma sv., jenž se vztahuje k tajemství příslušného svátku.

Na př. „communio“ ve svátek sv. tří králů: „Viděli jsme hvězdu jeho na východě i přišli jsme poklonit se jemu.“ (Mat. 2, 2.)

4. Po „communio“ vrátí se kněz doprostřed oltáře, políbí oltář a obrátí se k lidu s pozdravem „Pán s vámi“; ministrant jménem lidu odpoví „I s duchem tvým“. Potom přistoupí opět k mešní knize a modlí se **modlitbu po přijímání,** nazv. **„postcommunio“.** Obsahem i formou podobá se tato modlitba kolektě. Někdy bývá modliteb po sv. přijímání více, podobně jako kolekt. Zpravidla obsahuje „postcommunio“ prosbu, aby sv. přijímání bylo nám k blahu duševnímu i tělesnému.

Na př. „postcommunio“ v den narození Páně zní takto: „Nasyceni nebeským pokrmem a nápojem, chválu a díky vzdávejme, rozmilí bratři, Bohu všemohoucímu, prosíce, by nás, které za hodné považoval přijímání těla a krve Pána našeho Ježíše Krista, Syna svého jednorozeného, za hodné také měl nebeské odměny. Skrze téhož Pána našeho Ježíše Krista, Syna jeho.“

§ 27. Obřady na konci mše svaté.

1. Kněz přistoupí doprostřed oltáře, obrátí se k lidu, pozdraví jej slovy „Pán s vámi“, k nimž ministrant odpoví „I s duchem tvým“. Poté kněz ihned ohlašuje věřícím konec mše svaté slovy: „Jděte, jest propuštění“, **„Ite, missa est“.** K tomu jménem lidu odpoví ministrant: „Bohu díky“, „Deo gratias“. Ve slovech těch obsažen jest dík věřících, že jim dopřáno bylo býti přítomnu mši svaté a vrátiti se s mnohými milostmi při ní získanými opět k svému povolání.

Přehled mše sv. od proměňování až do modlitby po přijímání.

Pravá strana oltáře.	Střed oltáře.	Levá strana oltáře.
	Kněz činí třikráte kříž nad kalichem a hostií.	
	Modlitba za církev, papeže, biskupa a věřící (memento vivorum).	
	Kněz klade ruce nad obětní dary a žehná je.	
	Proměňování chleba v tělo Páně.	
	Pozdvihování sv. hostie.	
	Proměňování vína v krev Páně.	
	Pozdvihování kalicha s krví Páně.	
	Modlitba za přijetí oběti a žehnání sv. hostie i kalicha.	
	Vzpomínka na duše v očistci (memento defunctorum).	
	Prosba kněze, aby i on spolu se všemi přítomnými jedenkráte nebeské slávy došel („Nám také hříšníkům . . .“).	
	Kněz činí svatou hostií znamení sv. kříže nad kalichem a pozdvihne ji maličko spolu s kalichem nad oltář.	
	Modlitba Páně.	
	Lámání sv. hostie: dvě veliké části na patenu | malá částečka do kalicha.	
	Kněz bije se třikráte v prsa, říkaje: „Beránku boží . . .“	
	Přípravné modlitby k sv. přijímání.	
	Kněz bije se třikráte v prsa, říkaje: „Pane, nejsem hoden . . .“	
	Přijímání těla a krve Páně.	
	Vypláchnutí kalicha, omytí prstů. Přikrytí kalicha. Zahalení kalicha.	
		Communio. Postcommunio.
	„Pán s vámi!“ „I s duchem tvým“.	

V některé dny, které mají ráz doby kající, kněz místo „Ite, missa est“, říká, obrácen jsa k oltáři: „Benedicamus Domino“, „Chvalme Pána“. To pochází odtud, že za starých dob ve dnech takových věřící neodcházeli po mši sv. hned z kostela, nýbrž zůstali ještě při pobožnostech, jež po mši sv. se konaly.

Slovy „Ite, missa est“ kdysi mše sv. se končívala; později však bylo přidáno ještě žehnání lidu a čtení evangelia.

2. Po „Ite“ obrátí se kněz k oltáři a modlí se, maje sepiaté ruce na oltář položeny, potichu modlitbu k nejsvětější Trojici, v níž ji prosí, aby obět mše sv. milostivě přijmouti ráčila. Potom políbí oltář, naznačuje tím duchovní spojení své s Kristem Pánem, od něhož má veškeru svoji moc, pozdvihne ruce i oči ke kříži na znamení, že hledá u Krista moc k žehnání, sepne ruce, obrátí se a **žehná lid znamením sv. kříže**, řka: „Požehnejž vás všemohoucí Bůh Otec, Syn a Duch svatý“ („Benedicat vos omnipotens Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus“). K tomu jménem lidu odpoví ministrant: „Amen“. Když kněz požehnání uděluje, kleká lid a znamená se sv. křížem.

3. Kněz, uděliv lidu požehnání, přistoupí na stranu evangelijní a říká zpravidla **počátek evangelia sv. Jana**, v němž úchvatným způsobem vyjádřeno jest tajemství vtělení Syna božího. Jím vhodně zakončuje se mše svatá, neboť připomíná nám nesmírnou lásku nebeského Otce, jenž daroval nám Syna svého, kterýž se za nás na kříži obětoval a ustavičně při mši svaté obětuje. Při slovech „A Slovo tělem učiněno jest“ („Et Verbum caro factum est“) pokleká kněz na znamení úcty před tajemstvím vtělení Syna božího.

Syn boží nazývá se „Slovo“, protože původ jeho od Otce dá se obrazně znázorniti původem slova z myšlenky.

Počátek evangelia sv. Jana říká kněz obyčejně zpaměti, anebo čte jej s tabulky, která na straně evangelijní stojí; nepřenáší se tedy mešní kniha se strany epištolní na stranu evangelijní.

V neděle, na něž připadá svátek nějaký, čte se při mši svaté evangelium sváteční; na konci mše sv. však místo počátku evangelia sv. Jana čte se evangelium nedělní. Za tím účelem přenáší se kniha mešní na stranu evangelijní.

Evangelium, jež se čte na konci mše svaté, nazývá se „poslední“ na rozdíl od evangelia, jež se čte mezi mší svatou po epištole. Při posledním evangeliu věřící povstanou a požehnají se sv. křížem.

Když kněz dočetl poslední evangelium, řekne ministrant ve jménu věřících „Bohu díky“ („Deo gratias“). Slovy těmi projevují věřící, že i oni vděčně sobě připomínají vtělení Krista Pána.

Po posledním evangeliu sestoupí kněz od oltáře, poklekne na posledním stupni oltářním a modlí se s lidem třikráte „Zdrávas, Maria“, pak jednou „Zdrávas, královno“ a dvě modlitby za blaho a ochranu církve, jak to nařídil papež Lev XIII.

Přehled mše sv. od modlitby po přijímání až do konce.

Pravá strana oltáře.	Střed oltáře.	Levá strana oltáře.
	„Pán s vámi.“ „I s duchem tvým.“	
	Ite, missa est.	
	Kněz žehná lid: „Požehnejž vás všemohoucí Bůh . . .“	
Poslední evangelium.		

§ 28. Mše svatá tichá, zpívaná a slavná.

Mše svatá, při níž kněz modlitby pouze říká (recituje) buď potichu nebo nahlas, nazývá se „**tichá**“. Při tiché mši svaté věřící buď tiše se modlí, anebo zpívají nábožné písně za průvodu varhan.

Mše svatá, při níž kněz některé části zpívá, nazývá se „**zpívaná**“ („missa cantata“). Kněz zpívá: 1. počátek chvalozpěvu „Gloria in excelsis Deo“, 2. kolekty, 3. epištolu, 4. evangelium, 5. počátek vyznání víry „Credo in unum Deum“, 6. prefaci, 7. modlitbu Páně, 8. „Pax Domini“, 9. modlitbu po sv. přijímání (postcommunio) a 10. „Ite, missa est“. Mimo to zpěvem pronáší pozdravení lidu „Dominus vobiscum“ a vybídnutí k modlitbě „Oremus“. Lid anebo sbor zpěváků na kůru zpěvem jednak knězi odpovídá, jednak pokračuje ve zpěvech, z nichž kněz toliko počátek zapěje („Gloria“ a „Credo“), jednak i některé částky mše sv., jež kněz i při zpívané mši svaté potichu říká, zpěvem pronáší (introit, graduale, offertorium, communio).

Zpívaná mše sv., při níž knězi nebo biskupovi přisluhují jáhen a podjáhen, nazývá se „**slavná**“. Někdy přisluhují při ní

ještě i jiní duchovní, nazvaní akolyté (obyčejně bohoslovci). — „Zpívaná“ i „slavná“ mše sv. nazývá se jinak také **„veliká“**.

Kněz, jenž slavnou mši svatou slouží, nazývá se celebrant (z lat. cělěbrō = slavím).

Při slavné mši svaté koná se v podstatě vše tak, jako při mši zpívané; mimo to však užívá se při ní ještě těchto zvláštních obřadův:

1. Na počátku mše sv., když celebrant, dokončiv modlitby stupňové, vystoupí vzhůru k oltáři, vloží do kadidelnice, kterou jáhen drží, tři lžičky kadidla (lat. „incensum“), požehná kadidlo znamením sv. kříže a okuřuje („incensuje“) oltář kol dokola. Vonný dým kadidla vzhůru vystupující jest obrazem vroucí modlitby k nebesům vysílané.

2. Epištolu zpívá podjáhen, stoje za celebrantem na straně epištolní u stupňů oltářních, mezitím co kněz ji potichu čte.

3. Když byl celebrant evangelium potichu přečetl, vloží do kadidelnice kadidlo, udělí požehnání jáhnovi, jenž kleče za to jej byl požádal. Potom zpívá jáhen evangelium, stoje před oltářními stupni na straně evangelijní, z knihy, kterou před ním drží podjáhen. Dříve než započne jáhen evangelium zpívati, okouří kadidelnicí knihu evangelií. Celebrant zatím stojí na straně epištolní, jsa tváří obrácen k místu, kde jáhen evangelium zpívá. Když jáhen evangelium dozpíval, nese podjáhen rozevřenou knihu evangelií k celebrantovi, jenž políbí počátek evangelia, které bylo zpíváno.

4. Při obětování okuřuje celebrant obětní dary, dělaje nad nimi kadidelnicí tři kříže a tři kruhy, na znamení, že obětní tyto dary mají býti Bohu trojjedinému příjemnými, jako byla obět Abelova; potom okuřuje celý oltář. Posléze pak jáhen incensuje celebranta, přijav z rukou jeho kadidelnici, na znamení, že celebrant mši svatou sloužící má býti proniknut vroucí zbožností.

5. Při pozdvihování okuřuje jeden z akolytů, kleče na straně epištolní, třikráte sv. hostii a třikráte kalich s krví Páně.

6. Před přijímáním, po modlitbě, v níž celebrant Ježíše Krista prosí, aby církvi pokoje uděliti ráčil, dává se tak zvané políbení pokoje na znamení upřímné lásky bratrské, která jest základem pokoje mezi lidmi. Celebrant a přisluhující jáhen políbí oltář na znamení, že pokoj, jejž sobě i ostatním sděliti hodlají

pochází od Krista, pak se obejmou a levou tváří se k sobě přiblíží, při čemž celebrant řekne: „Pax tecum“ („Pokoj s tebou“) a jáhen odpoví: „Et cum spiritu tuo“ („I s duchem tvým“). Jáhen pak dá podobně políbení míru podjáhnovi, a ten zase ostatnímu duchovenstvu v presbytáři přítomnému. Vznešenějším laikům v presbytáři přítomným uděluje se políbení míru tím způsobem, že se jim k políbení podá kříž se svatými ostatky, nazv. pacifikál (viz str. 57).

Slavná mše svatá, kterou slouží biskup anebo hodnostář, jenž má právo užívati rouch biskupských, nazývá se „mše **pontifikální**“.

Po zpívané a slavné mši svaté nekonají se modlitby, jež předepsány jsou po tiché mši svaté.

§ 29. Mše svatá zádušní.

Ačkoliv každá mše svatá bez rozdílu obětována býti může za duše zemřelých, přece sloužívá se, kdykoliv to možno jest, mše svatá zvláštní, jejíž obřady k tomu účelu jsou přizpůsobeny. Taková mše svatá nazývá se „**zádušní**“.

V obřadech mše sv. zádušní projevuje se žal, jenž jímá srdce člověka při smrti osoby jemu drahé, jakož i bázeň, jež vzniká při vzpomínce na přísný soud boží a na muky očistcové. Zároveň však prosvítá v nich pevná víra v život věčný, jež žal křesťana mírniti má, a vzájemná láska, kterou zemřelým prokazovati máme vroucí za ně modlitbou.

Zádušní mše svatá koná se v rouchu barvy černé a vynechává se v ní vše, co při obyčejné mši svaté jest výrazem radosti, tedy hlavně „Gloria“ a „Credo“.

Jiné zvláštnosti, jimiž zádušní mše svatá od obyčejné mše svaté se liší, jsou tyto:

1. V modlitbách stupňových vynechá se žalm 42., poněvadž v něm vyjádřena jest sklíčenost kněze a lidu; při zádušní mši svaté dlužno však míti na mysli neskonale větší sklíčenost duší v očistci.

2. Introit se počíná slovy: „Requiem aeternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis“, „Odpočinutí věčné dejž jim, ó Pane, a světlo věčné ať jim svítí“. Podle počátečního slova introitu nazývá se zádušní mše svatá také jinak „rekviem“. Na počátku introitu nežehná kněz znamením sv. kříže sebe, nýbrž mešní